

CENTENARI DE LA NAIXENÇA
D'AUGUST PI I SUNYER

BARCELONA

1979

**Centenari de la naixença
d'AUGUST PI I SUNYER**

*L'edició d'aquest volum commemoratiu
ha estat possible gràcies a l'adhesió
del Molt Honorable Senyor Jordi Pujol,
President de la Generalitat de Catalunya.*

CENTENARI DE LA NAIXENÇA D'AUGUST PI I SUNYER

BARCELONA

1979

This One

622Y-XF0-3727

Dipòsit Legal B.1147-1981

Elite-Grafic. - Av. Severo Ochoa, 3 - l'Hospitalet de Llobregat

CENTENARI DE LA NAIKENÇA D'AUGUST PI I SUNYER

Actes Commemoratiu

patrocinats per

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

UNIVERSITATS DE CATALUNYA

REIAL ACADEMIA DE MEDICINA I CIRURGIA

ATENEU BARCELONÈS

SOCIETAT CATALANA DE BIOLOGIA

ORFEÓ CATALÀ

AJUNTAMENT DE FIGUERES

i AJUNTAMENT DE ROSES

sota la presidència del

Molt Honorable Senyor JOSEP TARRADELLAS

President de la Generalitat de Catalunya

AUGUST PI I SUNYER

Barcelona, 1879 - Mèxic, 1965

El dia dotze d'agost de 1879 nasqué un dels catalans contemporanis més il·lustres: August Pi i Sunyer. Ara s'escauran, doncs, cent anys de la seva naixença. Una fita que invita a canviar el dol d'haver-lo perdut pel goig de poder tenir la seva figura entre les que han fet història a través de la gesta cultural i cívica de Catalunya. I també una fita que obliga a recordar una vida i una obra que han incidit profundament, decisivament en amplis sectors de la nostra actuació col·lectiva.

August Pi i Sunyer fou bàsicament un biòleg que practicà la Medicina i investigà en el camp de la Fisiologia, però fou també un apassionat de la missió universitària, de la política nacional, de la literatura, de la música i del paisatge i de la mar de l'Empordà tan entranyablement lligats a la seva nissaga. Per aquesta passió servida per la seva intel·ligència ha deixat una estela d'eficàcia i d'amor en el panorama de la cultura nacional.

Enguany és el moment adequat per a entaular una reflexió col·lectiva sobre el que ha estat i ens ha llegat August Pi i Sunyer. I puix que la seva acció abraçà tantes facetes de l'activitat intel·lectual seria bo que la reflexió que proposem fos compartida per tots aquells que avui malden en el terreny de la cultura amatents a les apressants exigències del país. No proposem un homenatge multitudinari ni triomfal, sinó una serena meditació sobre la transcendència de l'obra d'August Pi i Sunyer. Una meditació que ha de servir abans que res per a informar els que, tot coneixent el nom d'August Pi i Sunyer, ignoren com fou de noble i tenaç la seva contínua brega en tants de camps de la cultura i del civisme; i també per a que tothom vegi més clarament que al fons d'aquesta brega hi ha sempre l'abrandat afany de servir Catalunya.

EL PRESIDENT
DE LA
GENERALITAT DE CATALUNYA

Barcelona, 2 de novembre de 1979

Sr. Dr. Josep Alsina i Bofill
Institut d'Estudis Catalans
Montcada, 20
Barcelona

Benvolgut amic:

He rebut amb molt de goig la notificació de l'Homenatge que diverses entitats catalanes es proposen dedicar a August Pi-Sunyer, amb motiu del centenari del seu naixement.

August Pi-Sunyer és una glòria de Catalunya per l'alta qualitat de la seva obra científica, la important tasca realitzada en el camp de la música i la cultura catalana i, sobretot, per la grandesa del seu esperit i el seu amor a la pàtria.

Ell sabé unir en una mateixa persona la doble fidelitat a la veritat i recerca científiques i als deures de ciutadà conscient i responsable. Aquesta doble qualitat, unida als seus dots pedagògics, constitueixen el secret del seu èxit docent i de l'admiració que meresqué arreu del món on ha estat coneguda la seva persona.

Per totes aquestes raons, la Generalitat de Catalunya se sent molt honorada de tenir part en la commemoració de la naixença d'aquest català il·lustre.

Accepteu en aquesta avinentesa el testimoni de la meua consideració i estima.

Josep Tarradellas

Programa d'actes

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS SOCIETAT CATALANA DE BIOLOGIA

Dimarts, 23 d'octubre, a les 7 del vespre. Auditori de la Biblioteca de Catalunya.

LA CREACIÓ I L'ACTIVITAT DE LA SOCIETAT DE BIOLOGIA DE BARCELONA, per Oriol Casassas.

L'ESCOLA DE PI I SUNYER, ACÍ I A VENEÇUELA, per Jaume Pi-Sunyer i Bayo.

EL INSTITUTO DE MEDICINA EXPERIMENTAL DE CARACAS, per Humberto García-Arocha.

ATENEU BARCELONÈS

Dimarts, dia 30 d'octubre, a les 7 del vespre. Sala d'Actes de l'Ateneu:

L'OBRA CIENTÍFICA D'AUGUST PI I SUNYER, per Pere Domingo i Sanjuan. †

AUGUST PI I SUNYER: ELS DARRERS ANYS, per Cèsar Pi-Sunyer i Bayo.

AUGUST PI I SUNYER UNIVERSITARI, HUMANISTA, CIUTADÀ, per Josep Alsina i Bofill.

UNIVERSITATS DE CATALUNYA

Dimarts, 6 de novembre, a les 7 del vespre. Aula Magna de la Universitat Central:

L'INSTITUT DE FISIOLÒGIA; PROMOCIÓ DE LA RECERCA, per Joan R. Barbany i Cairó.

LA DOCTRINA I L'OBRA DE PI I SUNYER COM A FISIÒLEG, EN EL SEU MOMENT, per S. Vidal i Sivilla.

AUGUST PI I SUNYER, PATRÓ DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DEL 1933, per Jordi Maragall.

Presidirà i clourà l'acte el Professor Santiago Pi i Sunyer.

REIAL ACADEMIA DE MEDICINA I CIRURGIA

Dimarts, 13 de novembre, a les 7 del vespre. Auditori de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia:

AUGUST PI I SUNYER: LA SEVA VIDA, per Jacint Corbella.
LA LLUITA DE PI I SUNYER PER LA RENOVACIÓ UNIVERSITÀRIA,
per Moisès Broggi.
AUGUST PI I SUNYER, ACADEMIC, per B. Rodríguez i Arias.

AJUNTAMENT DE FIGUERES

Divendres, 16 novembre, a les 8 del vespre. Sala d'Actes de l'Institut d'Estudis Empordanesos.

AUGUST PI I SUNYER, HOME DE CIÈNCIA, POLÍTIC I HUMANIS-
TA, per Josep M. Ainaud de Lasarte.

ORFEÓ CATALÀ

Dimecres, 26 de desembre. Palau de la Música Catalana:

El tradicional Concert de Sant Esteve serà d'homenatge a August Pi i Sunyer.

A l'intermedi del Concert:

AUGUST PI I SUNYER I LA MÚSICA, per Montserrat Albet.

Tardor de 1979.

**Sessió celebrada el dia 23 d'octubre de 1979
a l'Auditori de la Biblioteca de Catalunya, a
cura de l'Institut d'Estudis Catalans i la Socie-
tat Catalana de Biologia.**

**LA CREACIÓ I L'ACTIVITAT
DE LA SOCIETAT DE BIOLOGIA DE BARCELONA**

ORIOL CASASSAS

President de la Societat Catalana de Biologia

Sé molt bé que entre nosaltres i, concretament, entre els membres de la nostra Societat hi ha persones molt més qualificades que jo per a parlar de la creació i l'activitat de la Societat de Biologia de Barcelona en un conjunt d'actes destinat a commemorar el Centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer. Entre nosaltres hi ha col·laboradors seus, deixebles seus i persones que —sense haver-ne estat ni deixebles ni col·laboradors— l'havien conegut; entranyablement, és clar. Jo, en canvi, no l'havia ni vist mai.

Ara bé, l'encàrrec m'ha estat fet a mi i, sense cap vergonya, tinc l'atreviment de confessar-vos que, en certa manera, esperava l'encàrrec i potser, una mica, he provocat l'encàrrec. Us en diré els motius: per la meva participació i per les que vindran d'en Josep Maria Ainaud, d'en Jacint Corbella i d'en Joan Ramon Barbany —tots notablement més joves que jo— l'homenatge a August Pi i Sunyer agafa una major transcendència. No és l'homenatge d'unes persones que l'han conegut i li deuen, directament, gratitud —que ja fóra un esdeveniment exemplar i ric i una mostra de fidelitat i de responsable memòria—, sinó que per la presència dels representants d'una generació que no és la d'August Pi i Sunyer ni és la següent, per la presència d'unes persones que tot el que saben de l'homenatjat ho han llegit o ho han sentit dir, per la nostra presència l'homenatge és una victòria sobre el temps. El contingut de les nostres aportacions —i puc respondre molt especialment de la meva— serà modest, segurament, però la nostra presència és la constatació de la permanència —més enllà del temps— de la lliçó d'August Pi i Sunyer.

Perquè volíem fer patent la intemporeïtat de la figura i de l'exemple de Pi i Sunyer, per això, vaig acceptar i, en certa manera, provocar l'encàrrec i —més encara—, potser una mica, sóc responsable dels encàrrecs a alguns dels que participaran en aquests actes, alguns dels que pertanyen a la generació dels joves.

Em correspon de parlar de la creació i l'activitat de la Societat de Biologia de Barcelona.

De primer, els fets.

Com tots sabeu, la Societat de Biologia nasqué l'any 1912 —la primera sessió tingué lloc el 14 de desembre de 1912—, com una filial —la primera— de l'Institut d'Estudis Catalans.

La creació de l'Institut d'Estudis Catalans fou una de les primeres realitzacions d'Enric Prat de la Riba, tot just elegit president de la Diputació de Barcelona. La funció primordial que li era assenyalada era «la superior investigació de tots els elements de la cultura catalana». Les seves activitats començaren el dia 5 de juliol de 1907, només amb la que és ara la Secció Històrico-arqueològica.

L'any 1911, també a proposta d'Enric Prat de la Riba, fou ampliada l'organització de l'Institut amb la creació de dues altres Seccions: la de Ciències i la Filològica. En una Memòria de 1910 adreçada a la Diputació de Barcelona, Prat de la Riba feia referència a la proposada Secció de Ciències i deia:

«Els estudiosos acoblats en aquesta Secció, a més dels treballs d'investigació personal y la mútua col·laboració en les tasques científiques, a més d'establir l'instrumentació necessària per a moltes de les recerques científiques modernes, que sigui desconeguda encara a Barcelona, donaran unitat d'impuls a les iniciatives escampades, relligant harmoniosament les institucions y fundacions ja existents. Y faran més encara: nodriran d'obres científiques modernes la Biblioteca Nacional. Passarà en aquest ordre d'estudis lo que passa ara ab les seccions històrica y arqueològica de l'Institut. Publicar les obres que publica és ja en si una finalitat prou alta per justificar sobradament els modestos sacrificis que costa sostenirles. Donchs, ab el mateix esforç, ab el mateix sacrifici s'aconsegueix un altre objectiu, s'obté un altre resultat altíssim: nodrir la Biblioteca ab una corrent viva de la producció actual en tots els països. Així també, al publicar les obres dels nostres investigadors, l'Institut de Ciències estimularà el treball científich, tan necessitat d'estímuls poderosos, sobretot als seus començaments; facilitarà la comunicació de les investigacions fetes als demés estudiosos de cada nostra, durà la col·laboració de la nostra intel·lectualitat als grans centres culturals de l'extranger y provocarà arreu la remesa de col·leccions y obres y publicacions periòdiques, element de renovació inapreciable...»

L'acord de la Diputació de creació de les dues noves Seccions fou pres el 14 de febrer de 1911 i en aquest acord era assignada a la Secció de Ciències la missió següent:

«a) publicar obres, memòries y ressenyes d'investigacions científiques, que hauran d'ésser escrites en català, sense perjudici de que'ls treballs de les persones invitades a col·laborar se publiquin en el llur idioma propi; b) dur a terme o favorir les empreses científiques per a les quals sigui necessària una organització col·lectiva; c) establir laboratoris d'investigació, organitzar reunions, etc.; d) assessorar la Diputació en l'ordre d'estudis de la seva competència; e) correspondre ab els centres científics estrangers, intervenir en els congressos internacionals y en tots els actes, reunions y institucions en que's judiqui convenient que sigui representada la ciència catalana.»

En aquest mateix acord eren designades per a la Secció de Ciències les set persones següents: Miquel Àngel Fargas, August Pi i Sunyer, Esteve Terrades, Ramon Turró, Pere Corominas, Josep Maria Bofill i Pichot i Eugeni d'Ors.

La Secció inicià les seves tasques el dia 1 d'abril de 1911 i, en els primers temps, dirigí principalment la seva atenció a establir contacte amb les corporacions sàvies de tot el món i a col·laborar a l'organització de la Biblioteca de Catalunya. En aquesta primera reunió de l'u d'abril fou acordada «la publicació per l'Institut de Ciències d'una Revista o ARXIU, apareixent tres vegades l'any, en volums de gran format, y que continguin monografies de les varies ciències, objecte de l'activitat de l'Institut, cròniques y ressenyes del moviment científic universal, butlletí bibliogràfic y de revistes... S'acorda invitar a la col·laboració dins els ARXIU els homes de ciència de fora Catalunya, publicantse'ls treballs en la llengua originària dels respectius autors...»

Els membres de la Secció de Ciències eren un ginecòleg (Fargas), un fisiòleg (Pi i Sunyer), un físic i matemàtic (Terrades), un biòleg (Turró), un economista i polític (Corominas), un naturalista i geòleg (Bofill i Pichot) i un filòsof (d'Ors). Aquesta diversitat d'experteses tan distanciades feia impossible l'aprofundiment en una disciplina concreta i, per aquest motiu i —sobretot— a instàncies d'August Pi i Sunyer, fou iniciada la complementació del camp d'acció de l'Institut amb la creació de societats filials. La primera fou la Societat de Biologia de Barcelona, que tingué el seu primer president en la persona d'August Pi i Sunyer.

A Catalunya ja existien algunes institucions, algun centre i alguna individualitat que treballaven en el camp de la biologia, però la comunicació entre ells no cabia a les entitats mèdiques, que eren eminentment clíniques. Els resultats dels treballs no podien ésser debatuts i, per exemple (com refereix Pere Domingo), en una polèmica entre Turró

i Cajal per una banda i Ferran per l'altra, hom va haver de recórrer a la premsa.

En segon lloc, feia falta una revista. Els treballs havien d'ésser publicats a revistes franceses i alemanyes.

La Societat de Biologia de Barcelona resolía aquestes qüestions i en resolgué moltes d'altres. Com ha estat dit, «fou l'autèntic casal dels investigadors i els científics catalans» i, a través de les sessions periòdiques i dels seus cursos i comptant —des dels inicis— amb dos instruments de treball eficients —el Laboratori Microbiològic Municipal que dirigia Ramon Turró i l'Escola de Fisiologia d'August Pi i Sunyer—, hom pot afirmar rotundament que «gairebé tota la producció científica de l'època fou tractada i debatuda a la Societat de Biologia de Barcelona» (J. R. Barbany).

Aquests són els fets.

Jo ara podria donar per acabat el meu parlament. Tot allò que encara resta per dir ho ha dit amb la immensa autoritat que li dóna el caràcter de primer protagonista de l'obra, August Pi i Sunyer. I ho ha dit d'una manera tan càlida i tan exquisidament que fóra irrespectuós i temerari que jo volgués dir-ho, ara, amb unes altres paraules.

Des de l'any 1911 fins a l'any 1939, la vida de la Societat de Biologia no es concep sense la presència permanent d'August Pi i Sunyer. Per això, Pi i Sunyer pronuncia un parlament titulat «La Societat de Biologia i la ciència catalana» en els actes commemoratius del Primer Desenari de la Societat; i pronuncia un parlament quan la Societat celebra els vint anys; i pronuncia un parlament quan és commemorat el XXVè aniversari de la fundació de la Societat.

En aquests parlaments hi ha —molt sàviament— tot allò que encara resta per dir. I el meu homenatge i l'eficàcia de la meva aportació radicarán en la lectura d'uns fragments d'aquests parlaments.

Abans, però, vull dir que per a Pi i Sunyer —i això, ben segur, serà observat en totes les altres contribucions a aquests actes, des de totes les facetes de la seva copiosa, i mesurada alhora, personalitat— per a Pi i Sunyer el mòbil primari —l'afany que l'impellia— era la voluntat de fer de Catalunya un país presentable, digne de la seva categoria de poble.

Haviem viscut una llarga grisor provinciana que havia conduït a la pèrdua de la consciència nacional. Sortosament —potser per l'únic camí possible— aquesta situació havia canviat i el país s'havia desvetllat en una impetuosa Renaixença; això sí, per virtut d'uns impulsos ruralistes i floralescos. La generació de Pi i Sunyer decidí d'atènyer —per

a Catalunya— el lloc que li pertoca en el concert dels pobles. Josep Carner i Guerau de Liost per mitjà de la poesia; Pompeu Fabra per mitjà de la llengua; Alexandre Galf i Pau Vila per mitjà de la pedagogia; Torres-Garcia, Joaquim Sunyer i Francesc Galí per mitjà de la pintura; Enric Casanovas i Esteve Monegal per mitjà de l'escultura; Puig i Cadafalch per mitjà de l'arquitectura; i Esteve Terrades i August Pi i Sunyer per mitjà de la ciència. I tots els homes de l'Institut i Enric Prat de la Riba.

Però jo diré que aquests homes no eren —essencialment— poetes o lingüistes o pedagogs o pintors i escultors o arquitectes o científics. Per damunt de la *circumstància* de la respectiva activitat eren uns *ciutadans* decidits —amb llur treball— a contribuir a l'enaltiment i a l'engrandiment —a la dignificació— de la pàtria.

El dia 15 de desembre de 1922, a la Sala dels Consells de la Mancomunitat de Catalunya, tingué lloc una Sessió solemne commemorativa del desè aniversari de la Societat de Biologia. Presidien l'acte Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat; el marquès d'Alella, batlle de Barcelona; el doctor Turró; Bofill i Pichot, president de la Secció de Ciències de l'Institut, i el doctor Jesús Maria Bellido. Entre els assistents hi havia J. Bofill i Matas, Francesc Macià, Joaquim Ruyra, Pompeu Fabra, Nicolau d'Olwer, etc. Josep Maria Bofill i Pichot digué: «La Societat de Biologia és, sens cap mena de dubte, una de les que més ha contribuït a que fos conegut i considerat amb respecte l'esforç que fa Catalunya per tal de conquerir un lloc preeminent en el concert científic mundial, i la Secció de Ciències de l'Institut que l'ha ajudada, en quant li ha estat possible, en les seves aspiracions, se'n sent orgullosa.»

Ara, llegeixo del parlament d'August Pi i Sunyer:

«En iniciar-se els treballs per la constitució de la nostra Societat de Biologia, veus adverses s'aixecaren, nombroses i plenes de convenciment, fins dels nostres rengles mateixos. S'havia trencat per centúries a Catalunya la tradició de tot treball especulatiu, no havien de trobar-se homes preparats ni altres tampoc que es disposessin al sacrifici de la recerca ignorada, no hi havia escalf col·lectiu, ni interès tan sols entre aquells —els metges, per exemple— que viuen d'aplicacions pràctiques dels estudis biològics; la nostra iniciativa faria néixer artificialment una institució més, morta tot seguit, quelcom de vida efímera que vindria a comptar-se entre tants assaigs malaventurats, repetits sovint en el curs de la nostra titubejant i difícil renaixença.

»Deu anys. — Potser que sí que hi hagué una imprudent impulsió en portar a realitat els nostres projectes. Però voluntariosament, tossudament, forçadament, l'obra fou posada en marxa. I heu's ací aquest vespre, que celebrem el desenari de la nostra Societat i que ja ben prompte vindrà a aparèixer el volum novè dels nostres treballs!

»Deu anys, certament, no és una data que mereixi una festa jubilar. Deu anys de vida d'una institució científica en una cultura organitzada, no són pas un miracle. Deu anys entre nosaltres, on, en general, els millors projectes són oblidats tantost i si arriben a compliment, no troben més entusiasme i troben menys encara aquella braó continguda de la continuïtat humil, deu anys són ja quelcom. I avui ens commou no l'obra complida —obra que no ens satisfà del tot, no— ens commou avui la consolidació de l'esperança, la seguretat de la continuació. Celebrem ara la fecunditat de la iniciativa, la recreació, podríem dir, d'una institució científica que ja pot dir-se ara, sense vanitat, que durarà; l'acoblament d'uns homes que s'interessen per la nostra primitiva il·lusió, la constitució d'un nucli ple de fe i d'amor al nostre pervindre científic, l'aparició d'un òrgan, en fi, que no pot ometre's en cap cultura.

»No hem de fer retret a les generacions que ens precediren, lliurades, per l'afebliment de la raça, a una tasca de descatalanització que féu perillar fins nostra existència nacional. La tradició catalana era interrompuda i ens trobarem, els homes actuals, sense cap dels instruments de treball dels pobles civils. Veieu la nostra íntima tragèdia! Encara avui ho hem de crear gairebé tot: eines de les més elementals ens manquen i, cosa més greu, desaprès el seu ús, no en sentim prou enyor. Hí ha molt i molt a treballar encara per fer una digna Catalunya i és la més urgent obra d'educació, encuriosir els esperits; obra d'exemplaritat, necessitat de l'èxit! »

Més endavant diu:

«No, no és buida Catalunya! Mai com ara havia endegat austerament les seves possibilitats. Segur que dringuen menys els picarols i que som més cautes en exhibir vanament les nostres coses. Anem sàviament prevenint-nos dels perills dels pobles pervinguts. És ara, tot just, que retrobem el sentit de la mesura, l'aristocràtic equilibri. No és buida Catalunya! És perquè va prenyant-se de contingut, que no sona a tabal. Ben limitat o bé cegat per la passió serà qui no ho vegi! Després de les vacil·lacions inicials són considerables ja, a l'hora present, els resultats i els homes que treballen, i en treballar callen: que s'han donat abnegats, a l'obra moguts per l'estímul propi o per l'exemple d'altri. Són ja en nombre suficient per garantir que no es perdrà el rastre solcat

i que podem esperar que l'espiritualitat de Catalunya trobi, a l'últim, definitives concrecions.»

I després recomana:

«Treballem cada dia, treballem modestament, treballem austerament. Informem-nos, informem-nos sobretot. I que per damunt hi plani gloriós el pensament. Neixin les idees de les nostres recerques i, a la vegada, siguin altres noves recerques promogudes per les nostres idees, en el papalloneig frisós del fet al pensament i del pensament al fet, que ve de xic en xic, asprament, dolorosament, però, a l'ensems, triomfalment, portant guspises de llum al misteri obscur i immens de la realitat!

»Si avui compleix deu anys la Societat de Biologia, per anys i anys treballarem tots plegats, buscarem sobretot, senyors, que l'impuls no s'extingeixi entre nosaltres. Fou primer una flama petita i incerta, pàl·lida i vacil·lant; amb ella havem arborat després una lluminària; potser serà més tard una foguera. Que el foc de l'esperit passi flamejant als nostres fills i més enllà, a les generacions llunyanes, a les generacions adormides i obscures avui, i que viuran demà, triomfadores, la vida de plenitud d'una Catalunya redimida! »

Deu anys més tard, el 14 de desembre de 1932, la Societat festejà el vintè aniversari. August Pi i Sunyer digué:

«Avui fa vint anys que es reunia per primera vegada la Societat de Biologia al Laboratori Bacteriològic Municipal. Vosaltres heveu volgut que, per la meva doble condició de primer president de la Societat i de director de la publicació anual dels nostres Treballs, doni un cop d'ull endarrera i us faci un resum de la feina feta i dels resultats aconseguits en aquests vint anys.

»Des de llavors no s'ha interromput la nostra activitat, i comptem ja amb catorze volums en la sèrie. Les reunions s'han vingut celebrant regularment, i si un temps hi ha hagut retard en l'aparició dels nostres llibres, ha estat a causa de la dictadura, que deixà sense mitjans econòmics l'Institut d'Estudis Catalans; i també perquè no tinguérem la sort de trobar mecenes substitutius, tan pròdigs a favor d'altres manifestacions de la nostra cultura. Prova —no altra cosa— que la Biologia no té tradició a Catalunya, i també —no ens fem il·lusions— de la poca confiança en la nostra gestió i de l'escàs afecte al nostre esforç incompès.

»Ara, amb treball i sota el signe de l'Institut d'Estudis, anem guanyant el temps perdut per la influència de les circumstàncies adverses,

i no trigarem a tenir al corrent la nostra publicació, que pel seu volum correspondrà a la importància de l'obra; tenim la pretensió que la materialitat de la grandària sigui proporcionada al valor del contingut.

»Avui podem estar contents dels resultats, malgrat de les dificultats i de les indiferències. Anem ara a analitzar sumàriament el rendiment científic d'aquests vint anys.

»En la primera sessió es llegiren quatre notes:

»R. Turró i P. González: "Antianafilàxia en l'anafilàxia inversa".

»P. González i C. López: "Aislamiento del enterococo por los medios glucosados".

»L. Verderau: "Estudi globular de la sang de les ferides ante i postmortem".

»A. Pi Sunyer i J. M. Bellido: "L'electrocardiograma en el ritme nodal per les sals d'estronci".

»Des d'aquella data fins al present s'han presentat comunicacions ben nombroses:

<i>Anys</i>	<i>Comunicacions</i>	<i>Anys</i>	<i>Comunicacions</i>
1913	31	1923	21
1914	34	1924	15
1915	30	1925	18
1916	34	1926	14
1917	30	1927	10
1918	34	1928	21
1919	34	1929	20
1920	23	1930	17
1921	26	1931	28
1922	33	1932	40

»Aquestes xifres sumen un total de 513 notes, amb una franca tendència, després d'uns anys de depressió, a una represa esperançadora. En efecte, en aquest any de 1932 hem assolit una xifra elevada, que hauria de constituir el rendiment normal de la nostra Societat.

»D'aquests treballs, tots interessants, n'hi ha hagut de particular importància i que responen a descobriments considerables; fets nous que han influït uns en la ciència, i també d'altres en la medicina pràctica; treballs, algunes vegades, que han marcat direccions originals en el corrent de les idees biològiques. En recordarem alguns.»

Fa una extensa menció de treballs i afegeix:

«I encara hauríem d'esmentar moltes altres notes presentades a la Societat!

»Perquè els treballs que acabem de recordar són només que alguns, entre tants que constitueixen els catorze grans volums que fins avui portem publicats. Ningú no dubtarà que, sense la fundació de la Societat de Biologia, bona part d'aquests treballs —la major part— no s'haurien produït. El curs dels vint anys transcorreguts ens diu, doncs, que la creació de la Societat de Biologia ha estat eficaç. Ha provocat una florida d'investigacions originals i ha donat a la nostra producció científica un to de serietat que li mancava. Ha promogut la necessitat de la informació de primera mà i del coneixement directe de la bibliografia internacional. A això hi han ajudat els fons de llibres i de col·leccions de revistes de la Biblioteca de Catalunya i de la Biblioteca de l'Institut de Fisiologia.

»Per aquella millor informació, hem disposat encara de dos altres procediments: la vinguda de professors forasters, alternant amb els nostres professors, i l'enviar els nostres joves estudiosos a l'estranger.»

Enumera els cursos professats per Gustavo Pittaluga, Turró, Gregorio Marañón, Juan Negrín, Bellido, del Rfo Hortega, Sayé, Gley —del Collège de France—, Calmette —de l'Institut Pasteur—, Cannon —de Boston—, Cruz Coke —de Santiago de Xile—, Houssay —de Buenos Aires—, Santiago Pi i Sunyer, Gallavardin —de Lió—, etc.

I dels «joves que han passat llargues temporades en universitats europees o americanes» cita Dalmau, Carrasco, Duran Reynals, Jaume Pi-Sunyer i Bayo, Cèsar Pi-Sunyer i Bayo, Bofill i Deulofeu, etc.

«Tots, sense excepció, han fet un bon paper en les institucions on han actuat, i han tret gran profit de llurs estudis. Han constituït, en tornar i durant l'estada, un eficaçíssim llaç de relació entre la Societat de Biologia i els instituts científics de Catalunya amb el medi on treballaven.

»Altra activitat internacional de la Societat de Biologia ha estat la seva incorporació al grup de les Sociétés de Biologie. Això ens donà la possibilitat de publicar resums de les nostres notes en els *Comptes-Rendus* publicats a París. Les relacions amb la central foren perfectes mentre ocupà la secretaria, primer, Gley, i després, August Pettit; però des que aquest darrer fou substituït, no podem estar satisfets del tracte rebut: la comunicació amb la secretaria central ha esdevingut difícil, la publicació de les nostres notes es fa d'una manera irregular, incom-

pleta i arbitrària, i les despeses són importants. Tot això ens obligarà potser a pensar en una altra organització federativa, que podria ésser la constitució d'un nucli ibero-americà. Això, pel moment, no és encara altra cosa que una opinió particular.»

I acaba el parlament amb aquestes paraules:

«Hem arribat al terme de la comesa que m'ha estat encomanada. He volgut fer una descripció ben objectiva de la nostra gestió durant vint anys; he procurat fugir de tota influència sentimental en l'exposició de la història de la Societat, història que jo volia llisa i austera. D'aquesta relació se'n desprèn un judici favorable; podem dir, sense vanitat, que hem treballat bé! Però també afegiré ara que no hem fet prou. I que en els anys a venir caldrà intensificar fortament el nostre afecte. Afirmarem, en resum, que, amb tot i el que s'ha realitzat, no havem pogut aconseguir encara allò que sembla tan senzill i que és tan reposador: una normalitat.

»La Societat de Biologia no marxa per ella mateixa, ni compta encara amb un nucli d'investigadors suficients ni amb institucions vives, en proporció del volum de la vida catalana. Tampoc tots els treballs no són prou desinteressats ni originals, ni penetren igualment l'opinió internacional. Som a la primera etapa d'un renaixement científic, una mica infantils, i avui, i justament, representen poc en el món. Ens cal una gran activitat i una direcció ben orientada, per tal d'entrar en el segon moment de la nostra història, segon moment que està sens dubte a punt de començar.

»Ja sé que aquesta tasca que ens escau és molt difícil, per la deficient organització de la vida a Catalunya. D'una banda, cal fomentar les vocacions, encara avui bastant distretes i excepció entre els joves; i d'altra, és precís assegurar al treballador científic els mitjans de viure. Mentre, al costat de la recerca s'hi hagi de posar una altra activitat que proporcioni a l'investigador els elements materials necessaris a la seva subsistència, la nostra ciència serà migrada. Avui, en aquests afers, no hi ha lloc per als aficionats. S'ha d'ésser home de ciència i res més! La investigació és un ofici, un alt ofici, no és mai una distracció, una mena d'esport que es pugui exercir a hores perdudes. Cal donar-hi tota la il·lusió, tota la vida! Catalunya no tindrà ciència pròpia mentre no se la pagui, i nosaltres no serem mai veritables homes de ciència mentre hàgim de dispersar vanament el nostre treball. Això s'ha de dir severament i a cada hora.

»La generació que fundà la Societat de Biologia creà alguns òrgans de recerca deficients avui, però que representen un real progrés respecte

de l'estat en què trobarem les coses. Aquests òrgans nasqueren de la millor voluntat i d'un treball esgotador. Que la generació que ens va substituint arribi a aquella normalitat somniada; que constitueixi per fi el professionalisme científic, sense el qual Catalunya no representarà mai res en el comerç espiritual del món!

»I per la nostra part, que trobi cada un de nosaltres nous motius d'entusiasme per a l'obra comú, fervor i vocació, que remoguim la massa social, en un miracle col·lectiu! Aquell miracle que consistirà que, d'un cop, i per primera vegada, des que Catalunya existeix —més d'un mil·lenari— es creï una cultura pròpia, una ciència catalana de renom universal! Crec que aquests han d'ésser els vots de la Societat de Biologia, en arribar avui a l'any vigèsim de la seva existència! »

A la generació de Pi i Sunyer li tocà de viure un període dels més densos de la història del nostre poble, d'una densitat feta de moments de ferma esperança i d'altres de profunda tristesa. Pi i Sunyer —per obra de la seva fidelitat— va ésser un excepcional protagonista de la densitat i de l'esperança, però també, a més, de la profunda tristesa. El dia 14 de desembre de 1937 el nostre poble vivia la profunda tristesa d'una guerra que no havia buscat; el nostre poble *moria* de guerra. Tot i així, la Societat de Biologia de Barcelona —perquè els seus homes eren invencibles pel desànim— commemorà el XXV aniversari de la seva fundació.

«En la sala d'actes de l'Acadèmia de Medicina tingué lloc el dia 14 de desembre la sessió commemorativa del XXVè aniversari de la fundació de la Societat de Biologia de Barcelona.

»Presidí l'acte el professor Juan Negrín, degà dels socis corresponents, acompanyat, a la dreta, pel conseller de Cultura de la Generalitat, senyor Carles Pi i Sunyer; el rector de la Universitat, professor Pere Bosch i Gimpera; el Dr. Cordoní, en representació de l'alcalde de Barcelona; el Dr. Leandre Cervera, president de la Societat de Biologia, i el Dr. Felip Cardenal, president de l'Acadèmia de Medicina. A l'esquerra de la presidència hi havia el ministre del Treball, doctor Jaume Aguader; el conseller de Sanitat de la Generalitat, Sr. Sbert; el president del Consell d'Estat, Sr. Pere Corominas; el sots-secretari de la Presidència del Consell de Ministres de la República, Sr. José Prat; el representant de l'Institut d'Estudis Catalans, ex-president de la Societat, prof. A. Pi i Sunyer; el prof. Jesús M. Bellido, secretari de la Facultat de Medicina i també ex-president, i el Dr. Cèsar Pi-Sunyer Bayo, secretari general.

»En representació dels membres fundadors i en qualitat de degà dels ex-presidents, el prof. August Pi i Sunyer pronuncià el següent discurs d'obertura:

»La Societat de Biologia ha arribat al quart de segle de vida. No certament sense vicissituds. Tramuntà la Dictadura, i avui mateix ens trobem obligats a celebrar aquesta sessió jubilar sota la pressió d'una guerra cruel que ens ha estat imposada. La nostra Societat, però, sobreviurà a totes les dificultats externes i la llum espiritual que l'aclareix seguirà irradiant cada dia amb més vigor.

»La nostra Societat de Biologia començà ben humilment. Uns pocs homes interessats en el conreu de les ciències biològiques pures ens aplegàrem per tal d'organitzar reunions periòdiques en les quals ens donéssim mútuament compte dels nostres treballs. Aqueixes reunions, a malgrat de pronòstics contraris, no declinaren. L'Institut d'Estudis Catalans, per mitjà de la Secció de Ciències, ens ajudà tot seguit ben esplèndidament, tenint cura de l'edició dels volums anuals, i més tard fórem admesos entre les filials, esteses arreu, de la Société de Biologie de París. Així, durant vint-i-cinc anys, unes vegades amb més puixança i altres més feblement, s'ha anat escorrent sense cap interrupció la vida de la Societat de Biologia.

»En les sessions s'hi han llegit treballs importants i s'hi han fonamentat prestígis sòlids. Crec que aquest resultat és el que més ha d'envanir-nos. Hem contribuït a fer seriosa la recerca a Catalunya i això no ha estat aconseguit, certament, sense esforç. S'havia perdut entre nosaltres la tradició de la ciència pròpia i original. Era, doncs, necessari ensenyar a treballar desinteressadament els joves.

»És una il·lusió pensar que només té pervindre la investigació amb finalitat pràctica immediata. Arribar a la convicció que el treball experimental, fins el que en apariència estigui més allunyat de l'aplicació clínic, devindrà un dia no llunyà —si és treball ben fet— d'interès material, ha estat un dels graons que han hagut de pujar totes les cultures en marxa ascendent. Nosaltres ens trobem ara en aquest moment. És necessari —caldrà repetir-ho cada dia— desvetllar vocacions, encendre fervors, crear el nostre contingent d'homes de ciència, de veritables homes de ciència. És aquesta una tasca social de la més gran importància i a ella ha contribuït, durant els anys transcorreguts, la Societat de Biologia.

»Ara vivim uns dies tenebrosos, però no trigaran a venir els dies radiants del triomf! I llavors caldrà estructurar la nova Catalunya i caldrà estructurar la nova Espanya. Molts prejudicis hauran estat destruïts; nombrosos interessos que semblaven intangibles seran remoguts.

Sobre el cos sagnant i adolorit, però somrient, del nostre poble redimit, serà ja possible de promoure el creixement d'aquells òrgans especialment necessaris. Renascuts a una vida digna, serà precis bastir una cultura renovada, per això haurem de comptar amb els homes i amb els grups d'homes capacitats per a fer-ho. Grups d'homes generosos i preparats. Sense vanitat, podem dir que la Societat de Biologia ha constituït un nucli de treballadors que han donat ja bona prova del que val la seva feina i que en el pervindre seguiran la seva obra i seran exemple i estímul per a les noves formacions.

»Ja en altra ocasió semblant —fa cinc anys— vaig fer un resum de la tasca realitzada per la Societat de Biologia des de la seva fundació. Avui no fóra oportú repetir-me. Hem seguit treballant amb igual deler i amb el mateix èxit, tot i les dificultats dels temps darrers. Hem aconseguit satisfaccions, però també hem sofert cruels dolors. Satisfaccions i dolors són circumstàncies que voregen inexorablement la vida humana. Entre els dolors, els més punyents són els ocasionats per la mort dels companys que ens han deixat. En els volums respectius han estat degudament honorats els nostres traspassats. Volem, però, fer menció especial del nostre tan estimat Josep Maria Muniesa, víctima excelsa de la rebel·lió. La Societat de Biologia voldrà manifestar amb mi el seu dol més pregon!

»Deixeu-me ara asserenar. I seguir! En la Societat de Biologia hem convingut tothora fraternalment els amics. Això a casa nostra. A l'exterior, la Societat de Biologia ha aconseguit renom internacional envejable. Ho proven les adhesions tan nombroses que s'acaben de rebre, provinents de personalitats científiques les més eminents del món sencer, i ho prova així mateix el volum del nostre canvi. Això ens obliga més. Volem conservar i acréixer aquestes simpaties i no planyerem esforç per a fer-nos més dignes cada dia de l'alta consideració internacional, essent també un instrument útil a la nostra pàtria. Cada hora més amunt...

»És cert que la dificultat major no es troba en la impulsió original ni en l'entusiasme d'un moment, sinó en la tensió constant continguda, però que no defalleix, de l'activitat quotidiana, enfront i vencent les dificultats. Que hi és aquesta tensió, ho prova la vida mateixa de la nostra Societat, que compta ja una vida llarga. No fou ella —contra el que es veu sovint entre nosaltres— una flor efímera que es mustiga al poc temps de florir. La vida de la Societat de Biologia ha estat una continuïtat, que voldríem ben duradora encara, no ja per obra nostra —pròxima a declinar— sinó per obra dels nostres continuadors, els joves.

»A ells va el meu crit! En ells toda l'esperança. Troben el camí començat i la ruta possiblement els serà més planera. El moment justifica els millors auguris. Als joves, el saber-lo aprofitar. Cada hora més amunt...»

Després parlà Leandre Cervera, president de la Societat; parlaren també el professor Camil Soula, professor de Fisiologia de la Facultat de Medicina de Tolosa del Llenguadoc; el professor Josep Puche, deixeble de Pi i Sunyer, rector de la Universitat de València; Carles Pi i Sunyer, conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya; i, finalment, el professor Juan Negrín, president del consell de Ministres de la República.

Però el parlament del mestre, el nostre primer president, per als joves que en aquell moment tenia al seu costat, per als que aleshores eren adolescents o infants o encara havien de veure la llum del nostre cel, té el sentit —no d'un testament espiritual— sinó el de la torxa o el relleu que ens hem passat, ens passem i ens passarem de mà en mà.

Perquè després la Societat de Biologia —la noble, la modesta, l'eficaç, la il·lusionada Societat de Biologia— visqué unes tenebres molt llargues i August Pi i Sunyer no morí a Roses, davant del nostre mar, davant del seu mar.

* * *

Apèndix. — Adhesions al XXVè aniversari.

El Dr. Cèsar Pi-Sunyer i Bayo, en funcions de secretari, llegí les adhesions rebudes, la llista de les quals, transcrita per ordre alfabètic és com segueix:

CH. ACHARD, president de la Société de Biologie, *París*;
WALTER C. ÀLVAREZ, de la Mayo Clinic, *Rochester, Minnesota*;
LEON ASHER, professor de Fisiologia a la Universitat de *Berna*;
MAURICE ARTHUS, professor de Fisiologia a la Universitat de *Lausana*;
FELIP JIMÉNEZ ASUA, professor d'Histologia a la Universitat de *Saragossa*;
JOSEPH C. AUB, del Collis Huntington Memorial Hospital, Harvard Medical School, *Boston*;

GEORGE BARGER, professor de Química Mèdica a la Universitat d'*Edimburg*;
JEAN LA BARRE, professor de la Facultat de Medicina de *Bruselles*;
IGNACIO BOLFVAR, director del Museo de Historia Natural de *Madrid*;

FRANCIS G. BENEDICT, director del Nutrition Laboratory de la Carnegie Institution, *Boston*;

L. BUGNARD, professor de Farmacologia a la Universitat de Tolosa de Lenguadoc;

BACQ, de l'Institut Leon Fredericq, de *Lieja*;

W. N. BOLDIREFF, del Battle Creek Sanitarium, Battle Creek, *Michigan*;

J. P. BOUCKAERT, professor de Fisiologia a la Universitat de *Louvain*;

LEON BINET, professor de Fisiologia a la Facultat de Medicina, *Paris*;

WALTER B. CANNON, professor de Fisiologia a la Harvard Medical School, *Boston*;

A. J. CARLSON, professor de Fisiologia a la Universitat de *Chicago*;

PAUL CRISTOL, prof. de Química Biològica a la Universitat de *Montpeller*;

A. J. CLARK, professor de Farmacologia a la Universitat d'*Edimburg*;

ENRIQUE CLAVEAUX, director de l'Institut de Enfermedades Infecciosas de *Montevideo*;

SIR HENRY H. DALE, Premi Nobel, director del National Institut for Medical Research, Hampstead, *Londres*;

PROFESSOR J. DUCUING, director del Centre Anticancerós de Tolosa de Lenguadoc;

J. R. S. MAC DOWALL, professor de Fisiologia del King's College, *Londres*;

LOWATT EVANS, professor de l'University College, Departament de Fisiologia, Farmacologia i Bioquímica, *Londres*;

ALEXANDER FORBES, del Departament de Fisiologia de la Harvard Medical School, *Boston*;

HENRY FREDERICQ, de l'Institut Léon Fredericq, professor de Fisiologia de la Universitat de *Lieja*;

JOHN F. FULTON, professor de Fisiologia de l'Escola de Medicina de la Universitat de Yale, *New Haven*;

RENÉ FABRE, professor de Toxicologia, secretari general de la Société de Chimie Biologique, *Paris*;

JOSÉ GIRAL, professor de Química Biològica de la Universitat de *Madrid*;

FRANCISCO GRANDE, de l'Institut de Higiene de la Alimentación *Madrid*;

PIERRE GLEY, antic agregat a la Facultat de Medicina de *Marsella*;

FRED R. GRIFFITH, professor de Fisiologia, Universitat de *Buffalo*;

H. HARTRIDGE, professor de Fisiologia del Medical College del St. Bartholomew's Hospital, *Londres*;

A. V. HILL, Premi Nobel, professor de Fisiologia al University College, *Londres*;

H. HERMAN, professor de Fisiologia a la Facultat de Medicina de *Lió*;

JOAQUÍN D'HARCOURT, Cap dels serveis quirúrgics de l'exèrcit de terra de la República Espanyola;

N. HEDON, professor de Fisiologia de la Universitat de *Montpeller*;

- BERNARDO A. HOUSSAY, professor de Fisiologia de la Universitat de *Buenos Aires*, president de l'Academia Nacional de Medicina, de la Sociedad Argentina de Biología i de l'Asociación Argentina para el Progreso de las Ciencias;
- HAROLD HIMWICH, professor de Fisiologia del Albany Medical College, Union University, *Albany*;
- CORNEILLE HEYMANS, professor de Farmacologia a la Universitat de *Gant*;
- A. C. IVY, secretari de l'American Physiological Society, *Chicago*;
- JUSTUS JOLLY, secretari de la Société de Biologie, *Paris*;
- JAUN T. LEWIS, professor de Fisiologia de la Universitat de *Rosario*;
- LOUIS LAPICQUE, professor de Fisiologia a la Sorbona, *Paris*;
- ALEJANDRO LIPSCHUTZ, director de la Secció experimental de l'Institut del Càncer, *Santiago de Xile*;
- C. LEVADITI, director de l'Institut Alfred Fournier, *Paris*;
- W. LÓPEZ ALBO, director de la Casa de Salud Valdecilla, *Santander*;
- A. M. MONNIER, Maître de conférences a la Sorbona, *Paris*;
- ANDRÉ MAYER, professor d'Història Natural dels éssers organitzats al Collège de France, *Paris*;
- MANUEL MÁRQUEZ, professor d'Oftalmologia i degà de la Facultat de Medicina de *Madrid*;
- E. MAIGNON, professor de l'Escola de Veterinària d'Alfort, *Paris*;
- LEONOR MICHAELIS, membre del Rockefeller Institute for Medical Research, *Nova York*;
- ENRIC MOLES, de l'Institut Nacional de Física i Química, *Madrid*;
- G. NICOLAI, ex professor de la Universitat de Berlín, professor de l'Escola Normal de *Santiago de Xile*;
- P. NOLE, vice-president de la Société belge de Biologie;
- MAURICE NICLOUX, professor de Bioquímica i president de la Société de Biologie, *Estrasburg*;
- FERNANDO OCARANZA, professor de Fisiologia de la Universitat de *Mèxic*;
- SEVERO OCHOA, del Laboratori de Citadel Hill, *Plymouth*;
- AUGUSTE PETTIT, professor-cap de Servei a l'Institut Pasteur, *Paris*;
- H. PIERON, professor al Collège de France, antic vice-president de la Société de Biologie, *Paris*;
- RUDOLF, A. PETERS, del Departament de Bioquímica de la Universitat d'*Oxford*;
- GUSTAVO PITTALUGA, de la Secció d'Higiene de la Lliga de les Nacions, *Ginebra*;
- JOHN P. PETERS, professor de Medicina de la Yale University, *New Haven*;
- J. K. PARNAS, professor de Bioquímica de la Universitat de *Lwow, Polònia*;
- E. P. POULTON, professor de Clínica Mèdica del Saint Thomas Hospital, Universitat de *Londres*;

F. DE QUERVAIN, professor de Clínica quirúrgica de la Universitat de *Berna*;
ALFRED QUNQUAUD, sots-director del Laboratori de Biologia General del
Collège de France, *Paris*;

G. RAMON, director de l'Institut Pasteur, de *Garches*;

E. ROTHLIN, professor de Farmacologia a *Basilea*;

CAMIL SOULA, professor de Fisiologia a la Universitat de *Tolosa de Llen-
guadoc*;

S. P. Q. SÖRENSEN, Premi Nobel, director del Calsberg Laboratorium, *Co-
penhague*;

A. SÁENZ, professor-cap de Servei a l'Institut Pasteur, *Paris*;

DONALD D. VAN SLYKE, professor-cap de Servei a l'Hospital del Rockefeller
Institute, *Nova York*;

M. TIFFENAU, degà de la Facultat de Medicina de *Paris*;

JEAN VAN DE VELDE, professor de Fisiologia a la Universitat de *Gant*;

H. DE WYELE, de l'Institut de Fisiologia de la Universitat de *Gant*;

SAMSON WRIGHT, professor de Fisiologia del Middlesex Hospital Medical
School, *Londres*;

RENÉ WUBASER, professor a l'Ecola des Hautes Etudes, *Paris*;

JOAN XIRAU, antic intern de l'Institut de Fisiologia, *Figueres*;

EDGARD ZINZ, professor de farmacologia a la Universitat de *Brusselles*.

A continuació, el professor Jesús M. Bellido llegí les lletres dels pro-
fessors CANNON, HILL, HOUSSAY, LAPICQUE, LIPSCHUTZ, MÁRQUEZ i PIERON.

L'ESCOLA DE PI I SUNYER, ACÍ I A VENEÇUELA

JAUME PI-SUNYER I BAYO

*Ex-Catedràtic de Fisiologia a la Universitat de Santiago de Compostela,
a la Universitat Catòlica de Xile i a l'Escola de Medicina rural de
l'Institut Politècnic Nacional de Mèxic.*

El contingut d'aquests estudis s'exposa en el recull publicat per la Societat Catalana de Biologia l'any 1966. Comença amb la tesi doctoral sobre «La vida anaeròbia», i segueixen capítols escrits per diversos col·laboradors, sobre immunitat natural i adquirida, concepte de sensibilitat tròfica, correlacions humorals i nervioses de la sensibilitat tròfica, regulació respiratòria i glucèmia, bioquímica dels hidrats de carboni, acció transformadora i fixadora en el metabolisme hepàtic, i antitòxia renal. A més, cal considerar les investigacions sobre electrocardiografia i l'anàlisi de la percepció visual del relleu, reprès anys més tard als EUA. El treball realitzat a Barcelona s'estudiarà, també, en una altra sessió d'aquest programa. Ara assenyalaré només les nocions fonamentals derivades de l'extensa pràctica experimental, recollides en més de cent cinquanta notes monogràfiques.

El fetge reté els productes de desintegració de l'hemoglobina, principalment porfirines, i elabora, amb aquests ingredients, els pigments biliars. El ronyó és un òrgan de desintoxicació, preparadora de la secreció urinària, i complementària d'aquesta.

En els estudis sobre immunitat, amb Ramon Turró, s'afirma que la bacteriòlisi en els teixits, la formació d'anticossos i antitoxines són manifestacions d'activitats fisiològiques. El microbi és una substància assimilable més, i l'organisme perfecciona els mecanismes d'assimilació. Un nou principi interpretatiu de la immunitat era consolidat.

La idea de la funció sensitiva del simpàtic, de conducció aferent, porta als estudis de regulació respiratòria i de sensibilitat tròfica. Pi i Sunyer demostra, en treballs publicats amb diferents col·laboradors, principalment Puche, la importància de la sensibilitat interna, promotora cabdal dels sentiments que procedeixen de l'estat nutritiu dels teixits: la sensibilitat tròfica. Un cas particular de sensibilitat visceral és la del pulmó a les concentracions de CO₂, activa en la regulació de la funció respiratòria. El concepte de tensió glucogènica és fonamental per a comprendre la regulació del metabolisme dels hidrats de carboni;

els reflexos glucemians completen l'acció central. Un pas natural el porta d'aquí a la investigació d'aspectes particulars de la bioquímica dels hidrats de carboni.

La bibliografia d'August Pi i Sunyer mostra les diferències entre l'activitat científica realitzada a Barcelona, fins l'any 1939, i a Caracas des d'aquell any. En el primer període predominen els estudis experimentals, publicats en els volums de la Societat de Biologia i de l'Institut de Fisiologia i en revistes especialitzades de diferents països. Abunden les dades objectives, taules i gràfiques, resultat d'hores llargues en el laboratori. La majoria són treballs en col·laboració amb Ramon Turró, Jesús M. Bellido, Rossend Carrasco i Formiguera, Antoni i Jaume Raventós, Josep Puche, Bernard A. Houssay, Montserrat Farran, Francesc Domènech i Alsina, Bonaventura Benaiges, Josep A. Collazo, Albert Folch i Pi i Jaume i Cèsar Pi-Sunyer i Bayo. D'aquesta època són també els treballs portats a cap en el Laboratori de Fisiologia de la Facultat de Medicina i, més tard, a l'Institut de Fisiologia, per un nombre d'autors, sense la firma del director, que no hi tenia part directa però donava sovint els seus consells i inspiració.* La imatge d'una escola que creix, amb mitjans de treball gradualment augmentats.

Hi ha així mateix alguns articles de forma més general o de temes clínics i cinc llibres que també qualifiquen aquest període. L'anàlisi ultrapassa el meu propòsit, però un comentari breu pot ésser adequat.

La «Fisiologia general» (1909), escrita en col·laboració amb Leonardo Rodrigo Lavín, deriva d'una amistat lligada en el curs d'unes oposicions —que guanyà Lavín— i mantinguda per molts anys. «És impossible avui dia —escriuen— ocupar-se de la fisiologia dels òrgans i aparells sense conèixer les funcions dels elements cel·lulars que els formen... La fisiologia general s'ocupa de les activitats elementals dels éssers vivents, similars en els organismes simples i en els quals disposen d'estructures i funcions complicades.» Molt a prop de les idees de Claude Bernard, amb visió més àmplia que la de Max Verworn a «Allgemeine Physiologie» (1894), llibre d'una gran influència a començament de segle, que aviat passà. L'aspecte important és que en aquest tractat s'entreveu ja la idea d'una fisiologia més profunda que no pas l'orgànica i la diferència entre els fenòmens bàsics i l'anàlisi dels mecanismes específics, base de publicacions ulteriors.

* Recordem, entre altres, Lluís Sayé, Pau Agustí, Manuel Dalmau, Leandre Cervera, Santiago Pi i Sunyer, Antoni Trias Pujol, Joan Puig-Sureda, Josep Gómez Bosch, Josefina Barba Gosé, Joan Bofill Deulofeu, Pere Camps Juncosa, Antoni Grinyó, Maria Cardona, Josep M. Canals; A. Saldafia Larrainzar, Fernando Fernández Riofrio, Jordi Folch-Pi, Enric Vieto i Josep Mercadal Peyri, a més dels treballs independents dels col·laboradors abans esmentats. (Treballs de la Societat de Biologia, 1913-1938.)

La tesi de la coordinació de funcions, cabdal en el pensament del meu pare, és exposada en «La unidad funcional» (1919; 2a. ed. 1944). L'organisme és una entitat total que respon a circumstàncies variables de l'existència, normal o patològica, de manera unitària i ordenada, com un conjunt sinèrgic dirigit, en les seves activitats, cap a la conservació de la vida. La investigació de la fisiologia particular dels òrgans condueix a un criteri erroni de fragmentació de la vida. La fisiologia de l'organisme total o holista, definida per Letamendi en l'aforisme «*El cuerpo es un solo órgano y su vida es una sola función*» i també per Bertalanffy, entre altres: «El caràcter fonamental dels organismes vivents és l'organització; la investigació dels processos aïllats, fins seguint els mètodes més precisos, no pot donar-nos una explicació completa dels fenòmens vitals» (1932). Idees avançades en l'article «Deu anys de fisiologia en el segle xx» (1911) i exposades de manera detallada en «*Los mecanismos de correlación fisiológica*» (1920), recull del curs donat a Buenos Aires l'any anterior.

La breu monografia «Les distròfies per retard» (1928) assenyala l'interès de Pi i Sunyer pels processos metabòlics, segons el comentari d'Alsina i Bofill, amb «la tendència a donar una pauta química a les funcions biològiques». Una altra monografia mèdica, també de la sèrie dirigida per Jaume Aiguader, «L'equilibri neuro-vegetatiu» (1936), és un antecedent del tractat publicat a Mèxic onze anys més tard.

La producció del segon període, a l'exili, té un caràcter diferent. Si l'airet del capvespre sentit davant el Calvari, a Caracas, és el mateix dels temps passats i diu les mateixes coses, com llegim en el prefaci de «La novella del besavi», les respostes són unes altres. Tornant a la citació tan repetida d'Ortega y Gasset, l'home és el mateix, però la circumstància ha canviat.

Troblem en la bibliografia sis notes experimentals, entre 1942 i 1946, tres d'elles escrites en col·laboració amb algun dels nous deixebles i tres dedicades a noves proves de la sensibilitat respiratòria a les concentracions de CO₂, tema iniciat el 1918. Predominen els articles, les conferències i els llibres amb postulats generals. Els arguments són estrictament científics, però el pensament escapa de manera inexorable, sortint de les limitacions de la ciència positiva. Tres factors poden contribuir a aquesta evolució. Sovint els experimentadors, en avançar en el camí de la vida, deixen temporalment el laboratori per fer assaigs sobre la filosofia de la ciència, o més precisament en el nostre cas, la filosofia natural de la biologia moderna, com diu Jacques Monod. Un altre factor són les necessitats i les condicions del treball. August Pi i Sunyer arribà a la Càtedra de Barcelona quan tenia 37 anys i l'havia

servida interinament més d'un any. Trobà una petita organització i la provisió d'instruments, creats en bona part per Ramon Coll i Pujol (1845-1915), figura prestigiosa en la seva època i millorada en instal·lar-se a la Facultat nova del carrer de Casanova (1907), i l'acció de Jesús M. Bellido, auxiliar fins que fou nomenat catedràtic a la Universitat de Saragossa. Calia millorar els mitjans de treball, estimular la recerca, airejar l'ambient i atraure col·laboradors, però l'embrió ja existia. Les condicions a Caracas l'any 1939 eren diferents. Després dels llargs anys de dictadura erma i destructiva de Juan Vicente Gómez era temps per a recomençar i iniciar, en molts aspectes, allò que mai no havia existit. El primer local de l'Institut de Medicina Experimental fou una casa buida. Instrucció d'ajudants, tria i adquisició d'instrumental i dedicació de moltes hores a l'ensenyament eren feines urgents. Més tard, la instal·lació i l'equipament de l'Institut en un gran edifici, ben projectat, a la Ciutat Universitària. La riquesa ràpida del petroli en contrast amb el creixement laboriós a Barcelona. Humberto García Arocha i Marcel Granier, entre altres, han explicat la vàlua d'aquest esforç, i els resultats són clars per a aquells que en els anys següents hem mantingut contacte amb la vida mèdica local. Però les hores de treball silenciós en el laboratori foren nombroses.

Un tercer factor, que pot semblar contradictori amb la remarca anterior, és que per primera vegada a la seva vida, als seixanta anys, el pare dedica el seu horari a una sola funció, sense tasques alternatives. Veneçuela li ofereix una possibilitat que no havia fruit mai. Al principi el laboratori és inexistent; aviat, però, els millors col·laboradors són a l'estranger en activitats postdoctorals, acadèmiques i de recerca, que asseguraran la continuació de l'Institut i de la seva influència en el progrés de la medicina. Els dos elements subsidiaris de la investigació científica —instrumental i personal apte— eren escassos en els primers anys. Llegir, escriure, tornar als clàssics, ocupacions volgudes sempre i deixades sovint a altes hores de la nit, afrontant la fatiga, la calma de les vacances breus o els «*trozos de tiempo*» que descriu Marañón i que quasi tothom no aprofita, passen a ésser una habitud regular. Els llibres són el destil·lat d'aquestes hores i la representació ostensible del que podríem anomenar labor de síntesi i de difusió internacional, complementària de l'acció local, realitzada a Caracas. Publicacions en dues llengües, castellà i anglès, en els països: Veneçuela, Mèxic, República Argentina, Espanya, Estats Units i Anglaterra. En tres llengües, afegint el català, si comptem l'obra literària: dues novel·les i les poesies. Enmig de la preparació dels llibres amb caràcter especulatiu escrivia, amb una ombra de recança: «Les explicacions còmodes, elaborades sobre la taula d'estudi o en la meditació agradable a l'aire lliure no

poden substituir la difícil i acre investigació experimental, la interrogació severa de la realitat.»

Comencem amb «*La sensibilidad trófica*» (1941), sumari de trenta anys de treball experimental, orientats per una idea cardinal: la demostració objectiva de la influència de la sensibilitat tròfica en els fenòmens fisiològics de coordinació interorgànica i homeostasi, i també, en unió amb la sensibilitat externa, origen d'impressions que contribueixen a la constitució de la personalitat humana. En el llibre d'homenatge a Santiago Ramón y Cajal (1922) Pi i Sunyer anticipava un sumari dels seus punts de vista en l'article «*Sensibilidad interna y sensibilidad trófica*». Aquest primer llibre representa una mirada al passat, tot començant la nova vida, amb una dedicatòria «A Ramon Turró, que obrí el camí, i als meus col·laboradors, que han contribuït al treball experimental sobre sensibilitat tròfica, reunits ara en una pàgina —hi ha la llista de noms— com en els anys que, els ara dispersos pel món, constitueixen un nucli.» Endreça que manifesta l'enyorança per un pretèrit perdut. Fou una gran satisfacció, per a mi, la publicació de «*La sensibilidad trófica*» en la sèrie «*Monografías Médicas Balmis*», part d'una aventura editorial que em proporcionà el goig d'unes bones amistat i col·laboració amb Josep Carner i Miquel Ferrer, i és un dels millors records dels anys passats a Mèxic. El llibre conté l'estudi dels reflexos tròfics moguts per estímuls mecànics, físics, químics i metabòlics, i de les sensacions corresponents: fam, fred, fatiga, son, apetència sexual, cenesèsia. «Les reclamacions nutritives de les cèl·lules, les necessitats primitives, es realitzen per mitjà de la sensibilitat tròfica. I és també per la sensibilitat tròfica que s'acompleix la unificació individual i el comportament de l'individu davant de l'ambient en què viu, del món que l'envolta.»

«*Los fundamentos de la biología*» (1943) és una antologia amb comentaris extensos al principi de cada capítol. Per a comprendre els valors de les ciències i el seu impacte en les nostres vides cal saber els camins del coneixement i les fites del passat històric. Els temes del llibre s'estenen a un camp molt ample, des de matèria i energia fins a causalitat, reflex, consciència i llibertat. En la tria dels clàssics i en les anotacions queda clar el que s'havia apuntat en publicacions anteriors: la síntesi dels postulats de vitalistes i deterministes —representats per Letamendi i Ramon Turró— com havia assenyalat Antoni Oriol Anguera (1966) i estudià Joan Riera (1973).

En 1955 es publicà a Londres una traducció revisada, amb el nom més descriptiu, «*Classics of Biology*». La literatura anglesa és rica en antologies d'aquesta mena. La bona acollida del llibre i l'èxit aconseguit per «*The Bridge of Life*» (1950) contribuïren a la distinció del Premi Kalinga, de la UNESCO (1955). Fundat pocs anys abans, i adju-

dicat per activitats de difusió de les ciències, l'havien rebut Bertrand Russell i Julian Huxley. Obrir els camins de la ciència a un públic vast guanyà prestigi després de la Segona Guerra Mundial. Els motius d'aquesta curiositat són diversos i destaca l'interès més accentuat pel que es considerava una recerca inexcrutable i la creixent contribució econòmica de les corporacions públiques a la investigació. El Premi Kalinga, donat per un potentat indi, implicava una estada a l'Índia amb conferències i seminaris en diverses universitats i centres d'estudi. Aquest fou l'últim gran viatge d'aquest gran viatger, acompanyat sempre de la meua mare. Com diu Norman Douglas, «un bon llibre de viatges conté, a més de les descripcions de paisatges i gent, que constitueixen el viatge exterior, un altre, interior, temperamental i sentimental, oferint una triple exploració del món visitat, del pensament de l'autor i del lector». Una navegació de molts dies, per un enamorat del mar, i països exòtics, afavorien aquests requeriments; els articles resenyant el viatge, publicats a Caracas, s'hi ajusten de manera clara.

Una obra totalment diferent és «*Sistema neurovegetativo*» (1946, 2a. ed. 1954), tractat extens, abundant en documentació, enciclopèdic, exponent de les opinions de l'autor sobre aspectes fonamentals de l'anatomia, la fisiologia, la farmacologia i la patologia, distingida amb el Premi Pourat de l'Institut de França-Acadèmia de Ciències. L'existència d'una conducció simpàtica aferent, d'una funció sensitiva necessària als processos de coordinació interorgànica i a la gènesi dels sentiments vegetatius és una noció anticipada per August Pi i Sunyer des de molts anys endarrere, enfront de la idea corrent del sistema com exclusivament eferent. En 1934 exposa aquest concepte en un llarg article, precedit per proves experimentals efectuades particularment amb Josep Puche i Jaume Raventós. També s'hi refereix la monografia catalana abans esmentada. El llibre és molt informatiu i extens en la doctrina; estudia detalladament les funcions del sistema neuro-vegetatiu en condicions normals i patològiques, amb copiosa bibliografia pròpia i aliena, i considera l'equilibri neuro-vegetatiu com indispensable per a la persona conscient i la persona fisiològica. «La individualitat és un tot unitari, amb dues cares, l'objectiva i la subjectiva. La personalitat humana és, al mateix temps, i amb igual exactitud, un objecte vivent, amb totes les qualitats inherents a aquesta condició, i un subjecte que viu amb consciència.» En l'abast d'aquest tractat es passa de l'estudi precís de les funcions neuro-vegetatives a l'adaptació fisiològica, de l'anatomia al concepte aristotèlic, de la forma a l'acció i a l'emoció com a reacció total de l'organisme. «El sistema neurovegetatiu s'interposa entre la vida primigènica de les cèl·lules i la vida de l'esperit. S'arrela en les activitats fisiològiques essencials i en drena els impulsos

que transmet a les activitats psíquiques superiors.» L'equilibri neurovegetatiu és una primera condició en el desplegar normal de la vida i de les seves manifestacions. En recordar el títol de la monografia del 1936 veiem que la idea de l'equilibri, consubstancial amb el concepte de regulació, ve de lluny. En la dilatada obra de Pi i Sunyer es troba sempre connexió i evolució ideològiques que responen a nocions fonamentals, sense intenció prèvia de l'autor, com es comenta en el prefaci del llibre d'homenatge publicat a Mèxic (1954). És un creixement natural, espontani, com són les manifestacions de la vida.

L'activitat docent de Pi i Sunyer a Caracas fou àmplia i diversa, com descriu García Arocha. Professor a l'Institut Pedagògic, s'acostà als mestres en cursos de contingut diferent als explicats a l'Escola de Medicina. L'existència de dos liceus, escoles secundàries, amb el seu nom, un als afores de la capital i l'altre en el nucli urbà —establert en la celebració recent del centenari—, evoca aquesta actuació. «*Dispersa y conjunta*» (1945) és, segons la capçalera, «un homenatge fervent a l'il·lustre investigador que ha compartit la labor d'ensenyament en la nostra Institució». Recull d'articles i conferències, alguns molt antics, sobre temes diversos, pels seus origen, caràcter i difusió limitada, podem considerar aquest llibre com una activitat d'abast local.

La XII Conferència de la Unió Sanitària Panamericana, reunida a Caracas en 1947, publicà la ponència d'August Pi i Sunyer «*Nuestra medicina*», estudi de l'evolució, els mètodes i la finalitat de la pràctica mèdica, i de les seves limitacions com a ciència. «En l'hora actual, les adquisicions de la medicina científica no informen de manera segura la pràctica clínica.» La medicina estadística imprimirà caràcter de ciència a l'art de guarir i ens portarà a la medicina del futur: la pràctica sanitària. L'anàlisi d'un moment de la medicina i de les conseqüents projeccions socials és normal per qui s'ocupà de l'ensenyament durant més de quaranta anys i propulsà la recerca experimental com a base de la preparació professional. El mètode estadístic és un complement valuós de l'empíric en els estudis biològics: les crítiques dels deterministes «purs» són passades, en bona part, i es dirigien a l'ús exagerat més que no al mètode mateix.

Pi i Sunyer intervingué en altres congressos, relacionats amb els seus interessos, a més de la Conferència Sanitària Panamericana, sovint acompanyat de col·laboradors veneçolans. Seguint l'habitud de molts anys, assistí als congressos de Fisiologia d'Oxford (1947), Montreal (1953) i Brusselles (1956). A Montreal es fundà la Unió Internacional; el meu pare en fou un dels directius. Des de Buenos Aires (1959), a proposta de Bernardo A. Houssay, li enviaren un telegrama de salutació recordant la seva presència constant, des de Heidelberg en 1907, i els

cursos explicats a la capital argentina, quaranta anys abans. Afavorí sempre les relacions internacionals i visqué el creixement dels estudis de fisiologia: a Heidelberg eren 325 congressistes, a Montreal, 2.188, i algunes branques s'havien separat en congressos independents.

«*The Bridge of Life*» (1955) és una revisió profunda de «*Principio y término de la biología*» (1941) amb canvis essencials en el caràcter. La informació és la mateixa però el to és més elemental, adreçat a un públic més ampli. En un tràmit que apareix sovint en les obres d'aquest període, passa de les ciències físiques a les naturals, fins al misteri de la consciència i de la voluntat. L'anàlisi química mostra que en la substància dels éssers vivents no hi ha cap element propi i exclusiu. Una doctrina eficaç per al coneixement i la comprensió dels fenòmens vitals és el determinisme; davant del determinisme hi ha la contingència, i el marge de contingència és més elevat com més limitats són els coneixements en el camp d'una ciència. Ja en 1938 l'autor analitzava aquest problema en l'article «Determinisme i contingència», publicat a la «*Revista de Catalunya*», de l'època de París, comentari a un estudi de Serra Húnter sobre l'atzar i la contingència. Com a conclusió, Pi i Sunyer escriu: «El coneixement científic, per la seva naturalesa, no pot admetre l'atzar ni la contingència. Pel sol fet que atzar o contingència representessin un paper en l'aparició dels fenòmens, aquests no trobarien una explicació científica... Sempre els homes pensaran, en una forma o altra, que un efecte respon a una causa, perquè aquesta convicció neix de la vida mateixa: n'és inseparable i li és necessària.» No sabem on comença la biologia —com la física i la química es converteixen en biologia— ni on acaba; com l'home, ésser vivent, adquireix la consciència i disposa de la voluntat. Aquest és «*The Bridge of Life*».

L'últim llibre és «*Tratado de fisiología humana*», escrit en col·laboració amb el seu germà Santiago (1962). Professors molts anys en set universitats —un d'ells a Sevilla, Barcelona i Caracas, l'altre a Saragossa, Cochabamba, Panamà i l'Autònoma de Madrid—, visitants i conferencians en molts centres docents, preparaven de feia temps un tractat didàctic. L'orientació general i l'estructura són el treball detingut dels dos germans, en hores de conversa, correspondència freqüent i canvi de notes, però el meu oncle escriví pràcticament tot l'original. La malaltia, agreujada ràpidament, impedí al pare una intervenció més activa en una publicació que l'incitava de feia anys. El llibre és clar, profundament científic, amb la norma de considerar la fisiologia com la base de la pràctica mèdica. El que havia d'ésser la coronació de l'activitat docent del pare, llarga i productiva, es convertí en la responsabilitat d'uns dels més lúcids entre els col·laboradors. Potser hi ha un

símbol consolador en el pas de la flama a qui segueix. En tot cas, aquest llibre tanca una vida d'estudi i de treball i és una fita notable en una altra, encara sàvia i activa.

Els llibres aquí comentats són la manifestació clara de la inquietud en l'exili, estesa a territoris amplis, ultrapassant la funció exercida a Veneçuela. És, però, al medi universitari d'aquell país, a les autoritats, als col·laboradors i als deixebles, que devem aquesta obra. Crearen una ocasió generosa, per la qual estem molt agraïts, i que fou ben aprofitada. Si el caràcter és diferent de l'obra realitzada a Barcelona, de la investigació a la síntesi, la diferència significa enriquiment. «Escriure, escriure, recrear. Oblidar. Tan sols quan això s'aconsegueix podem il·lusionar-nos que el nostre passat no és mort» —diu en el prefaci de «La novel·la del besavi». «Que el cel sobre el turó del Calvari és el cel de la meua infància i de la meua joventut.» Passà moltes hores meditant, escrivint i enyorant el passat. En sortí una obra de perspectiva vasta i de difusió extensa, una consideració de les relacions entre l'home i el món i de problemes que s'expandeixen en direccions noves, més enllà de la ciència positiva. També dues novel·les i una col·lecció de poesies en català. Amb el patriotisme carregat de les més depurades exigències, com diu Alsina i Bofill. Aquesta arrel catalana creix, lluny de Catalunya, fins a formar un arbre d'amples proporcions, d'abast internacional, amb perspectives humanístiques, on aspectes de les dues cultures —de què parlà C. G. Snow— es troben i es complementen.

**EL INSTITUTO DE MEDICINA EXPERIMENTAL
DE CARACAS**

HUMBERTO GARCÍA AROCHA

Ex-Director de l'Institut de Medicina Experimental. Caracas.

Con motivo del centenario de su nacimiento, el pasado mes de agosto se le rindieron en Caracas diversos homenajes al Maestro Augusto Pi Suñer. El carácter nacional que tuvieron dichos homenajes y la extensa publicidad que se les dió, tal vez constituya el mejor índice de la magnitud y trascendencia de la obra que realizó en Venezuela este ilustre catalán.

Comenzando por los poderes públicos de mi país, el poder ejecutivo y el poder legislativo, en primer término, ambos se honraron, honrando la memoria de quien —en forma generosa y eficaz— tanto contribuyó al progreso científico y cultural de Venezuela. Para conmemorar aquel nacimiento, los dos órganos de gobierno ya mencionados promulgaron decretos y acuerdos, mediante los cuales se ordenó la reimpresión del libro «Principio y término de la biología», primera obra editada en Venezuela por el doctor Pi Suñer, la puesta en circulación de un timbre postal con la efigie del Maestro, designar con el nombre de Augusto Pi Suñer la promoción de ciudadanos venezolanos naturalizados en el mes de julio del presente año. Asimismo, se acordó apoyar la solicitud de numerosos discípulos para que el Consejo de la Facultad de Medicina de la Universidad Central de Venezuela designe con el nombre de Augusto Pi Suñer el Instituto de Medicina Experimental fundado por él en 1940. Especial significación tuvieron los tributos rendidos en las dos cámaras de nuestro Congreso Nacional. Por separado, y en forma casi simultánea, en el Senado de la República y en la Cámara de Diputados, todas las fracciones políticas, a través de la voz de sus respectivos oradores, dieron entusiasta y caluroso apoyo a los textos que fueron presentados como proyectos de homenaje. Fue así como estos dos proyectos resultaron finalmente aprobados sin enmiendas y por unanimidad. Me permito hacer hincapié en esta última circunstancia, ya que en el Congreso Venezolano muy pocas materias son aprobadas por unanimidad. Por lo contrario, tras la acrimonia de muchos debates surgen con frecuencia hondos desacuerdos expresados,

a veces, en términos y vocablos de aquellos por los cuales solemos amonestar a los niños cuando los repiten, pues se trata de malas palabras. Por consiguiente, la unanimidad con la que los representantes del pueblo venezolano tributaron honores a Augusto Pi Suñer pone de manifiesto cómo las actuaciones del Maestro estuvieron siempre por encima de toda coyuntura circunstancial, animadas sólo por aquel persistente impulso que le llevó a luchar sin descanso por el progreso y bienestar de todos los venezolanos, sin distinciones de ninguna clase.

La Academia Nacional de Medicina, el Instituto Pedagógico, el Instituto de Medicina Experimental y el Centro Catalán sirvieron de sede para la realización de fervorosos actos en los cuales se exaltó la obra del Maestro. Al propio tiempo, varios de sus discípulos publicamos artículos en la prensa diaria, en cuyos textos corrieron parejos el afecto, la emoción del recuerdo y la admiración por quien trocó la pena y congoja del desterrado, en afán incontenible de trabajo y creación. Algunos de estos homenajes fueron transmitidos por la radio y la televisión, en tanto que, en diarios y revistas, se publicaron numerosos reportajes sobre los actos conmemorativos celebrados en Caracas.

No es ahora, cuando se cumple el centenario de su nacimiento, que se han iniciado gestos de reconocimiento a la labor cumplida por Augusto Pi Suñer en Venezuela. Dos promociones de médicos, la egresada de la Universidad Central de Venezuela en 1950 y la egresada de la Universidad de Oriente en 1965 —además de la promoción de profesores egresada del Instituto Pedagógico en 1965— llevan su nombre. Hace diez años se le dio el nombre de Augusto Pi Suñer a un liceo de la república. Confiamos ahora en que las autoridades universitarias accedan a la petición de darle el nombre del Maestro al Instituto de Medicina Experimental por él fundado.

En Caracas, un amigo catalán me manifestaba: «Vosotros los venezolanos suelen ser generosos cuando muestran agradecimiento.» Muy amable ha sido el amigo catalán al expresarse en esos términos. No obstante, se hace indispensable dejar esclarecido que no han sido simples afanes generosos los que nos han llevado a dar muestras de gratitud a una persona fallecida. Los homenajes rendidos en mi patria al Maestro Pi Suñer consagran algo más que un mero agradecimiento, tributan —por encima de todo— el cabal reconocimiento a la extraordinaria obra que realizó entre nosotros. Se trata, concretamente, de un acto de justicia, cumplido en buena oportunidad y con toda espontaneidad.

En quienes fuimos sus discípulos existe, claro está, el vínculo afectivo, el que se inició hace cuarenta años y fue haciéndose cada vez más hondo en el correr del tiempo. Fue este poderoso vínculo el que nos

trajo aquí, hace dos años, a mi esposa y a mí. Siempre habíamos experimentado grandes deseos de conocer Catalunya. Estos deseos nos descendían del recuerdo, grato y hermoso, cuando de labios del Maestro escuchábamos relatos de ciudades, costas y paisajes que desde su infancia le fueron familiares. Con cuánta nostalgia le afloraba la reminiscencia de Barcelona, de su Instituto, la Academia de Medicina, sus quehaceres culturales, música, amigos y contertulios. Por sobre todo, cómo le desbordaba la memoria —transida de melancolía— de su casa de Rosas, construida por el abuelo Suñer y Capdevila, de quien nos decía era médico muy culto, a la par que fogoso político y materialista distinguido, que publicaba encendidos artículos en el «Almanaque Democrático». Fue la densidad de estos recuerdos, la memoria tan viva de aquellas descripciones que años atrás nos hizo el Maestro, lo que sembró en nuestro ánimo la tenaz curiosidad por ver y conocer los sitios y lugares donde ocurrieron episodios que nos fueron relatados, con toda fragancia y candor, en las tantas anécdotas escuchadas de sus labios.

Fue así como hace dos años, casi por esta misma época, en la inmejorable compañía de Teresa y Pedro, de Nuria y Rosendo Carrasco, correteamos a todo lo largo de esta hermosa tierra catalana. Viva en la memoria, Rosas con su hermosa bahía; allí, mientras caminábamos, nos salían al encuentro los recuerdos iluminando cada trecho y cada trazo del recorrido. La casa solariega convertida en huellas, sólo cantos de piedra hundidos en la tierra, tras la demolición. Sin embargo, cuánta historia albergó aquel ámbito hoy derruido, desde la evocación de la infancia hasta los años maduros, la tertulia familiar y los agradables cruceros en *Los Tres Hermanos*. Los tantos recuerdos desbordados iban tomando cabal fisonomía ante la realidad al fin conocida. Todos estos instantes lo fueron de gran emoción hasta el punto de que concluimos confesando que aquel viaje nuestro, hace dos años, aquí a Catalunya, había constituido para nosotros lo que un peregrinaje a La Meca representaba para un fervoroso fiel del Islam.

Esta misma devoción, este mismo afecto, intacto y hondo, es el que nos ha traído nuevamente aquí, en esta ocasión, para participar en los homenajes que la tierra catalana rinde a uno de los más ilustres de sus hijos. Confieso que sentí gran alegría cuando se nos extendió la invitación para que hiciésemos acto de presencia en la oportunidad en la cual Catalunya había dispuesto conmemorar el centenario de nuestro insigne Maestro. Hago propicia esta oportunidad para expresar —en nombre de mi esposa y en el mío propio— nuestras muy sinceras gracias al Gobierno de esta Generalitat por la gentileza y consideración que ha tenido para con nosotros al propiciarnos el disfrute de estos

momentos y, al mismo tiempo, brindarnos la coyuntura para explicar un poco de lo mucho que Augusto Pi Suñer hizo por lo nuestro venezolano.

Después de haber sobrellevado al lado de la República aquella noche larga de angustias y dolores que fue la guerra civil, tras el triunfo de Franco, Augusto Pi Suñer tomó el camino del exilio; primero a Francia y luego a Venezuela, donde arribó el año 1939, contratado por el Ministerio de Educación para organizar la enseñanza de las Ciencias Fisiológicas en la Facultad de Medicina de la Universidad Central. Fue así como hace cuarenta años le conocimos en Caracas y de nuestro primer encuentro he dado fe, en un texto que escribí a raíz de su fallecimiento, texto que he publicado, o leído, en diversas ocasiones, pero que considero indispensable repetirlo aquí, ante esta audiencia catalana. Podría pensarse que, soportando la natural congoja del desterrado, tras cruzar el Atlántico, al final de aquel viaje que nos lo llevó a nuestra patria, mostraría desgarraduras en el ánimo y un poco de hiel en la garganta. Pero no fue así, y para nosotros aquello fue la sorpresa inicial. Luego, en el correr de los años, a su lado, fue adquiriendo la fisonomía de una enseñanza persistente, la que nos prodigó cada día levantándose de las cenizas del dolor con sosegada dignidad, con reposada altivez. La congoja se le quedó en la entraña, sin amarguras ni asperezas, incorporada al noble equilibrio de una conciencia justa y sin rencores. En su expresión y en su lenguaje jamás percibimos la arista filosa de la rabia o el encono.

Llegó a Caracas al filo de sus sesenta años, la cabeza cubierta ya de canas, de ademanes reposados, levantaba la diestra hasta dejar descansada la mano abierta sobre el flanco, mientras las palabras fluían sin prisa, matizadas de la grave guturalidad que se llevó de acá, de su tierra catalana, de su Empordà de costas bravas y farallones granfíticos. La mirada tranquila, distante, tendida más allá de los interlocutores, recreándose acaso en vivencias y recuerdos de los cuales le descendía aquella serenidad que a todos nos subyugaba. Su decir claro, sencillo —sin adornos ni encajes—, pero lleno de acentos de firmeza, iba traduciendo la robusta cohesión de un pensamiento, afinado de luz y henchido de bondad.

En el año 1939, con la incorporación de Augusto Pi Suñer, comenzó una etapa de hondas reformas en nuestra Facultad de Medicina. Su pensamiento científico, forjado en las recias disciplinas del laboratorio, influyó poderosamente para hacer cambiar los puntos de vista de una medicina puramente descriptiva, circunscrita a síntomas, exploraciones semiológicas, historias y evidencias clínicas. La enfermedad es expresión de la función alterada y ésta no puede comprenderse hasta

tanto no se penetren los mecanismos físicos, químicos y físico-químicos que caracterizan la función normal. En otras palabras, Pi Suñer recalcó hasta la saciedad que la medicina, para hacerse científica, ha de analizar el hecho clínico a la luz de los procesos fisiopatológicos, estructurales y bioquímicos que determinan cada dolencia y cada enfermedad. Ésta fue la esencia de todas sus lecciones de Fisiología y de Fisiopatología que le tocó dictar. Un buen número de médicos venezolanos que hoy ejerce en distintos campos de la profesión, ha sabido mantener intactas aquellas enseñanzas, aplicando a diario la metodología aprendida y testimoniando, con su actitud frente al paciente, cuán vigorosa y decisiva fue la transformación que Pi Suñer supo imprimir al pensamiento médico de nuestra patria.

En el terreno de las Ciencias Fisiológicas, Pi Suñer cambió totalmente los medios y métodos de enseñanza. Con tenacidad y voluntad ejemplares obtuvo los recursos necesarios para fundar, en 1940, el Instituto de Medicina Experimental. Allí organizó laboratorios dotados de instrumentos y equipos indispensables que permitieron impartir la docencia e iniciar la investigación científica. Convirtió la Fisiología, la Fisiopatología y la Farmacología en ciencias experimentales. En el Instituto recién fundado por él adoctrinó discípulos, impulsó vocaciones, despertó inquietudes y pronto creó los primeros núcleos de trabajo que comenzaron, en forma seria y disciplinada, a cultivar la indagación original.

Con la ayuda de sus asistentes venezolanos prosiguió sus investigaciones en torno a los efectos de la sangre urémica sobre la secreción urinaria y la depuración de urea. También llevó a cabo una serie de experimentos, complementarios a los que ya había iniciado aquí en Barcelona en compañía de Bellido, tendentes a demostrar la presencia de quimiorreceptores en el aparato respiratorio. Los resultados de estas indagaciones fueron incorporados a una extensa monografía que, bajo el título (traducido al castellano) «La regulación de los movimientos respiratorios por quimiorreceptores periféricos» publicó en el «*Physiological Review*» el año 1947. La labor de Augusto Pi Suñer como investigador científico está recogida en más de 200 publicaciones, escritas unas en catalán, otras en castellano y muchas en francés, inglés y alemán. Un buen número de resultados obtenidos en sus tareas de investigador están incluidos en varios capítulos de los 18 libros que publicó, 10 de los cuales escribió en Venezuela.

Sobre su labor experimental, debo confesar que aquel reposo y sosiego que siempre acompañaban al Maestro en sus disertaciones, le abandonaban por completo cuando se entregaba a las faenas del laboratorio. En este ámbito, daba la impresión de que la cabeza le marchaba

más rápida que las manos, lo cual se traducía, a veces, en aceleradas manipulaciones o ajustes del dispositivo experimental, con el inefable resultado de varias fiolas rotas, cilindros graduados fracturados y hasta un mechero encendido derribado al suelo, en una ocasión.

En el orden docente, se beneficiaron de las enseñanzas de Augusto Pi Suñer las Facultades de Medicina, de Odontología y de Medicina Veterinaria de la Universidad Central de Venezuela, así como también los alumnos de la Sección de Biología y Química del Instituto Pedagógico. En relación con sus clases, se hace necesario afirmar que a todos nos deleitaba la extraordinaria claridad con la cual hacía sus explicaciones, así como su asombrosa capacidad para la síntesis, juntando siempre, en forma armoniosa y bien correlacionada, numerosos fenómenos y hechos al parecer dispersos pero en realidad conjuntos al ser atacados, imbricados y expresados en breves frases y sentencias.

La afabilidad, la sencillez, fueron cualidades que siempre le acompañaron dentro y fuera del aula. Recuerdo que, al concluir la clase, los alumnos le rodeaban para formularle preguntas, ampliar conocimientos sobre los conceptos escuchados durante la lección y, algunos estudiantes, hasta incurrían en la osadía de comunicarle sus personales experiencias, en torno a algunos de los temas explicados durante la lección. A todos escuchaba Augusto Pi Suñer con cabal paciencia, con sosegada atención. En la coyuntura frente a cada alumno volvía a explicar y, si se hacía necesario, incorporaba nuevos hechos o argumentos a los ya enunciados en la dictada clase. No se retiraba del aula hasta no dejar contestada la última pregunta y hasta no dejar aclarada la más trivial duda sobre la cual hubiese sido consultado. Luego, en los exámenes orales, sin ningún propósito de alcahuetería, cómo ponía de relieve su natural bondad, al ayudar al estudiante a completar la explicación y a veces hasta ampliarla, en términos tales que al final del examen había hablado menos el examinando que el examinador.

Debo recordar, con igual emoción, la severa metodología observada por Augusto Pi Suñer para preparar sus clases, sus conferencias y, en general, todo cuanto fuesen públicas disertaciones. Al respecto, nada más ilustrativo resulta que la narración del profesor Gustavo Bruzual el 3 de agosto pasado, en la oportunidad de la cual quienes fueron sus alumnos en el Instituto Pedagógico conmemoraron el centenario del nacimiento del Maestro. Refería Bruzual que un día, cuando él y otros estudiantes aguardaban la lección que un profesor debía darles, en la media hora siguiente, les fue comunicado que dicho profesor no podría asistir, pues se encontraba enfermo. En estas circunstancias, se dieron cuenta que el profesor Pi Suñer se encontraba en el Instituto Pedagógico y que no tenía asignada clase alguna en la hora en la que le corres-

pondría dar su lección al profesor enfermo. Se daba además la situación de que, al día siguiente, estos mismos alumnos tendrían clase con el profesor Pi Suñer. Por parecerles lógica la solución y, por lo demás, ventajosa para ambas partes, acudieron al Maestro y le propusieron que aprovecharse la hora dejada vacía por el profesor ausente para anticipar, en 24 horas, la lección que deberían escucharle el siguiente día. El profesor Pi Suñer, con toda cortesía y entera franqueza, les respondió que lo sentía mucho, pero que se le hacía imposible complacerles por cuanto que esa clase aún no la había preparado. Les explicó entonces que era su costumbre no dar lección alguna si antes no había invertido el tiempo necesario para darle una adecuada preparación. Refirió Bruzual que aquella respuesta más que sorprendidos les dejó sumamente intrigados, pues ya les habían informado que aquella venerable persona —que a la sazón ya contaba 66 años— se le consideraba como un sabio eminente en el mundo entero.

Puedo dar fe que la anécdota relatada por el profesor Gustavo Bruzual revela en toda su magnitud la recia disciplina a la que siempre se ajustó Augusto Pi Suñer en el ejercicio de la docencia. A nosotros, quienes para esa época ya éramos profesores y que, por razones de edad, se nos podría considerar como sus discípulos mayores, siempre nos predicó que nunca deberíamos entrar al aula sin un cuaderno de apuntes bajo el brazo; que una clase aun cuando se hubiese dado durante veinte años sucesivos, requería en cada ocasión de una adecuada preparación, ya bien fuese para corregir conceptos, omitir o ampliar explicaciones y, sobre todo, para organizar en nuestras mentes, en cada oportunidad, el severo ordenamiento de la exposición que permitiese hacer, cada día, más didáctica y más asimilable la lección que debíamos impartir.

En la medida que transcurrían los años íbamos descubriendo nuevos aspectos de su pensamiento, de sus gustos o inclinaciones. A la sólida formación científica se añadía su vocación por la literatura, la música y la filosofía. En Venezuela, Augusto Pi Suñer escribió dos novelas, frecuentaba conciertos y daba ciclos de conferencias divulgativas en las que enlazaba temas de biología con reflexiones filosóficas. Esta última modalidad constituyó el sello más característicos de la multitud de ensayos y de varios de los capítulos de los diez libros que escribió en Caracas. El cauce de su pensamiento se fue ampliando, no sólo a base de erudición, sino también por la profundidad de la reflexión acerca de la significación de metas y objetivos. No fue únicamente del trabajo experimental sino de otras vertientes del conocimiento con los que fue realizando aquella asombrosa síntesis que le dio fisonomía singular a la universalidad de sus ideas.

Penetró en los más variados predios sin aprensiones ni temores, movido por una irrefrenable inquietud en la que siempre anduvieron de manos la luz del entendimiento y el fuego de la pasión. El enigma científico, el problema social, la lucha política y el afán del artista; mente y sentimiento, ciencia y conciencia corriendo parejas, conjugadas armoniosamente, en toda su conducta y actuaciones. Alcanzó la sabiduría y por ello supo comprender con amplitud, orientar con cabal acierto y aconsejar con bondad y espíritu generoso.

«La conciencia —escribió— representa una extensión limitada dentro de la vastedad de la vida psíquica. Es incomparablemente mayor el contenido de lo inconsciente que el que forma la conciencia... El obstáculo insuperable aparece en cuanto se trata de resolver el misterio de la propia conciencia.»

Con pertinaz empeño, Augusto Pi Suñer se entregó a hondas reflexiones acerca del origen de la conciencia. Abordó su análisis desde el ángulo científico y la mira filosófica. Bajo esta doble perspectiva afirmaba que la persona «por la vertiente fisiológica es individuo como los demás animales; por la vertiente psicológica es conciencia». Pero ya el Maestro nos había señalado que la conciencia representaba una mínima fracción de la vida psíquica y al referirse a esta fracción se preguntaba: «Por qué milagro, al complicarse las inervaciones, llega un momento en que el sujeto —el hombre— adquiere conocimiento de su existencia, de su realidad, y desde aquí, de la existencia, de la realidad del mundo.... Todo lo que conocemos lo conocemos por la conciencia, que va explorando trabajosamente la realidad, pero ignoramos, en cambio, qué sea esta conciencia.» De lo poco que de ella se sabe supo indicarlo, con sobria elegancia, en los siguientes términos: «La conciencia adquiere su plenitud cuando se ofrece el espectáculo de sí misma. El individuo tiene conciencia del mundo en que vive y tiene, sobre todo, conciencia de su conciencia.» Pero aquí se detiene. No sigue adelante, porque el Maestro se ha dado cuenta de que ya ha llegado al límite. Al límite *de lo que sí se sabe que se sabe*; de lo que sí se conoce, pero que no se explica. Esta ausencia de explicación la expresó Pi Suñer en términos claros y concisos: «Nada nos dice la ciencia, ni puede decirnos, acerca del problema de nuestra conciencia.» Regresa así a la senda que guió los capítulos de su libro «Principio y término de la biología». Desde las primeras páginas allí lo afirmó: «La biología principia en la física y termina en la metafísica.» Es, asimismo, expresión, reminiscencia y síntesis de otra obra que escribió, esta vez en inglés, «*The Bridge of Life*». El puente tendido entre la vertiente orgánica, fisiológica, que, por el otro extremo, se estriba en la filosofía.

No sabemos, ciertamente, lo que es la conciencia, pero el Maestro Pi Sunyer sí supo hacer hincapié en cómo aplicarla con tino, para hacer la vida más vivible, no solamente en la extensión del tiempo, sino en cada circunstancia. Escuchémosle: «La conciencia servida por la voluntad puede apresurar o retrasar la senectud. Un individuo será realmente viejo cuando se rinda; un espíritu joven mantiene en pie un organismo provector. Es gran mal el convencimiento de que fatalmente, al sonar una cierta hora, se ha llegado ya a la ancianidad y que sin remisión, dentro de otro plazo casi fatal, se ha de morir. Esta sugestión depresiva es la mejor preparación del camino de la tumba... Vivamos..., queriendo vivir, gozando el cuerpo de un perfecto equilibrio, y de paz el espíritu. Y cuando, a pesar de todo, venga la vejez, seguiremos amando la vida y de este mismo amor destilaremos la resignación y la ataraxia. Nos hundiremos conformados en un ocaso lento y amable sumergiéndonos como el sol en la noche de la muerte. Morir es como dormirse después de un día aprovechado...» «Guardemos nuestra vida, que es nuestro esencial patrimonio, admiremos y defendamos el milagro de nuestra conciencia, vivamos plenamente con todo nuestro cuerpo y con todo nuestro espíritu, ampliamente, largamente, dignamente; pero al llegar al término de la jornada, al cumplirse lo inevitable, que sepamos morir. Pasamos nosotros y otros vendrán.»

Los párrafos que anteceden ponen de manifiesto cómo en la reflexión del filósofo pueden prenderse las musas para inspirar a quien también es poeta, y así regalarnos un canto de amor y optimismo, capaz de posponer la senectud y de hacer dulce el morir.

En las conversaciones que acompañaban el quehacer de cada día, Augusto Pi Suñer nos confiaba inquietudes y preocupaciones que se traducían, con frecuencia, en severos juicios sobre la realidad social, señalando sus injusticias, oprobios y dolores. Sabía, además, encendernos el ánimo, en amables e inspiradas pláticas, cuando nos revelaba sus esperanzas y todas las cosas buenas que anhelaba para la humanidad. Aquel cuerpo de doctrinas constituía, realmente, un acabado compendio de moral y ética ciudadanas. Doctrinas que, en muy buena parte, contribuyeron a afianzar nuestros puntos de vista y nuestras más caras convicciones.

Tan sanos y nobles consejos los acogíamos con fervor y entusiasmo. Sabíamos que provenían de quien no acostumbraba a predicar sólo con palabras. Porque, en su país y fuera de él, el maestro Pi Suñer ya había demostrado que —sin temores y cualquiera que fuese el riesgo— también era capaz de predicar siempre con el ejemplo.

Esta comunión, en ideas y principios, con el Maestro, nos dio oportuno apoyo en momentos que para nosotros fueron duros y aciagos.

El 24 de noviembre de 1948, Rómulo Gallegos, primer presidente que en Venezuela había sido electo por el voto directo de su pueblo mediante sufragio universal, fue derrocado por un golpe militar. El zarpazo de la barbarie se apoderó de nuestra patria; concluyó la democracia y se inició aquella dictadura de oficiales traidores apoyados por civiles sinvergüenzas. A la protesta de la Universidad se respondió con el cierre de la misma y la ulterior prisión, o expulsión, de centenares de profesores y estudiantes. Para nosotros fue un dolor muy hondo que, a la par, nos sacudió de rabia y de intensa pena. El derrocamiento de Rómulo Gallegos golpeó fuertemente el ánimo de Augusto Pi Suñer. En la intimidad nos confesó que, para él, tal acontecimiento significaba su segundo naufragio. «Primero fue Franco en España —exclamó— y ahora aquí, los militares venezolanos.» Año y medio más tarde, apesadumbrado, desalentado por la presión creciente que la dictadura ejercía sobre la Universidad, solicitó su jubilación, la cual le fue concedida en 1951. Tenía entonces 72 años. A los pocos meses de la jubilación del Maestro se ahondó la crisis de la institución. Por su actitud rebelde y de protesta, fueron expulsados todos los miembros del personal docente del Instituto de Medicina Experimental, menos cinco de ellos; igual honor fue dispensado a la totalidad de los profesores de la Facultad de Odontología y a numerosos otros catedráticos de diversas escuelas de la Universidad Central. Para algunos profesores se nos había reservado una más alta distinción, que consistió en allanar nuestras casas y reducirnos a prisión en la denominada «Cárcel Modelo» de Caracas. De allí, en la mañana del domingo 2 de diciembre de aquel año de 1951, fui sacado de la celda y, escoltado por dos esbirros hasta la escalera del avión, fui aventado al destierro.

Separado de la Universidad, el Maestro Pi Suñer dispuso de más tiempo para escribir y para viajar. Desde 1951 hasta 1958, fecha en que fue derrocada la dictadura militar, escribió tres libros: «*The Bridge of Life*», «Sistema neurovegetativo» (2.ª ed.) y «*Classics of Biology*». Además, escribió su segunda novela en catalán: «Los Suñer médicos, padre e hijo», que editó en México en 1955. Este mismo año viajó a la India para recibir el Premio Kalinga.

Después de la caída de la dictadura y restablecido el régimen democrático, Venezuela le otorgó al Maestro dos distinciones más: la Orden Francisco de Miranda en 1961 y la Orden de Andrés Bello el año siguiente. Pero ya para esa fecha su salud decaía rápidamente; una intervención quirúrgica a la que fue sometido algunos años antes fue seguida de una grave hemorragia en el post-operatorio. Tal accidente parece haber marcado el comienzo de su deterioro físico y mental. Aquella vivacidad, aquel filo mental tan agudo y penetrante, le fueron abando-

nando, hundiéndose gradualmente en lo que él había denominado en «Dispersa y conjunta» «un ocaso lento y amable». Así se marchó a México, al lado de su hijo César. El 12 de enero de 1965, en aquella ciudad, rodeado del cariño de hijos y de nietos, para expresarlo en los términos que dejó escritos en vida, se sumergió «como el sol en la noche de la muerte». «Morir —también había escrito— es como dormirse después de un día aprovechado.» ¡Y cuán bien aprovechado!, podemos exclamar todos, fue ese día de 85 años del Maestro, consagrado a la creatividad, al cultivo de la dignidad, de la bondad y de la belleza.

Hablando de la significación del vivir, en el último capítulo del «Sistema neurovegetativo» se confiesa destinista al afirmar «vivir significa la inexorable necesidad de realizar el proyecto de existencia que es cada uno. Y este proyecto no es una idea o un plan pensado por cada hombre y libremente elegido. El yo encuentra hecho el proyecto. Que es anterior a todas las ideas que forman la inteligencia, a todas las decisiones de la voluntad. Muchas veces no tenemos de él sino un vago sentimiento y a veces ni eso. Y, no obstante, constituye nuestro ser más íntimo, y es nuestro destino». Siempre he celebrado, con gran satisfacción y alegría, que en mi proyecto de existencia, en el que para nada han intervenido mi inteligencia ni mi voluntad, se me haya depurado el hermoso destino de encontrarme en la vida con Augusto Pi Suñer.

Para finalizar, viene al caso mi acostumbrada oración. La que ya he pronunciado en otras ocasiones, en mi condición de discípulo:

Quien circunscribe sus quehaceres a dar clases, instruir o dar explicaciones, cumple obra meritoria; encomio para la tarea del profesor, del catedrático, del docente de escuela o de taller. Pero quien no establece límites para ejercer su pedagogía, quien persigue metas universales de verdad, de justicia y de belleza para iluminar con su lección el ámbito del aula y las penumbras de la calle; ése es el Maestro. Maestro fue Augusto Pi Suñer y suerte impar nos ha tocado al haber sido sus discípulos. Digo suerte impar, ya que no es fácil tener un Maestro. Porque es que los Maestros nacen Maestros. Del mismo modo que nace un niño pintor, alguno nace Beethoven y otro nace poeta.

**Sessió celebrada el dia 30 d'octubre de 1979
a la Sala d'Actes de l'Ateneu Barcelonès.**

L'OBRA CIENTÍFICA D'AUGUST PI I SUNYER

PERE DOMINGO I SANJUAN †

*Membre de l'Institut d'Estudis Catalans
Ex-President de la Societat Catalana de Biologia*

Aquest parlament sobre l'obra científica d'August Pi i Sunyer fou encarregat a Pere Domingo, qui havia de llegir-lo en un acte que s'havia programat en aquest mateix local pel mes de maig. Aquest acte fou ajornat per avui i mentrestant hem tingut la desgràcia que la mort, una mort despietada i imprevisible, se'ns emportés l'eminent científic, gran patrici i entranyable amic que fou en Pere Domingo i Sanjuan.

*Les paraules que tot seguit llegirem representen el seu pensament sobre el tema enunciat i evoquen fets dels que ell fou testimoni excepcional, bé directe, bé per mediació de Turró, que fou mestre seu durant molts anys i havia guiat així mateix els primers passos d'August Pi i Sunyer pel camí embrollat i difícil de la recerca i de l'experimentació biològiques.**

El dia 10 de juny de 1965 —en plena dictadura—, ens reunírem a l'Aula Magna de la Facultat de Medicina per retre homenatge pòstum al professor August Pi i Sunyer, que havia estat professor de Fisiologia d'aquella Facultat, renovador de la forma d'ensenyament, mestre en moltes virtuts ciutadanes i per sobre de tot gran investigador. Molts dels emotius sentiments allí expressats ho foren en català, llengua que per molts anys havia estat proscriu en aquell recinte.

Avui, altra vegada, en companyia de les mateixes i altres persones reiterem la mateixa temàtica en aquesta noble casa, en circumstància de commemorar el centenari del naixement del mestre, i per damunt de tot perquè figures com la seva són senyeres per aquells que cerquin noblement trobar figures amb qui mimetitzar-se. En aquells moments tan pròxims a la seva pèrdua, el dolor ho plasmava tot. Avui, ja amb tranquil·litat d'esperit, podem destriar millor les qualitats, els esforços i les projeccions de l'home que analitzem. Pensem d'una manera especial en els biòlegs i metges joves, aspirants al professorat; en els preocupats per un redreçament universitari, que no es presenta gens fàcil, en els investigadors que creuen de tot cor que la ciència ha de progres-

* Del text següent en féu la lectura Moisès Broggi, al qual corresponen el mots inicials.

sar gràcies a una investigació ben dirigida i administrada; i per tot això intentarem explicar-vos aquelles circumstàncies que al nostre entendre més influïren en el seu èxit com investigador.

En Jaume Pi i la Carolina Sunyer, pares de l'August, eren cosins germans. De moment, llurs famílies consideraven que el parentiu seria un gran obstacle per al seu amor, però ben aviat el seny va imposar-se en l'agrupament de la metgia familiar, que va dir-se: «si les tares s'here-ten, perquè no les virtuts, els talents i les benaurances? Podríem deixar els cosins tranquils amb el seu amor, casar-los i enviar-los a Barcelona». Així fou fet i no es pot pas dir que la decisió no fos un encert.

Una altra circumstància a considerar fou la presència de Ramon Turró en el si familiar. A Jaume Pi, que ja era professor de Patologia General a la nova Facultat de Medicina del carrer del Carme, li mancava, com al nadó l'aigua beneïta, un ajudant afeccionat a la bacteriologia, a aquella bacteriologia que acabava de sorgir de les mans de Pasteur i de la que en Turró tenia coneixements específics, tant de la teoria com de les tècniques, per a poder ensenyar als estudiants, ja que donava cursos d'aquesta matèria als laboratoris que l'Ajuntament havia instal·lat al parc de la Ciutadella. Turró era ben segur l'home, però es donava el fet que en aquell moment no era ni metge ni cap altra cosa que l'apropés a una professionalitat dins les ciències biològiques. En efecte, Turró s'havia negat a fer els estudis sistematitzats de medicina, ja que mantenia el criteri que la majoria dels coneixements mèdics que rebien els estudiants ja havien periclitat, estaven passats de moda o s'havia demostrat que eren incerts i, fidel a aquest criteri, havia mantingut una controvèrsia que havia fet època amb el gran Letamendi, que pretenia subjectar el món de les veritats científiques a les seves idees brillants però no comprovades. Per altra part, també Turró veia en la personalitat de Jaume Pi la figura plena de l'objectivitat mèdica que ell necessitava, l'home amb el qual li plauria col·laborar en el treball científic de cada dia. Així és com Pi i Sunyer cercava endisar-se en l'ànima de Turró i Turró en la de Jaume. August ho explica en els seus llibres de records de la manera següent: «La jove figura de Turró és una de les primeres recordances de la meua vida. Visita assídua de casa, en tancar els ulls evoco aquells temps llunyans i veig Turró amb la seva rònega capa, llargs i despentinats cabells i mans estirades, acabades en llargues ungles, irradiant energia, en el fosc menjador dels meus pares contant-los els succeïts o les anècdotes del moment i, no poques vegades, jugant amb mi, molt petit encara, cantant-me les cançons populars de moda...» Més tard continua en un altre lloc «... quan ja estudiava batxillerat, en el anys que van del 1889 al 1896, jo visitava amb ell els laboratoris on treballava,

això és, el de Patologia General del carrer del Carme, on és avui la Reial Acadèmia, el de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques, de la Porta Ferrissa, i el Municipal del Parc. Allí Turró em feia jugar amb els que eren els seus elements, de treball, això és, els animalons d'experimentació, amb l'instrumental de cirurgia que emprava, amb les lupes i el microscopi. Amb ell vaig poder observar el bategar del cor d'aquells animals, els rítmics augments i disminucions de les artèries, la mesura de la pressió a les venes, l'emblanquiment i regurgitació dels capil·lars i vasos limfàtics durant la digestió i tantes altres coses dels organismes vius, totes vistes a manera de joc, de curiositat, que en mi era creixent i que Turró sabia fer-me comprendre. Contemplar tot aquest panorama de la vida era per mi un joc molt més divertit que no pas el de la pilota o el d'una pistola de cartró per a guerrear fent espetecs d'imitació. La primera vegada que vaig veure al microscopi els leucòcits fagocitant tinta xina i les hematies amb la seva pàl·lida coloració rosada vaig sentir una profunda emoció. I, més encara, quan unes hores més tard, discutint el significat de certs conceptes sobre la circulació sanguínia que en Turró acabava de publicar, jo ja entenia perfectament allò de què el meu pare encara en dubtava. El que més em sorprèn, però, en recordar aquells moments, és que moltes preguntes que jo mateix em feia, segueixen mantenint encara el seu interrogant quan la meva situació d'edat i preparació és ben diferent.»

L'exposició que acabem de fer és una prova més de la significació que té el joc en la preparació de l'individu per a les futures vocacions professionals sistematitzades; ben especialment per aquells que aspirin a ser metges, biòlegs o experimentadors. És evident que l'observació clínica, la comprovació dels efectes que tenen els medicaments sobre un malalt o una persona sana, tant com les formes de reaccionar de cada tipus humà en front d'una mateixa forma d'atac o de patogènia, és quelcom d'específic que el metge ha de saber comprendre, tal com ho faria un observador o experimentador. Si no ho sap fer així, hom ha de considerar les seves facultats ben elementals. Aquesta qualitat d'observador, a part dels coneixements més específics de la medicina propis de la professió, és el complex indispensable per a formar el metge per tal de complir la funció social que l'exercici de la medicina demana.

Pensem que hi ha una gran diferència entre els conceptes que són simplement llegits en el llibre o escoltats en les aules universitàries i aquells que han estat fruit d'una contemplació viva de la realitat i tot seguit analitzats i arribats a la consciència a través d'un munt de preguntes a les quals hom voldria respondre. Per això hem insistit en esmentar, d'acord amb les meves discretes capacitats, aquesta influència

que hem de fer comprendre i aplicar als nostres joves si volem donar al progrés científic l'abast que pot i deu tenir.

Ens hem detingut a analitzar el món en què va viure l'August, les aigües mares de les quals ell va sorgir com cristall més pur, en l'anàlisi que fem de la seva figura quan es compleixen cent anys de la seva naixença. Com a primer educador més pròxim i més qualificat hem d'assenyalar el seu pare, Jaume Pi i Sunyer, malgrat l'exercici agobiador de la professió de la qual havia de viure, de les seves obligacions universitàries i la preocupació per la pròpia malaltia que de dia en dia el disminuï tant en temps com en il·lusions d'avenir. Per això quan Turró arribava a aquella casa era la visita esperada, puix que el seu extrovertiment no tenia límits; a més, com a bohemí, el tenia sense compte perdre el temps o emprar-lo en el que li venia de gust; solter, sense necessitats ni aspiracions materials, confondre's amb l'August per tal d'entretenir-lo era una tasca ben afalagadora. Cal no oblidar que Turró, que era un filòsof de la ciència, era també un científic de la filosofia.

Un altre membre molt distingit de la seva família era el seu germà Santiago, que tingué qualitats que el distingien per a ser un savi de la ciència mèdica, amb talents específics per a l'estudi i el professorat, com ho demostrà amb la seva brillant actuació universitària a Espanya i en diferents llocs d'Amèrica.

L'any 1897 moria el pare de l'August, qui el 1900 es doctorà en Medicina. Durant aquests anys la col·laboració Pi-Turró s'havia intensificat i no pocs treballs havien estat motiu de publicació conjunta. Els treballs fets a manera de joc havien acabat i la investigació que ara es portava a terme era seriosament programada i discutida, així com era afinat l'intercanvi científic entre els dos personatges. La memòria doctoral de Pi i Sunyer versà sobre la vida anaeròbia i plantejava més problemes que no pas en resol·lia. Però plantejar-los sàviament als vint-i-cinc anys, tal com va fer-ho l'August, ja era una forma de treball científic i una manera d'assenyalar totes les implicacions experimentals que havien de seguir i de probables deduccions que encara no podien fer-se. Tres anys després ja publicà treballs sobre la funció fixadora del fetge i el 1905 sobre l'antitòxia renal. També en aquests anys inicià els treballs amb en Turró sobre els mecanismes de la immunitat.

L'August no era una persona a qui poguéssim assenyalar-se-li un tema d'investigació sense que el discutís i deixés de fer preguntes i més preguntes. Amb el temps, igual que l'August va saber acomodar-se a la forma de raonament d'en Turró, aquest va aprendre a fer-ho de la manera més clàssicament científica de l'August, cercant la documentació prèvia al raonament que fos més demostrativa. Intento aquí explicar el doble corrent d'entesa que es va anar creant de l'un a l'altre i que

va persistir fins molts anys després i que alguna vegada es demostrava quan en llegir-nos Turró a González i a mi algun treball acabat de compondre ens havia fet el següent comentari: aquest paràgraf el treuré, ja que segurament no plauria a August...

Al Laboratori Municipal els cursos es multiplicaren i aquest lloc de treball es convertí en el centre de la conversa científica de Barcelona. Jaume Pi-Sunyer i Bayo, en la monografia titulada «August Pi i Sunyer, l'home i l'obra», publicada el 1966, estudia aquest període amb molta cura.

Des de l'any 1901, que és el de la publicació de «La vida anaeròbia», al 1929, en què el seu fill Jaume publica amb el mateix títol la seva memòria doctoral, s'han emprat moltes hores de treball i el món científic s'ha interessat vivament per aquesta qüestió lligada a la vida anaeròbia dels teixits. August completà vint anys de vida científica a Barcelona amb altres vint a Veneçuela, dirigint l'Institut de Medicina Experimental d'aquell país. Publicà: «Tratado de Fisiología general», escrit en col·laboració amb Rodrigo Lavín el 1909, «Sistema neurovegetativo» (1947-1954), i un tractat de Fisiologia Humana fet en col·laboració amb el seu germà Santiago i publicat el 1962.

La Societat de Biologia de Barcelona s'omplí de les seves comunicacions de treballs. Els seus col·laboradors principals, després de Turró, foren: Jesús M. Bellido, el seu germà Santiago, els seus fills Jaume i Cèsar, Josep Puche Álvarez, Leandre Cervera, Joan Bofill, Ferran Fernández Riofrío, Rossend Carrasco, Francesc Domènec i Alsina, Montserrat Farran, Jaume Raventós, Pere González, Francesc Duran i Reynolds, Dalmau, Sayé, Domingo, Folch i altres que ho foren de forma més transitòria.

L'abast científic de tota aquesta producció, situada en el seu moment, i valorant-la entre la producció estrangera, seria massa feixuc en aquest moment.

Convertir una migrada càtedra de fisiologia sense dotació en quelcom de viu i amb capacitat d'ensenyament objectiu fou la seva obsessió de professor jove. Per això li mancaven: espais al laboratori, taules de treball i aparells adients sobre d'elles. En fer les gestions al ministeri li respongueren que ells no podien fer per la Facultat de Barcelona res que no poguessin portar a terme en les altres Facultats, amb què comprengué que aquell no era el camí i va pensar que el principi tantes vegades exposat que els ciutadans d'un poble i la seva Universitat han de constituir una unitat harmònica era ben cert. A la Diputació provincial hi havia homes com Prat de la Riba, Puig i Cadafalch, i a l'Ajuntament altres com Bartomeu Robert i el mateix Turró. O ara

o mai, va dir-se; doncs ara! I va començar les gestions que conduïren a convertir una modesta càtedra de Fisiologia en un important Institut, on era possible fer a l'ensems un ensenyament efectiu i una transcendental labor d'investigació. I així, convertint el problema general en un problema local, obtingué un centre de fisiologia comparable als millors del món.

Fins ara hem parlat dels vint primers anys de la vida científica de August. La trencadissa social del país va acabar amb l'esperit creador i mantenidor de l'Institut de Fisiologia i la seguretat dels que hi treballaven els va fer abandonar el país. A l'any 1939, August era a París treballant a compte del comitè de la Recherche Scientifique. Allí va anar a cercar-lo el Dr. Enric Tejera, ministre de l'Educació Nacional de Veneçuela, qui demanà la seva col·laboració per a la creació al seu país d'un centre d'estudis de fisiologia semblant al de Barcelona. Pi i Sunyer va donar la seva conformitat..., però al seu cap hi bullien altres idees. De la fisiologia, la patologia i la farmacologia calia fer-ne un complex, això és la medicina en acció, programar un Institut de Medicina Experimental, aprofitant principalment les instal·lacions i aparellatges de fisiologia i situant-lo a dues cases de l'avinguda de San Martín. Inaugurà aquell establiment el dia 28 de juny de l'any 1940 amb una ben triada biblioteca i la formulació d'objectius i pressupostos. Aquell Institut va ser inicialment pobre en possibilitats immediates, però molt ambiciós de futur. Aviat sortiren les primeres publicacions sobre metabolisme dels glúcids, que eren la continuació dels treballs interromputs a Barcelona per la guerra; emprant el concepte del paper que juguen en fisiologia les molècules intermèdies i fent ús dels àtoms marcats reinicià l'estudi de les sensibilitats tròfiques. En 1941 la biblioteca de cultura de Veneçuela publicà el seu llibre «Principi i fi de la biologia». En 1942, emprant el mètode del cap aïllat, revisà molts dels conceptes que ja eren clàssics en fisiologia donant-los una nova realitat. A l'Institut s'incorporaren col·laboradors molt il·lustres, cosa que permeté el 1945 tornar a revisar conceptes de sensibilitat interna i de sensibilitat tròfica, dintre del concepte més general de la unitat funcional. La biblioteca que allí es va formar li va permetre anar donant cos a la seva obra monumental, «El sistema neurovegetativo», de la qual fa una nova edició. Obra que és premiada per l'Institut de France, mentre l'altre, «The Bridge of Life», permet donar a aquell sistema el valor d'un sistema de pensament, que permeté fer el camí de tornada a les idees de Turró, que sorgides de la filosofia, entraven al camp de la ciència per a permetre's altra vegada ser inspiració per a noves filosofies o simplement branques d'una ciència fisiològica, que així es veia ampliada i equilibrada. En aquest sentit expansiu, l'obra realitzada per

August a Caracas va depassar la feta a Barcelona, tot i tenint un altre aspecte. També va ser de gran enriquiment la quantitat i qualitat dels col·laboradors veneçolans. Noms com els del Dr. Enrique Tejera, Marcel Granier-Doyeux, Humberto García-Arocha i munió de deixebles, entre els quals cal destacar a José A. Cartava, Armando Soto Rivera i Enrico Galíndez, que marquen ja la possibilitat que la tasca començada pugui ser molt brillantment seguida.

Senyores i senyors: En començar hem dit que aquest acte tenia un valor ben diferent al d'una simple vetllada necrològica. Vol ser l'anàlisi de les circumstàncies que concorregueren en la formació d'un dels més eminents homes de ciència que hem tingut i dels que tan mancats n'estem en el nostre país. Això és especialment important per a nosaltres, que ens sentim responsabilitzats en l'adjudicació de borses d'estudis i de premis per als afortunats en l'experimentació, i més encara en un moment en què els països que han realitzat els més grans esforços semblen decebuts pels resultats obtinguts, arribant a la conclusió que el diner no ho és tot, que hi ha altres factors que se'ns escapen i que no s'han de menysprear.

Ens hem referit a la consanguinitat dels pares per a fer-hi comentaris, però per sobre de tot va ser la formació professional específica el que més contribuï a la seva brillant realització. Aquells animals oberts a la taula de vivisecció del laboratori que li eren mostrats i que ell contemplava en la seva juvenesa, talment com si fossin joguines, contribuïren molt a fer d'August Pi i Sunyer el metge eminent, el gran investigador i el savi positiu que va saber ésser.

AUGUST PI I SUNYER: ELS DARRERS ANYS

CÈSAR PI-SUNYER I BAYO

*Ex-Professor Auxiliar de Bioquímica
a la Universitat Autònoma de Barcelona*

És per a mi un gran honor, que agraeixo en tot el que val, prendre avui la paraula en fervorós record del centenari d'August Pi i Sunyer, i especialment en aquest Ateneu, que tants bons moments evoca de la seva llunyana joventut.

Dos dels quals es refereixen a conferències donades ací pel pare, formant part de cursets organitzats per l'Ateneu mateix. La primera, dins una sèrie de «Conferències filosòfiques», el 5 de juliol de 1928, que anomenà «Filosofia i Ciència Experimental», que acabava així, citant Berkeley: «Qui vulgui fer un progrés real en el saber ha de consagrar a l'estudi els seus anys de maduresa com els de joventut, les darreres collites igual que els fruits primerencs...» I afegia després, pel seu compte: «Tota la vida destinada a l'estudi i a l'intent de comprendre, tota la vida esmerçada en la recerca de la veritat. Voleu destí més feliç?»

La segona, en unes «Conferències sobre la Universitat de Barcelona» celebrades el 1935, després de la supressió del Patronat pel Govern de Madrid. Pronunciada el 21 de febrer, s'anomenava «Els Congresos Universitaris i l'Autonomia» i acabava dient: «Potser fracassaran per un temps les nostres aspiracions. Jo no ho vull creure, però sigui quin sigui el nostre destí, els companys del Patronat, donats a la tasca amb tota vocació, haurem viscut un any de bells somnis; i aquests somnis, ells per si sols, són la justificació d'una vida... Per això creiem i afirmem que, malgrat totes les dificultats, totes les adversitats i tots els obstacles, tindrem a la fi la Universitat Autònoma de Catalunya».

Crec que aquestes dues cites expressen de la millor manera els dos grans ideals que il·luminaren tota la seva vida, fins a la mort, trenta anys després: la recerca científica i una renovada Universitat Autònoma digna del seu nom.

Pensant de parlar avui d'August Pi i Sunyer, dubtava de fer-ho sobre la seva evident tendència a interessar-se més i més, en els darrers

anys a Barcelona, en la Bioquímica, tendència ja endevinada, però, el 1901 en la seva tesi doctoral sobre «La vida anaeròbia». Així, el 1930 li destinà un laboratori especial a l'Institut de Fisiologia, i el 1931, amb la Universitat Autònoma es creà la càtedra oficial de Bioquímica, a la Facultat de Medicina. En això, com en tantes altres coses, seguia els més moderns corrents mundials i s'avançà al seu temps en aquestes terres, on encara es diu, per exemple, a la «Gran Enciclopèdia Catalana», que el seu ressorgiment començà a la nostra Universitat més de quinze anys després i per un altre distingit professor.

Aleshores, i sota la seva direcció, treballàvem amb Montserrat Farran, Collazo i alguns estudiants, sobre el metabolisme intermediari dels hidrats de carboni. Molt poc després s'hi ajuntava, ja metge, Jordi Folch, qui amb el temps, als EE. UU., havia de guanyar un gran renom internacional amb l'estudi dels lípids cerebrals i del teixit nerviós. La seva mort a Boston, tan recent i inesperada, ha estat un cop terrible per als ben pocs que encara restem d'aquells grups inicials, dispersos per l'ampli món. Permeteu-me retre ara, a la seva estimada memòria, el record de més profunda admiració.

Però tot això ja és ací prou conegut, i m'ha semblat més adient, sobretot en aquest ambient de l'Ateneu, parlar avui de coses menys especialitzades i referents a les activitats americanes d'August Pi i Sunyer.

És evident que la seva vida científica, docent i social —en el més alt sentit de la paraula— es migparteix entre Catalunya i Veneçuela, com ja s'ha dit tantes vegades a Caracas, i ara a Barcelona. Tingué successivament i simultània dues pàtries i sempre s'hi sentí igualment fidel. Dels seus quaranta anys d'activitats a Catalunya se n'ha escrit i parlat en els darrers temps i especialments en aquestes commemoracions. De la seva obra de vint anys a Veneçuela, no es podria fer cap millor resum que el parlament, tan documentat i càlid, del seu millor deixeble i col·laborador a Caracas, l'estimat Humberto García Arocha, l'altra vetlla a l'Institut d'Estudis Catalans.

Però, lateralment, i per a completar la seva biografia americana, crec que podria ser interessant parlar dels seus lligams professionals, intel·lectuals i polítics amb Mèxic, durant els vint anys que hi passà llargues temporades, gairebé anuals; i en els dos últims, que hi residí i morí.

Començaré recordant que ja a l'abril de 1939, a París, el professor Zubirán insistí a emportar-se'l com un dels fundadors de la Casa de España en México, que recollí després tan nombrosos i destacats intel·lectuals peninsulars exiliats; però ho impediren compromisos ja

contrets amb Veneçuela. Aquesta Fundació, presidida per Alfonso Reyes, el gran escriptor, fou una expressió més de la noble actitud de Lázaro Cárdenas i el poble mexicà, gairebé única en aquells moments nostres de gran destret. Així ho férem constar en la placa que col·locàrem al nostre Orfeó, essent-ne jo president, arran de la seva mort el 1971: «A Lázaro Cárdenas, que obrí generosament als catalans les portes de Mèxic.»

Arribats el meu germà Jaume i jo, amb les nostres famílies, el 1er. de juny de 1939, dos anys després s'iniciaven les repetides estades dels pares amb nosaltres, aprofitant les vacances a Caracas o les visites a l'altre germà, Pere, que estudiava aleshores als EE. UU. Així començà el pare a relacionar-se amb fisidlegs i metges mexicans, en primer lloc el professor Joaquín J. Izquierdo, director del Departament de Fisiologia de la UNAM, el coneixement epistolar del qual datava del 1926, quan publicà un article, «*A propósito de la muerte del ilustre biólogo Turró*», a la «*Revista Mexicana de Biología*». També amb el professor Ignacio Chàvez, fundador i ànima de l'Institut Nacional de Cardiologia i de la seva escola d'anomenada mundial; el professor Arturo Rosenblueth, fundador de la cibernetica amb Wiener i les seves aplicacions biològiques, tan conegut arreu; i amb el ja esmentat professor Zubirán, fundador de l'Hospital de Enfermedades de la Nutrición, també prou destacat internacionalment. Així mateix els professors de Fisiologia Ocaranza, González Guzmán, del Pozo, etc., malauradament ja tots desapareguts.

Ensems lligà amistat amb il·lustres polítics i diplomàtics, com el llicenciat Isidro Fabela, delegat de Mèxic durant la nostra guerra i després, a la Lliga de les Nacions, a Ginebra, on tothora i gairebé contra tothom defensà la nostra causa contra el Comitè de No Intervenció, i un cop retornat fundà la revista «*Mundo Libre*», l'ànima de la qual era l'estimat amic Miquel Marín, i en la que col·laborà el pare. També amb la professora Palma Guillén, delegada plenipotenciària a Ginebra, alt exemple de feminitat i amiga inoblidable, morta fa uns anys. Fou ella, amb les repetides intervencions prop de Pétain, a Vichy, qui evità a darrera hora lliurar a la Gestapo Nicolau d'Olwer i Ventura Gassol i el seu afusellament a Espanya. I amb el llicenciat Luis Quintanilla, delegat de Mèxic a la constitució de l'ONU a San Francisco, acabada la guerra mundial, on expressà sempre l'oposició del seu país a l'entrada, com a membre, de l'Espanya franquista; etc.

També, durant aquests primers anys, en les seves repetides estades, retrobava el pare, amb gran emoció i alegria, vells amics i companys de lluites universitàries, culturals i polítiques a Catalunya, alguns d'ells poc recordats ara i morts en els primers temps de l'exili. Jaume Serra

Hünter, tan distingit filòsof i primer rector de la Universitat Autònoma, enterrat a Cuernavaca; Joaquim Xirau, també eximi filòsof, que deixà una molt valuosa obra escrita; Jaume Aiguadé, ex batlle de Barcelona i metge molt distingit, promotor ací de les cèlebres «Monografies Mèdiques»; Joan Moles, ex ministre i governador general de Catalunya, que distraigué l'enyorament amb un magnífic llibre sobre Mossèn Cinto, del qual fou marmessor.

També el gran poeta Josep Carner, que més tard marxà a Brussel·les; i Nicolau d'Olwer i Bosch Gimpera, que sobrevisqueren més anys, afortunadament —sobretot el darrer— i deixaren a Mèxic una obra tan extensa. Vull destacar de Nicolau el «*Fray Bernardino de Sahagún*», on estudia exhaustivament la vida del gran educador i coneixedor de les cultures pre-hispàniques, quan tothom les menyspreava i en destruïa els rastres; i de Bosch «*La formación de los pueblos de España*» explicant documentalment la seva coneguda tesi de l'acció destructora sobre la península de les superestructures austríaca i borbònica.

I, sobretot, retrobava el pare els seus tan antics i estimats col·laboradors: Rossend Carrasco, professor al Instituto Politécnico i després a la Universitat de Puebla, fins al seu trasllat a Veneçuela; i Josep Puche, ara professor emèrit a la UNAM i encara en plena producció científica, que tant m'ha expressat la seva recança de no poder assistir a aquests actes i la seva més cordial salutació a tots. El mateix que un altre molt estimat col·laborador del pare ací, Albert Folch, professor de Farmacologia al Instituto Politécnico, a qui ha atuït doblement la desgràcia, amb les morts del fill Robert, professor de Fisiologia a la UNAM, i del germà Jordi, quan es preparava amb il·lusió a venir.

En aquells temps la mare, amb la seva inacabable curiositat, portava el pare arreu, a visitar llocs i edificis històrics, parcs i museus, en aquella ciutat acollidora i amable, d'un o dos milions d'habitants; a sentir els *marichis*; a veure pel·lícules mexicanes; als teatres —aleshores encara escassos a Caracas—, on podien seguir millor les obres que a Nova York, per l'idioma; i a gaudir d'aquelles inoblidables postes de sol, amb els volcans curulls de neu, sense l'actual boira. I anaven a Puebla i a Cuernavaca, a veure amics; feien la «ruta de la Independència» per les ciutats colonials de Querétaro, Guanajuato i S. Miquel Allende; s'arribaven a les meravelloses badies d'Acapulco i Puerto Marqués, encara no malmeses pel turisme massiu; i fins al llunyà Yucatán, a admirar les ruïnes maies d'Uxmal i Chichen-Itzá.

Després, del 1952 al 1958, Veneçuela sofrí la terrible i sanguinària dictadura de Pérez Giménez i molts dels amics i col·laboradors del pare a Caracas sortiren a l'exili, i en especial a Mèxic. Recordo,

d'aquells temps, acompanyar-lo al piset tan modest, del derrocat president veneçolà i gran escriptor Rómulo Gallegos, que parlava amb veu calmosa, però amb l'exuberància tropical amb què escrivia, i feia reviure profundament l'esperit rural veneçolà, que tant estimava. També a casa del gran poeta Andrés Eloy Blanco, que moria poc després; de l'assagista Usilar Pietri; i metges, professors i polítics nombrosos, amb els quals compartíem les nostres ànsies i esperances d'exiliats, durant aquells set anys tenebrosos per a Veneçuela.

Esbossat així, però potser amb massa detenció, per l'enyorament d'aquells anys, l'ambient acollidor en què es movien els pares a Mèxic, passo ara a referir-me directament a les seves activitats personals en aquell país, assenyalant només els noms i les dates d'aparició dels seus llibres i sense estendre'm en llur comentari científic, que ja han fet i faran d'altres participants en aquests actes.

S'iniciaven, poc després d'arribar nosaltres, els intents de revifar a l'exili la llengua i la cultura catalanes, i entre ells la «Revista dels catalans d'Amèrica», publicada per l'amic Miquel Ferrer; i al número cinquè, del gener de 1940, hi sortien els primers versos del pare, fruit de l'enyorament: «Lluny», datats al Nadal de 1939, als sis mesos d'instal·lar-se a Caracas. Poc després, les «*Monografías Médicas Balmis*», que dirigia Jaume, publicaven «*La sensibilidad trófica*», que portava la següent dedicatòria: «*A la memoria de Ramón Turró (1854-1926), que abrió el camino. A mis colaboradores —hi érem tretze noms— que han contribuido a la labor experimental sobre sensibilidad trófica. Reunidos de nuevo en una página, como en los años en que constituían un núcleo, los dispersos ahora por el mundo.*»

Tres anys més tard, el 1944, apareixia a Mèxic la tercera edició de «*La Unidad Funcional*» —als vint-i-cinc anys de publicada la primera a Barcelona—, augmentada amb un nou llarg capítol final: «*La Biología del Todo*», on resumia els treballs sortits arreu en aquest quart de segle, confirmant o ampliant les seves tesis. Al mateix temps i en un terreny ben diferent, es publicava «*La novella del besavi*», altre cop fruit, com les poesies, de les llargues vetllades d'enyorament. Constituïa el primer volum de la «*Collecció Catalònia*» que llençava AveHí Artís, el conegut comediògraf i impressor. Deia a la contracoberta: «*Una provatura per a la continuïtat i la difusió de la cultura catalana*» i durant força anys publicà amb gran esforç, no sempre prou agraït, més de vint volums. Aquesta novella, que alguns segurament coneixeu, tingué una segona edició a Barcelona l'any 1967, en la qual fou suprimida tota referència a la primera, el nom de la collecció original i la molt sentida dedicatòria a la mare: «*A Carme, la meva muller, en la solitud.*» Les dues primeres supressions segurament caldria atribuir-les

a les circumstàncies del moment, però la darrera, referent a la mare, mai no l'he pogut entendre. En canvi, portà un magnífic pròleg del doctor Pedro Pons.

Poc després, acabada la guerra gran amb l'esperada victòria dels aliats, es formava el primer govern a l'exili, presidit pel doctor José Giral. Aquest vell i estimat professor meu de Bioquímica del doctorat, a Madrid, em digué que escrivia al pare, abans de sortir cap a París, demanant-li que acceptés l'ambaixada a Mèxic, i que jo insistís. Ell, després de pensar-ho uns dies, preferí continuar de professor a Venècia, millor que reintegrar-se a la política activa, i Giral nomenà per a aquest alt càrrec l'inoblidable mestre i amic Nicolau d'Olwer, que l'exercí amb la seva gran dignitat durant força anys.

Seguint l'ordre cronològic de la seva obra escrita, el 1947 sortia la primera edició del «*Sistema Neurovegetativo*», possiblement l'obra cabdal i més treballada del pare a l'exili. Fou publicada per l'Editorial Uteha, el director tècnic de la qual era l'estimat amic Ruiz Ponseti, enginyer i diputat al Parlament català. Recordo ara les nostres llargues converses, resolent les dificultats editorials que comporta la publicació d'un llibre tan extens i amb nombrosíssims gravats originals; i les sobretaules, a les nits, amb els nostres fills, aleshores jovenets; dedicats a fer les fitxes tan nombroses dels índexs d'autors i de matèries. El llibre tingué tan d'èxit a l'Amèrica Llatina que el 1954 calgué fer-ne una segona edició, revisada i posada al dia. Fou distingit amb el «Premi Pourat» de l'Institut de France i no sé si arribaria amb facilitat a les mans dels metges barcelonins.

Aquest mateix 1954, el dia 9 de desembre, tingueren lloc dos actes molt emotius, en celebrar-se els cinquanta anys de l'obtenció pel pare de la càtedra de Fisiologia a Sevilla. Al vespre, a l'Academia Nacional de Medicina, una sessió científica, on parlaren el seu president i altres distingides personalitats, i es donà lectura a diversos treballs d'investigació. A l'acabament li fou lliurada una magnífica plaqueta d'or, amb la seva efigie i una dedicatòria llatina al revers. I a la nit, un sopar molt concorregut, organitzat per la «Borsa del Metge Català» —que aleshores reunia més de seixanta membres—, on se li lliurà un gran bust, en bronze, reeixida obra del conegut escultor V. Trapote.

Com a conseqüència d'aquests actes, el 1956 es publicà a Mèxic el llibre «*Homenaje al Dr. Augusto Pi Suñer, ofrecido por sus colaboradores, amigos y discípulos con motivo del cincuentenario de su exaltación al Profesorado*». Després d'un excel·lent resum de la seva obra científica, la relació de l'obra escrita i dels honors rebuts arreu, hi van vint-i-cinc treballs d'investigació aportats per amics i col·laboradors catalans, espanyols, mexicans, veneçolans, nord-americans, argentins i cu-

bans, entre ells els Premis Nobel Houssay i Ochoa. Cito aquests detalls perquè crec que aquest llibre-homenatge és poc conegut ací.

L'any següent, 1957, apareixia, també allà, l'altra novel·la del pare, «Sunyer metges, pare i fill». Fou publicada per l'Editorial Xaloc i explica la vida novel·lada dels metges Francesc i Tomàs Sunyer, avantpassats seus, i les molt interessants aportacions científiques del darrer a l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, sobre les terciàries perilloses i les epidèmies de disenteria; tot sobre el fons dels setges francesos a la plaça de Roses, pels convencionistes i els napoleònics. Tampoc aquest llibre no crec que es conegui gaire ací.

La darrera aparició pública del pare a Mèxic fou en els Jocs Florals de la Llengua Catalana, que celebrarem amb esclat el 1957 al magnífic Palacio de Bellas Artes, del Comitè d'Honor dels quals formà part. Però encara, a l'abril del 1958 i amb motiu del 25è. aniversari de la mort del mestre Ramon Turró, el Club del Llibre Català publicà una reedició dels seus «Diàlegs sobre coses d'art i de ciència», apareguts originalment a la «Revista de Catalunya» d'abans de la guerra, que va precedida d'un llarg pròleg del pare i un bell estudi del doctor Puche, ambdós destacant la importància de l'obra del gran biòleg.

Poc abans, com ja s'ha dit molt, el pare havia rebut a París el «Premi Kalinga», atorgat per la UNESCO i dotat pel Govern de l'Índia, que segurament fou la màxima distinció internacional per a la seva obra de divulgació científica, i que comportava un viatge a aquell llunyà país, amb conferències i reunions a les universitats més importants. Fou una llarga i reeixida experiència, que resumí breument en dotze articles publicats a «El Nacional» de Caracas i que no han estat reunits en llibret.

Però també fou un esforç excessiu per als seus 76 anys, tan treballats, i el seu ja declinant estat de salut. I poc després, hagué de sotmetre's a Caracas a una operació quirúrgica d'urgència, l'accidentat curs de la qual li produí una curta anòxia cerebral, de rastres ja irreversibles. En els inicis d'aquest període tingué, més forta que mai, l'obsessió de retornar per primer cop i per una curta temporada a Catalunya, i així ho féu, amb la mare, els anys 1959 i 1960. Estigueren gairebé sempre a Roses i la segona vegada, conten els nostres familiars, insistia en restar-hi més temps. Però retornaren després a Caracas i al cap de poc, pel febrer de 1961, la mare sofrí un greu atac d'hemiplegia que la deixà mig baldada i sense paraula, fins a morir al novembre de l'any següent.

La seva greu i llarga malaltia i la seva mort, foren anorreadores per al pare. No en va era la fi d'una imprescindible i molt estimada companyia per més de seixanta anys, en temps bons i d'altres plens de

melangia, a Catalunya i a l'exili, que el reconfortava sempre espiritualment i material.

August Pi i Sunyer arribà a Mèxic, per darrera vegada, a darrers de desembre de 1962. Venia malalt i molt decaïgut i calgué portar-lo directament de l'avió al cotxe, en una cadira de braços. Un cop instal·lat amb nosaltres, el canvi d'ambient i de clima i sobretot el progressiu oblit de la presència obsessionant de la mare baldada, anaren poc a poc refent-lo i remuntant-li l'esperit. En especial des que, d'acord amb els meus germans, arribaren els mobles, quadres, llibres i papers salvats de Catalunya, que havien anat reunint a Caracas, i dels quals explicava repetidament tots els detalls. Les valuoses condecoracions i títols honorífics de tan nombrosos països, la col·lecció de medalles d'assistència a múltiples congressos científics internacionals. I sobretot els volums recollint els seus treballs, des de la tesi doctoral «La vida anaeròbia» el 1901 fins a la «*Inauguración del Instituto de Medicina Experimental*», Caracas, 1940; les seves setze obres científiques i els altres setze volums dels «Treballs de la Societat de Biologia de Barcelona»; un exemplar de «La Tisis» de l'avi Sunyer i Capdevila, on em plau trobar l'excusa per a la *flojera* d'alguns habitants de la ciutat de Mèxic, que atribuïa fa uns cent anys a l'alçada sobre el nivell del mar; i un munt de manuscrits o a màquina, notes, etc., dels articles o conferències del pare. Resumint, tot un gran tresor sentimental que ens volta i omple del seu record inoblidable la meva cambra de treball a Mèxic.

Al poc temps d'estar-hi sortia els matins en cotxe —mai no li agradà caminar— i a la tarda tenia llargues converses amb la meva muller, o bé rebia algunes visites que el distreien molt, a part dels familiars; el doctor Bosch Gimpera, amb qui recordaven trifulgues i èxits del Patronat de la Universitat Autònoma; el col·laborador tan estimat, doctor Puche, parlant llargament dels temps de l'Institut de Fisiologia; l'ex-conseller Sbert, explicant-li coses del medi cultural català dels trenta, etc. I s'animava extraordinàriament quan venia algú de Catalunya; recordo en especial la llarga visita del doctor Aramon, comentant les viscissituds de l'Institut d'Estudis Catalans en la clandestinitat; i la d'un grup de metges catalans, ex-deixebles, que assistien a un Congrés Internacional, entre d'altres.

Gairebé sempre, als vespres, escoltava música o fullejava algun dels seus llibres, que tenia a l'abast de la mà, i murmurava, sorneguer: «sí, que aleshores sabia força coses!». Però, sobre tot, li agradava de llegir a mitja veu trossos del pròleg i l'acabament de la «*Novella del Besavi*». «Sento el bruel de la tramuntana en les nits feréstegues de l'hivern i reveig els tions flamants de la meva llar, mentre el vent s'estimba pels carrers i fuig en la fosca mar endins. I torno a escoltar la

veu manyaga del garbí, sobre la mar que s'acoloreix a l'hora matinal; i camino per la platja sense terme, mentre el sol es colga darrera dels serrats, i comprenc el ressò de les onades.» O bé, altres vegades: «La consciència s'apaga també amb el son de cada nit i ho tenim per natural i ens lliurem al son sense temor. Hauria de ser igual el morir... I no és així... Quan ens adormim tenim la certesa que despertarem l'endemà. I per això ens falta la il·lusió de despertar després de la mort. Sortosos els que la tenen!»

Així passà bé el 1963 i la primera meitat del 64, però després recomençà a davallar seguidament, de memòria i d'interès general per a les coses. Parlava poc i a voltes no prou coherent, descansava malament a les nits, llevant-se de cop i volta ple d'inquietud, i sols s'animava un xic amb les visites diàries, mèdiques i filials de l'Albert Folch, que l'assistí amb tan gran cura. Però a la fi del 64 empitjorà molt de pressa i començà el gener següent ja en ple deliri, parlant sempre de la seva antiga barca *Els tres germans*, del fort vent de proa que trobàvem i de quan faltava encara per arribar a Roses. Pocs dies després, el 12 de gener, morí plàcidament mentre dormia.

Aquesta obsessió seva, encomanada a la meva muller i a mi, els dos rosincs, féu que a la llosa de marbre de la seva tomba hi poséssim, sota el nom, les dates de naixença i mort, a Roses i a Mèxic. Sols en col·locar-la, al cap d'uns dies, remarcàrem l'error: havia nascut a Barcelona. I decidírem capgirar-la i fer la nova inscripció, correcta, a l'altra banda de la llosa. Així, aquest gener féu catorze anys que August Pi i Sunyer reposa, a la nostra estimada terra mexicana, amb el nom de Barcelona escrit per fora i el de Roses per dins; responent, per un atzar meravellós, als seus més íntims sentiments.

**AUGUST PI I SUNYER,
UNIVERSITARI, HUMANISTA, CIUTADA**

JOSEP ALSINA I BOFILL
De l'Institut d'Estudis Catalans
Ex-President de la Societat Catalana de Biologia

Tots els que han conegut August Pi i Sunyer sigui personalment, sigui a través de la seva obra, saben molt bé que no podia ésser més a les antípodes del científic abstret en la seva feina específica, hermètic al que no ho fos sinó que tingué sempre l'esperit obert a totes les inquietuds collectives del seu país i del seu temps. Tots els anhels nobles l'atragueren i l'apassionaren fins a compartir-los. Penso que humanisme vol dir, en sentit extens, amor a la condició humana, interès per totes les facetes de l'activitat espiritual de l'home, enriquits un i altre amb un afany d'harmonia entre les diverses opcions, i amb un sentit de coordinació, de síntesi entre les diverses disciplines. Si és així, August Pi i Sunyer és un perfecte exemplar d'humanista. Però no pas un d'aquells humanistes fredament intel·lectuals que s'acontenten amb la pura elucubració, sinó que és un humanista dinàmic que sent i projecta un noble desig d'intercomunicació. Per això veiem que, al costat del científic, protagonista junt amb Ramon Turró del moment més brillant de la investigació a Catalunya, s'alça un Pi i Sunyer apassionat per la Universitat, per la càtedra, per la professió, per la política, per la literatura, per la música i per la seva mar de Roses per la qual navegà tantes hores i el record de la qual serà obsessiu a la seva vellesa. De fet, August Pi i Sunyer personificava el tipus de científic que ell mateix havia proposat amb les paraules que cloïen el discurs sobre «La fam dels pobles» pronunciat a la Reial Acadèmia de Medicina. Hi deia: «Jo sé bé que el meu discurs no té to acadèmic. No me'n penedeixo. Tots nosaltres hem demostrat que sabem tancar-nos en aquestes parets i discutir sàviament sobre temes difícils... Però les acadèmies no poden desentendre's de la vida de tothom; amb els seus dolors i penes i les seves alegries, les seves esperances i els seus desenganys... La nostra missió no acaba en la recerca freda dels secrets de la vida. Vivim submergits en el món i ens hi devem... Que cadascun de nosaltres procuri ésser cada dia una mica més bo, senzillament, humilment, fermament.»

* * *

Si els antecedents familiars compten, els d'August Pi i Sunyer no podien ésser més acusats ni més coincidents. El llinatge Sunyer, entroncat després amb el de Pi, dóna en set generacions, que s'estenen per dos segles i mig, divuit metges. I ja el primer dels coneguts, Francisco Sunyer, no és un metge qualsevol. De Roses estant, on exerceix al tombant del segle XVIII, envia a l'Acadèmia de Medicina de Barcelona notes sobre problemes mèdics que l'acrediten com a home inquiet i intuïtiu. I també en el camp cívic apareix com una figura de trets acusats, ben enquadrada —diu Carles Pi i Sunyer— en l'època en què va viure: època de la revolució francesa i de la guerra napoleònica. Més ençà, trobem en aquesta família excepcional l'avi matern d'August, Sunyer i Capdevila, personatge gairebé llegendari. Home d'estudi i de revolta, metge de grans condicions, que aconseguí tres bones clientele, successivament a Figueres, a Barcelona i a Madrid i que hagué d'abandonar per les vicissituds de la seva vida política. Cabdill de l'alçament federal de l'Empordà el 1868, fou alcalde popular de Barcelona i després ministre d'Ultramar a la primera República. Esvanits els seus somnis polítics, es retirà a Roses, on visqué serenament la posta de la seva vida.

El primer Pi entroncat amb la família Sunyer fou Josep Pi —avi patern d'August—, capità de navili que feia la ruta de les Amèriques.

Les tres grans afeccions d'August Pi i Sunyer —la medicina, la política i la mar— queden, doncs, premonitòriament definides en la constel·lació dels seus pròxims avantpassats.

Les paraules de l'enyorat doctor Domingo ens han descrit la formació científica de Pi, la seva cristallització i projecció com a home de recerca, i han esbossat els trets de la seva obra científica. Però això és una altra història —una altra gloriosa història— que no he de contar. Pensem ara que a partir del 1916 August Pi i Sunyer és professor universitari de fisiologia a Barcelona; i aquests dos mots, professor i universitari, destaquen dues de les altres i variades facetes de la seva personalitat. I de les més eminents.

Jo no vaig tenir-lo de professor. Quan jo vaig cursar la Fisiologia, el 1922, August Pi va patir la darrera envestida de la tuberculosi, veritable flagell del llinatge Sunyer que s'endugué, entre altres, el seu pare. Llavors era a Davos seguint els tractaments de l'època, i el meu curs fou professat pel seu germà Santiago —molt jove encara—, al qual sempre he agraït l'amor i l'eficàcia que posà en aquesta suplència. Més tard, reinstal·lat August en la docència, vaig assistir pel meu compte a moltes de les seves classes pel gust de sentir-lo i per les ganes d'aprendre.

I encara em sembla que el veig i el sento. Alt i ben plantat, gairebé imponent dalt la tarima, descabdellava les seves lliçons, que resultaven autènticament magistrals. Reunien les dues qualitats que tot bon professor ha de mirar de donar-li-les: claredat i concisió. Amb les seves veu greu i emissió pausada exposava l'estat actual de cadascun dels temes tractats, sense escamotejar cap dels problemes que plantejaven i que encara no eren resolts; però sense que aquests interrogants enterbolissin la visió que l'alumne n'havia de tenir. Sovint, potser en moments en què afinava un concepte o la manera d'expressar-lo, adoptava una actitud ben peculiar: mirava un xic de reüll, l'ull mig cluc i la cella enarcada, com si fes punteria. L'exposició que feia del programa no era rutinàriament sistemàtica sinó fins a cert punt selectiva; és a dir, que en cadascun dels cursos donava una atenció preferent i una exposició més prolixa a aquelles matèries que, segons ell estimava, implicaven qüestions de més palpitant actualitat. Mai no treien el cap en les seves lliçons velleitats exhibicionistes, el pecat més greu que pot cometre el professor que vol ésser alguna cosa més que un funcionari docent.

Amb aquestes condicions expositives, amb la seva dedicació a la Càtedra, August Pi i Sunyer incorporava totes les qualitats d'un excel·lent professor; però, per poc perspicaços que fossin els seus alumnes s'adonaven que era molt més que això. Hom hi percebia clarament quelcom de radicalment distint i decisiu: l'afany de suscitar en els seus alumnes una il·lusió intel·lectual. I dic radicalment decisiu perquè aquest «quelcom» és el que marca la frontera entre professor i mestre; o potser millor, el tret d'enllaç entre un i altre. Perquè bon professor pot ésser-ho qui conegui bé la seva disciplina i tingui el do de la claredat expositiva, però només és mestre qui considera la docència com la meta d'una vocació; una vocació que comprèn l'íntima fruïció cognoscitiva de la pròpia disciplina, el desig d'encarrilar els problemes que constantment planteja i el goig d'encomanar als deixebles el mateix amor i les mateixes inquietuds. Doncs bé; el que hom captava en les lliçons d'August Pi i Sunyer era l'alè del mestre autèntic.

* * *

Una de les preocupacions de Pi i Sunyer fou la universitat. Amb la seva fervorosa vocació de professor i de mestre va viure com tants i va patir com alguns les llacunes i defectes de la universitat espanyola.

A Catalunya els defectes i les llacunes encara eren més greus perquè la universitat ignorava tots els aspectes de la cultura específicament catalana. Hi havia, doncs, un divorci entre la universitat i la major part de la intel·lectualitat del país que no podia moralment formar-se

ni treballar en institucions alienes a l'esperit de Catalunya. Conseqüència d'aquest divorci —i per tal de superar-lo— fou la creació de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907.

La consciència de la necessitat urgent de reestructurar d'arrel la universitat era sentida també per alguns altres professors; no gaires. Pi i Sunyer es convertí, per un imperatiu moral, en un apassionat apòstol de la renovació universitària. Aquestes premisses menaren als Congressos Universitaris Catalans. El segon, que es reuní el 1918, fou presidit per ell i en fou secretari un estudiant que es deia Josep M. Batista i Roca. Les conclusions d'aquest II Congrés vénen a ésser un projecte d'Estatut, l'esperit del qual fou definit així per Francesc Layret: «La Universitat ha d'ésser abans que tot l'òrgan propulsor de la cultura catalana; aquesta condició, més que a la singularitat, ha de tendir a entroncar l'esforç del poble català al patrimoni espiritual de la humanitat.»

Un any més tard, el 1919, el ministre d'Instrucció Pública, Cèsar Silió, ordenà per decret que les universitats d'Espanya elaboressin un projecte de règim autonòmic. En el claustre general que es reuní per a discutir-lo, August Pi i Sunyer presentà com a vot particular el projecte d'Estatut que havia estat aprovat en el Congrés de l'any abans. La majoria dels professors que formaven el claustre no l'acceptà. Silió dimití i tot quedà aparentment com sempre. Explicant la proposta, Pi i Sunyer deia: «El nostre desig és el de constituir la gran universitat, no la universitat tancada en l'edifici de la seva plaça i en el del carrer de Casanova, sinó la universitat de l'esperit que ha de comprendre totes les institucions sàvies de Catalunya que tinguin prou categoria i prestigi. És així com la universitat arriba a compenetrar-se amb un poble.»

I jo diria que gràcies a aquesta compenetració i només quan existeix, universitat i poble poden llaurar un mateix solc: el destí històric de llur país.

Fins el 1933 res no es pogué fer.

Amb l'adveniment de la II República es repeteix una constant de tota la història docent: situacions liberals promouen realitzacions culturals i universitàries d'alt nivell. I cada vegada que la reacció triomfa totes les millores assolides queden anul·lades. Però, desapareguda la situació adversa, hom recomença amb el bagatge de l'experiència adquirida i s'arriba a formulacions noves dels mateixos objectius.

El mateix dia 14 d'abril de 1931 es constitueix una comissaria per a regir la universitat i preparar-ne la reestructuració. En formen part Pi i Sunyer, Serra Húnter, Fontserè, Soler i Batlle i Josep Xirau. Excepte aquest, que era molt jove, tots havien participat en el II Congrés Universitari; i el projecte d'Estatut que elaborà la Comissaria és, en

línies generals, igual que el que va sortir d'aquest Congrés. El projecte quedà enllestit a finals de maig de 1931, però va trigar dos anys a ésser aplicat. Com podeu veure, la lentitud en els traspassos ve de lluny.

La universitat quedà regida per un Patronat presidit per Pompeu Fabra i del qual naturalment August Pi i Sunyer formava part. La realització a mans del Patronat prengué una volada exaltadament constructiva. En poc més d'un any la universitat fou estructurada d'acord amb el més exigent criteri pedagògic i d'acord amb la realitat i, sobretot, amb les aspiracions culturals del país. Se n'obriren les portes i hi entraren persones i institucions d'indiscutible prestigi. Fou multiplicat el personal docent, la qual cosa va permetre una relació més íntima i eficaç entre professors i alumnes; foren racionalitzats els cursos i les proves d'aptitud; foren ennoblits els locals i dinamitzats laboratoris i biblioteques. El que no aconseguí el Patronat fou l'assentiment unànime del nostre raquític món universitari. En realitat la reforma incidí profundament només en dues facultats: la de Filosofia i Lletres i la de Medicina. En aquesta, gràcies a l'esforç de Pi i Sunyer, d'Antoni Trias —també membre el Patronat— i de Joaquim Trias, que llavors n'ocupava el Deganat. I el que és més sorprenent i lamentable: 42 catedràtics de la Universitat de Barcelona es van dirigir al Patronat per retreure-li que la seva gestió era perjudicial per a la bona marxa de la universitat i per a l'esdevenidor de la cultura a Catalunya. Això confirma el que Pi i Sunyer va dir: «que el Patronat es mantenia comptant solament amb dos suports: la Generalitat i els estudiants». Ja veieu que el govern de la República en quedava al marge. Ni llavors ni mai el govern de l'estat ha comprès el que assenyalava Josep Xirau: «Allò que l'estat ha de protegir a Catalunya és la cultura catalana, que és —i no hi ha paradoxa— la de l'Estat espanyol a Catalunya.»

Dissortats esdeveniments polítics foren el pretext (octubre de 1934) perquè l'estat desfés l'obra del Patronat. Poc després, August Pi i Sunyer deia en una conferència, aquí mateix, a l'Ateneu Barcelonès: «Jo no sé què passarà... Però vull ésser entusiasta una vegada més. Si altra cosa no, hem aconseguit quelcom de fonamental: que el problema universitari arribi a les masses, que s'hagi convertit en un problema de passió, en un problema de poble... Potser les nostres aspiracions fracassaran per algun temps. No vull creure-ho; però sigui el que sigui el nostre destí, els que hem format el Patronat, lliurats a la feina amb tota la vocació hem viscut un any de bells somnis; i aquests somnis, per ells sols, són prou justificació d'una vida. I ens quedarà per a sempre la satisfacció del deure complert; això... és la gran recompensa dels que són fidels al seu esperit.»

No vull arribar a dir que la Universitat Autònoma del 1933 era perfecta. Però sí que era una voluntat de perfecció i que els homes més conscients que hi treballaren demostraren una indeclinable voluntat de servei. I per al nostre petit país, exponent irrefutable de la seva capacitat ordenadora.

* * *

Ni el seu daler per la investigació ni la plena dedicació a la càtedra pogueren contradir ni tan sols empallidir la vocació de Pi i Sunyer per a la pràctica de la Medicina. És cert que aquesta pràctica li era indispensable per a la subsistència material d'ell i de la seva família. Ja sabem que en el nostre país ni la investigació ni la càtedra han permès mai de viure decorosament i menys abans del 1936. Però al costat d'aquesta necessitat imperiosa, l'exercici clínic de la Medicina, la relació amb el malalt, satisfieia també la seva apetència científica i humanitària. No oblidem que August era fill d'un gran clínic, Jaume Pi i Sunyer, que tot i sentir un apassionat interès per la fisiopatologia i per la medicina experimental, compartia amb Robert la primacia de la clientela de Barcelona i de tot Catalunya. Mentre visqué aquí, August Pi i Sunyer va fer de metge i fou un gran metge. La solidesa dels seus coneixements, afegida al prestigi del cognom i el que li arribava a través de la investigació i de la càtedra, feren d'ell un dels primers consultors del nostre país. Bé que essencialment internista, orientà el seu interès científic i pràctic cap a les malalties de la nutrició. Una de les seves publicacions en aquest camp, la monografia que tracta de les «Distròfies per retard», encara avui es llegeix amb interès i hom hi troba plena vigència conceptual. Com a capdavanter d'una via llavors inèdita a casa nostra, l'any 1926 fundà el Sanatori de Sant Just Desvern, amb Rodríguez-Arias, Jacint Vilardell i Emili Mira. Allà fou on per primera vegada a la nostra terra hom assajava el treball clínic en equip sense el vessant quirúrgic.

Com a metge, Pi i Sunyer era molt més que un científic. La seva presència senyorial, l'autoritat de la seva paraula no eren obstacle sinó camí per a establir amb els seus malalts una intercomunicació cordialment afectiva basada en l'afany de guarir i en la gran consideració a la condició humana dels pacients. Illumina aquest aspecte de la personalitat de Pi i Sunyer això que conta el seu germà Carles: «Quan ja era una figura prestigiosa ací i a fora no defugia de pujar per uns honoraris irrisoris la costeruda escala d'un pis modest per tal de no defraudar la confiança d'un vell client que potser ja ho havia estat del seu pare.»

Pi i Sunyer no veu cap antítesi entre els dos vessants de la Medicina, el de la investigació i el de la clínica, sinó que els considera obligadament complementaris. Ho deia en el discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Medicina l'any 1910, sis anys abans d'ocupar la càtedra de Fisiologia; i això demostra com fou de primerenc el seu prestigi. Heus ací les seves paraules: «El metge ha de procurar explicar-se el problema clínic pels mecanismes fisiològics coneguts... Puix que la malaltia deriva d'una pertorbació de la fisiologia, cal estudiar primer el funcionalisme normal per arribar a conèixer les seves alteracions.»

Aquesta actitud mental harmonitzadora de les diverses disciplines biològiques és una constant de la doctrina de Pi i Sunyer que es transparenta a través de les seves lliçons i de les seves publicacions.

* * *

Un complement de les facetes de biòleg —investigador, universitari, mestre, metge— és la seva gran capacitat d'expositor de fets i doctrines en matèria biològica. De publicista científic, en una paraula. No són els d'ara ni el moment ni el lloc per a donar la relació dels llibres, conferències i comunicacions que publicà. Les produïdes durant els anys que residí a Catalunya s'acosten molt al centenar. A les envistes de la senectut, resident a Veneçuela, el seu esperit remuntà cap a la visió sintètica dels problemes biològics i produí obres tan ambiciososes com «*Fundamentos de la Biología*», «*La Unidad Funcional*», «*El Sistema Neurovegetativo*», «*The Bridge of Life*», «*Classics of Biology*» i finalment el gran Tractat de Fisiologia Humana redactat amb la col·laboració del seu germà Santiago. Aquests llibres comprenen més de cinc mil pàgines escrites en el lapse de dinou anys; pàgines que impliquen una enorme feina preparatòria i de profunda i lenta reflexió i elaboració. Llevat del darrer, tots aquests llibres vénen a ésser densos i dilatats assaigs entre biològics i filosòfics, en els quals destaca la força del pensament i la bellesa de l'estil.

Perquè August Pi i Sunyer era un gran escriptor, un autèntic literat. La seva afeció a les lletres no es despertà pas en la nostàlgia de la vellesa i en l'enyor de la pàtria, sinó que es manifestà ja en la seva primera joventut. No és estrany que les inquietuds artístiques vives en aquell moment prenguessin en el seu esperit despert i apassionat. Com assenyala justament el seu germà Carles, aquella era una època de renovació agosarada; un aiguabarreig contradictori de sentiment nacional i de curiositats universals. Per Barcelona entren aires d'Europa; però també és l'hora en què s'aferma la consciència nacional catalana. Diu Carles que a vint anys, tot anant a la Facultat, li confiava els problemes

de rima que li sorgien en escriure la lletra d'una cançó que musicava un company d'estudis. En aquest petit poema, molt sentimental com s'esqueia en aquell període pre-noucentista, hi descriu uns amors dissortats colpits per la duresa del destí. Més endavant va publicar algunes narracions a «Joventut», la revista del modernisme, i va escriure un drama de caient ibsenià, «Màrtirs», que fou publicat amb una portada d'Adrià Gual; portada que traduïa fidelment la tessitura de l'obra. Hi havia dues flors, una de dreta, una altra de colltorçada, símbol del tema: sacrifici d'una passió a les convencions de la societat. I tot i trobar-se ja en plena activitat científica, traduí per encàrrec d'Adrià Gual l'obra de Hauptmann «L'ordinari Hänschel», un drama fort, passional. La traducció resultà justa i viva, i l'obra fou representada repetidament per tot Catalunya.

L'increment de la feina científica l'obligà a deixar en repòs la vena literària. Amb tot, el do del bell dir és evident en tots els seus escrits i parlaments. No puc deixar de recordar la profunda impressió que produí en el jove metge que jo era el 1930 el discurs presidencial del VI Congrés de Metges de Llengua Catalana.

Al llindar de la vellesa, l'enyor de la seva terra desvetlla la seva afeció per les lletres i escriu la «Novella del besavi», una obra tan recixida i fresca que sorprèn els que havien oblidat el bon escriptor que era Pi i Sunyer. En quedà satisfet i s'animà a escriure una segona obra: «Els Sunyer metges, pare i fill». Entre una i altra, componen una saga del llinatge Sunyer i Pi-Sunyer, llarga de cinc generacions, sobre l'agredolç retaule de la vida de Roses i del batibull polític d'Espanya durant el segle XIX. La qualitat literària és de les més altes. Podreu veure-ho si em deixeu llegir un fragment de «La novella del besavi». Diu així: «La primavera en què s'emparaulen Josep Pi i Maria Sunyer era excepcional, suau i quieta, clara i flairosa. Els Pirineus es destacaven precisos en el cel pur, i les tardes es dilataven en capvespres transparents. Quan, post el sol, s'encenia el cel damunt la Mare de Déu del Mont l'aigua plana de la badia retornava els mil colors en una policromia canviant que anava fonent-se poc a poc en la porpra de la posta i en les quietes violes que precedeixen la nit. Després, d'un a un, apuntaven els estels i la nit tancava la volta del cel damunt la vila en repòs.»

No em negaran que són unes ratlles de les més belles que hom pot trobar en la nostra literatura. Estic segur que a Ruyra i a Pla els plauria d'haver-les escrit.

I apareixen després les seves poesies; no gaires, unes dues dotzenes; ni produïdes totes en la recança de l'exili sinó moltes en la seva joventut i maduresa. Unes poesies que no són pas un complement anec-

dòtic de la seva personalitat sinó que en defineixen més aviat els sentiments bàsics. Profundament lfríques, intimistes, han d'ésser preses com un esplai espiritual, com una confidència interior. Les amara un amor de ressonàncies franciscanes a les persones i coses pròximes i a aquelles el record de les quals forma part de la seva intimitat. Estima abans que res la humilitat:

«les vides petites que són dolces de viure».

I evoca en Seseras, mestre d'aixa, i en Buscató, el modest amic d'infantesa; i el paradís d'illusions que havien estat les golfes de la casa familiar de Roses on només vivia els estius. I exclama:

«com t'enyora ara vella illusió estival!»

Roses, en la que captava més bé que enlloc

«les veus del mar i del vent, el blau del mar i del cel»,

que porta indissolublement ancorada al fons de l'ànima, és la seva amada que a les velleses el fa delir d'enyorament. No el commou la bellesa opulenta del paisatge tropical, que també sap descriure, sinó que s'embadaleix en el record de

*«la cala reclosa i el turonet pelat
i la mar arrissada sota el vent de garbí».*

Però, de Roses, no és pas el paisatge, la simple epidermis el que més l'inspira sinó un sentiment gairebé telhúric que el lliga amb la vila on han nascut tots els seus avantpassats. Així ho confessa:

*«sentors inconfusibles de la costa
de mar, de peix, d'humanitat, d'història
que tu has sentit i que han sentit els teus».*

Tota la vida fou un enamorat ardent del seu Empordà.

* * *

La consciència nacional i cívica de Pi i Sunyer eren massa fortes per a poder defugir la crida de la seva terra a l'època veritablement crucial en què va viure. Una època d'abrandament a favor del dret de les nacionalitats a l'autogovern, i de lluita aspra, violenta a vegades, del proletariat per obtenir millores socials. Ens trobem entre el 1914 i el 1923. A Espanya els governs se succeeixen sense que cap d'ells realitzi res del que es proposen, si exceptuem el rebuig a admetre ni

la més mínima autonomia a Catalunya. La situació política esdevé més caòtica encara per la indisciplina militar cristallitzada en les Juntes de Defensa, incomprensiblement legalitzades pel Govern Dato. El juliol de 1917 es reuneix l'Assemblea de Parlamentaris de Catalunya per tal de fixar un programa d'actuació unitària; però aquesta unitat fou esquerdada al cap d'un mes en acceptar els regionalistes dues carteres al govern de Madrid sense la contrapartida d'un programa mínimament satisfactori per a Catalunya.

Pi i Sunyer havia estat elegit el 1916 diputat a Corts per Figueres com a federal nacionalista; però fou després de la reelecció, el 1918, que es produeix la seva vibrant i decisiva intervenció parlamentària del 16 i 18 d'abril. Hi censura vivament l'actitud política dels partits espanyols i reclama la modificació constitucional necessària per atendre les reivindicacions catalanes tal com havia acordat l'Assemblea de Parlamentaris.

Les paraules de Pi i Sunyer no tingueren —ni caldria dir-ho— cap resposta positiva però serviren per a galvanitzar la decisió dels nostres diputats, que finalment es retiren —tots, unànimes— del Congrés per tal de subratllar llur convicció que el debat sobre els drets i aspiracions de Catalunya no duria a cap resultat.

El 1920 Pi i Sunyer torna a ésser candidat i a sortir elegit. En el seu manifest electoral diu, entre altres coses: «Els pobles moren pel seu materialisme... i perquè perden la solidaritat entre els seus estaments.» «Si la voluntat, el seny i la fraternitat no ens assisteixen... quedarem, com a poble, rerassagats per sempre.»

Seria bo que no oblidéssim les reflexions de Pi.

Després del 1939, resident ja a Venèçuela, August Pi i Sunyer es convertí en el patriarca dels catalans que ja hi eren i dels que hi anaren arribant, diu Marc-Aureli Vila. La casa de Pi era oberta a tothom. D'aquests contactes nasqué el Centre Català de Caracas. No cal dir que el primer president en fou ell.

El 1953 presidí els Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Caracas. Deixeu-me transcriure una frase del seu discurs, testimoni de la seva ferma consciència nacional: «La llengua dóna unitat i figura a una nació i posa en la comunitat aquell gra d'emoció que farà d'un poble una pàtria.»

I vet ací què contestà quan, arran d'adoptar la nacionalitat veneçolana, li preguntaren com s'ho faria per sentir-se català i veneçolà alhora: «Fer-me veneçolà és com haver-me casat amb la dona que estimo; però mai no podré oblidar la meva mare: Catalunya.»

* * *

Tantes coses podríem contar d'August Pi i Sunyer! Perquè res del que és humà li era aliè, estimà la música. Tenia una bella veu de baríton i sabia jugar-la amb destresa i sentiment. Acompanyat per la seva muller, cantava ben dignament el que era el seu feble: el pròleg de «I Pagliacci» —diu el seu germà Carles. Això no obstant, ell era un fervorós wagnerià. Com podia deixar d'ésser-ne en aquella Barcelona que sentia i manifestava exaltadament, gairebé sectàriament, la seva fe wagneriana! Quin Wotan, hauria estat —diu Carles, cofoi de la magnífica presència i bona veu d'August. Tingué una estreta amistat amb Enric Granados i aquesta relació fou l'origen de la seva elecció per a la presidència de l'Associació de Música da Camera, una entitat que tant de bé va fer a la cultura musical del nostre país. Mentre fou presidida per Pi i Sunyer inicià i dugué a bon terme la campanya perquè l'Ajuntament concedís a Pau Casals el títol de ciutadà honorari de Barcelona. I així fou fet, essent alcalde el seu germà Carles.

* * *

I de la seva vida acadèmica, què us en diré si a tantes entitats pertanyé i tantes en presidí! Fou membre de l'Institut d'Estudis Catalans —un dels set fundadors de la Secció de Ciències—, i no fa gaire vaig saber que el 1936 era president del Comitè Olímpic espanyol, fet que demostra l'ample ventall dels seus admiradors.

Però, potser allà on fou més visiblement eficaç la seva presidència fou a la Reial Acadèmia de Medicina. Quan hi ascendí, el 1927, aquesta ocupava un vell i rònec convent desamortitzat del carrer dels Banys. Pi es proposà d'instalar-la en un lloc més digne i emprengué la restauració del noble edifici construït en temps de Carles III per al Reial Col·legi de Cirurgia, ocupat després fins el 1907 per la Facultat de Medicina. Els treballs de restauració foren molt costosos i només pogueren arribar a bona fi gràcies a la gestió personal del seu president. A ell deu Barcelona la més bella residència que una Acadèmia pot desitjar.

* * *

I llavors vingué l'exili. El professor García-Arocha ens contà fa pocs dies amb quina eficàcia i energia treballà a Veneçuela i quin fou el prestigi del seu Institut de Medicina Experimental i dels seus nombrosos deixebles. Ja he dit abans que hi va escriure les més ambiciosos

de les seves obres. Després de la jubilació l'any 1950 continuà treballant fecundament i amb tota la seva lucidesa.

L'any 1955 l'Índia li atorgà, a través de la UNESCO, el premi Kalinga, una de les distincions internacionalment més cotitzades d'entre les que es concedeixen a personalitats del camp de la Biologia.

L'acte de lliurament fou a la seu de la UNESCO, a París. Els organitzadors havien demanat a Pi què li semblava d'invitar a presidir-lo, entre d'altres, el representant d'Espanya. August Pi i Sunyer contestà: «L'únic representant del meu país és el president de la Generalitat de Catalunya». I l'honorable senyor Josep Tarradellas ocupà, d'acord amb el desig de Pi i Sunyer, el lloc preminent que li pertocava.

Veneçuela li concedí la seva més alta condecoració; i heus aquí què li va dir el president Rómulo Betancourt en fer-li a mans: «*Pi Sunyer ha sembrado entre nosotros no sólo una semilla de ciencias sino también de civilidad.*» Amb aquestes paraules queda ben clar que el diapasó del nostre gran home no havia canviat de to.

Però tots aquests honors i títols, que indubtablement apreciava, «els hauria donat de bon grat —diu el seu germà Santiago— per tornar a sentir en la seva cara les primeres bufades del vent de garbí quan s'aixeca els matins d'estiu al golf de Roses». I potser és d'aquesta època aparentment triomfal un vers ben significatiu que he llegit en una de les seves poesies:

*«Sents que ho has perdut tot
i no et queda recança.»*

La davallada es produí ben inesperadament. El 1957, una dissortada intervenció quirúrgica es complicà de fortes hemorràgies que no foren compensades prou de pressa. El privilegiat, excepcional cervell d'August Pi i Sunyer quedà massa hores amb poca sang i s'hi produí una brusca i dràstica degradació. Abans d'entrar a la clínica estava escrivint el «Tractat de Fisiologia»; quan en sortí era incapaç de redactar un paràgraf mitjanament complex. La raó poc que la va perdre ni la intel·ligència; però sí la facultat de captació de nous conceptes i la d'evocació dels mots. Una anècdota de la qual sóc testimoni demostra que això és ben cert; que sota una evident inexpressió conservava una envejable lucidesa.

Era l'any 1959. En una sessió de treball de la Reial Acadèmia de Medicina jo hi presentava una comunicació i vaig tenir l'honor que aquesta sessió fos presidida per ell; presidència ocasional que Pedro-Pons li oferí. Conservava la seva presència física, la vivacitat de la mirada; però la seva conversa era molt pobra. Semblava com si evités

d'enraonar perquè l'evocació dels mots li era difícil. No obstant, amb un moment n'hi hagué prou perquè poguéssim veure que no havia pas perdut la seva agudesesa. En aixecar la sessió, Roig i Raventós que li diu: «Vós, Pi, com sempre amb el vostre aire d'emperador romà.» Immediatament ell contestà: «Sí, però destronat.»

Després vingué una altra adversitat contundent: la invalidesa i la mort de la seva muller. Això frustrà d'arrel la il·lusió que havia somniat per a la seva vellesa i que havia formulat en una de les seves poesies:

*«Oh manses mans de la muller!
Són les que al terme de la vida
Em faran dolça la dormida.»*

No havia passat gaire temps; el 12 de gener de 1965, s'extingí per sempre l'extraordinària intel·ligència d'August Pi i Sunyer. S'aturà per sempre el cor noble que tantes i tan exemplars empreses havia impellit.

* * *

S'extingí l'home però ha quedat l'obra; i per damunt de tot ha quedat l'exemple. Un exemple que ens demostra tot el que pot aconseguir una intel·ligència empesa per la passió de servir un país i una cultura a través del treball. En el discurs presidencial del VI Congrés de Metges de Llengua Catalana proclamava aquesta voluntat i aquesta exigència. Deia: «És sobretot pel nostre treball que serem patriotes. Perquè si el saber és una fruïció el saber és també una força.» I en la commemoració del 20è. aniversari de la Societat de Biologia tornava a proclamar la seva fe en la fecunda correlació entre ciència i poble: «Que cadascun de nosaltres —deia— trobi nous motius d'entusiasme per a l'obra comuna, fervor i vocació que remoguin la massa social en un miracle col·lectiu.»

No és gratuït, doncs, dir que l'obra de Pi i Sunyer es manté en una tessitura de noblesa, de vibració, d'eficàcia que mai no decauen perquè s'estintola damunt un fonament incommovible: l'amor a la seva terra. No pas un amor retòric sinó un amor amarat de la més esmolada exigència. Fidelitat al país que no fou obstacle sinó trampolí per a esdevenir el més internacional dels nostres científics, demostrant així la validesa del consell imperatiu de Joan Alcover: «Voleu ésser universals? Siau catalans.» I davant de tantes desercions que hem hagut de contemplar, la seva vida ens confirma que mai una personalitat autèntica ha oblidat, amagat o disfressat la seva identitat nacional.

* * *

Cal que exaltem, amics, a tall de senyera, la figura d'August Pi i Sunyer. El centenari de la seva naixença és una fita que ens permet d'oblidar el greu d'haver-lo perdut i de proclamar el goig d'haver-lo tingut com a mestre i de continuar tenint-lo com a guia.

Vaig dir arran de la seva mort i ho torno a dir avui que davant una tan paradigmàtica personalitat més que fer comentaris convenia una reflexió sobre la contínua gesta que és la seva vida. Potser així podríem encomanar-nos una espurna de la seva passió creadora, dinamitzant. Potser així sabríem aprofundir més en la nostra parcel·la de treball, sabríem estimar totes les nobles concrecions de l'esperit i ens sentiríem més decidits a servir el nostre país. Potser així seríem capaços del que ara, precisament ara, el nostre país necessita més que mai: que tots els ciutadans ens apleguem en un afany col·lectiu d'acció i d'ordenació, exaltat i assenyat alhora; un afany com el que inspirà i ennoblí la vida i l'obra d'August Pi i Sunyer.

I seria bo i seria just que Catalunya li guardés un record permanent i entranyable; que fes real i viu allò per què ell sospirà per a l'endemà de sempre i que plasmà en una de les seves poesies:

«Serà un etern amor el que ens espera.»

**Sessió celebrada el dia 6 de novembre de 1979
a l'Aula Magna de la Universitat Central, a
cura de les Universitats de Catalunya.**

**L'INSTITUT DE FISIOLOGIA, PROMOCIÓ
DE LA RECERCA**

JOAN R. BARBANY I CATRÓ

*Professor de Fisiologia animal a la Facultat de Ciències
de la Universitat Autònoma de Barcelona*

És un honor per a mi que la comissió organitzadora d'aquest homenatge commemoratiu del centenari de la naixença d'August Pi i Sunyer m'hagi ofert la possibilitat de fer una breu exposició de la tasca de l'Institut de Fisiologia en la promoció de la recerca fisiològica al nostre país.

Això no obstant, després de veure l'extensió i la qualitat de les realitzacions i la producció científica de l'escola de Pi i Sunyer, em veig, amb franquesa, incapaç de descriure-la en tot el seu abast i la seva significació.

D'altra banda, el meu testimoni forçadament indirecte, ha de tenir una magnitud específica diferent a la que han exposat ja, i continuaran fent-ho en el decurs d'aquests actes, alguns dels seus col·laboradors i deixebles, que es troben sortosament entre nosaltres.

En la mesura que aquest parlament vol ésser una petita aproximació al conjunt de tota la seva obra conjunta de recerca, al costat del mestre Pi i Sunyer l'ofereixo també com un homenatge al seu esforç i la seva dedicació.

L'Institut de Fisiologia de Barcelona fou creat per la Mancomunitat de Catalunya, presidida aleshores per Puig i Cadafalch, l'any 1920. La inauguració oficial, a càrrec de Ramon Turró, es portà a efecte l'11 d'abril de 1921.

Naixia sota la dependència i el patronatge de l'Institut d'Estudis Catalans, com un fet més de la política d'impuls i renovació cultural que Prat de la Riba i els seus continuadors desitjaven i menaren a Catalunya. Les realitzacions d'aquesta política es concretaren en un conjunt d'institucions que, amb el pas del temps i malgrat les diverses vicissituds polítiques de l'època, impulsaren la renovació cultural catalana, fins assolir nivell i ressò internacionals. L'Institut d'Estudis Cata-

lans (amb les seves seccions filials i societats científiques), la Biblioteca de Catalunya, l'Institut de Fisiologia i el Servei Meteorològic, entre molts d'altres, en són una bona mostra.

Amb la creació de l'Institut de Fisiologia, s'aprofitaven i potenciaven les instal·lacions, ja preexistents, del Laboratori de Fisiologia de la Facultat de Medicina, renovades per Pi i Sunyer d'ençà la seva arribada com a catedràtic a la Facultat, l'any 1915, amb la col·laboració del que seria el seu amic i company de sempre, Jesús M. Bellido i Gollerichs, i amb un important ajut econòmic de la Mancomunitat.

Però la universitat de l'època, mancada de recursos i anacrònica —malgrat diversos intents renovadors, entre ells el del II Congrés Universitari Català del 1919 en el qual Pi i Sunyer tingué una destacada participació—, era per si sola incapaç de satisfer les necessitats de renovació científica i de promoció de la recerca biològica. No es gens estrany, doncs, que Pi i Sunyer, esperit inquiet, tot aprofitant el seu prestigi, ja aleshores extraordinari, aconseguís la col·laboració de la Mancomunitat de Catalunya, que decidí així la creació de l'Institut, subvencionat per ella mateixa i regit per un patronat.

L'Institut de Fisiologia representa així la concreció d'una fructífera simbiosi entre la institució universitària i el poder públic que serviria més tard, ja en les èpoques de la Generalitat de Catalunya, com a model de diverses realitzacions similars.

En començar a treballar l'Institut, gràcies als esforços de Pi i Sunyer comptava amb la potenciació de l'antic Laboratori de Fisiologia, amb diverses seccions especialitzades: Bioquímica, Metabolimetria, Físico-química, Histofisiologia, Electrofisiologia i Farmacodinàmia, i dotze investigadors (la majoria d'ells alternant necessàriament l'exercici de la pràctica mèdica amb la recerca), a més del corresponent i suficient personal auxiliar.

La dictadura de Primo de Rivera no va suposar un fre a les activitats de recerca de l'Institut de Fisiologia, contràriament al que succeí en altres institucions dependents de la Mancomunitat, que hagueren d'alentir el seu treball per insuficiència de recursos econòmics i administratius.

Cal pensar que en aquest període, com en gairebé tota la seva existència, l'ànsia de treball, l'esperit de sacrifici i l'enginy desenvolupat pels seus membres, creant moltes vegades de forma artesanal el material necessari per a la recerca, sovint molt sofisticat, permeteren vèncer les dificultats i posar l'Institut de Barcelona a l'altura dels millors d'Europa en la seva especialitat.

Amb la instauració de la Generalitat de Catalunya, que suposà la reimpulsió de la política de promoció cultural de la Mancomunitat i la consecució de la Universitat Autònoma, l'Institut de Fisiologia pren una forta embranzida i la quantitat i la qualitat de la seva producció científica assoleixen els nivells màxims.

Aquesta època que hem de qualificar de gloriosa serà efímera i, malauradament, a partir de l'any 1936 les circumstàncies l'obliguen a anar cessant de mica en mica les seves activitats, fins que a les darreries del 1938, després de vint anys de treball fecund, l'Institut de Fisiologia de Barcelona deixa de funcionar.

Durant els vint anys de la seva existència l'activitat de recerca de l'Institut de Fisiologia va ésser remarcable i reconeguda a nivell internacional.

Una anàlisi que no pot ésser més que aproximada m'ha permès avaluar en una xifra de dues-cents cinquanta, pel cap baix, el nombre de comunicacions i publicacions científiques aportades en aquests anys.

Aquesta xifra, ja important per ella mateixa, ho és més encara si tenim en compte les circumstàncies de l'època, en què la recerca científica era sovint incompresa, si no menyspreada, i que correspon a un país els recursos econòmics del qual són molt inferiors als de les potències científiques tradicionals.

L'Institut assoleix la seva taxa de productivitat màxima en el període 1932-1935, amb una xifra mitjana de vint-i-cinc comunicacions i publicacions per any, doblant doncs la dels anys precedents i demostrant així l'encert de la nova organització administrativa i l'eficàcia de les assignacions econòmiques rebudes.

L'obra de recerca de l'Institut de Fisiologia es troba en gran part recollida en els «Treballs de la Societat de Biologia de Barcelona» i d'altres revistes catalanes del moment: «Ciència», «La Medicina Catalana», els «Annals de Medicina» o les «Actes dels Congressos de Metges (més tard metges i bidlegs) de Llengua Catalana».

La seva qualitat científica la fa digna de ressò internacional, i és per això que les més prestigioses revistes de fisiologia de l'època, com els «Comptes Rendus de la Société de Biologie de Paris», el «Journal de Physiologie et Pathologie General», el «Biochemische Zeitsch.», l'«American Journal of Physiology», la «Physiological Reviews», etc., publiquen sovint treballs dels fisiòlegs de l'escola de Pi i Sunyer.

Durant una certa època, l'Institut edita fins i tot la seva pròpia revista (del 1921 al 1930), les «*Publicaciones del Instituto de Fisiolo-*

gia de Barcelona», que en tres amplis volums apleguen el més important de la seva activitat de recerca durant aquests anys.

La seva presència en els congressos internacionals de l'Associació de Fisiòlegs es fa notar. Una nodrida representació de l'Escola de Fisiologia de Barcelona (que comprèn també els membres de l'altra institució senyera de recerca biològica, el Laboratori Municipal) es troba a Viena el 1910, Groningen el 1913, París el 1920, Edimburg el 1923, Estocolm el 1926, Boston el 1929 (on, segons s'ha publicat, assistiren fins a trenta-dos col·laboradors de l'Escola de Barcelona), Roma el 1932 i Moscou el 1935. L'assistència al de Zuric, l'any 1938, per raons ben fàcils de comprendre, fou ja quasi nulla.

No em pertoca a mi d'analitzar científicament l'obra de recerca de l'escola de Pi, de la qual, en el transcurs d'aquest mateix acte, el professor Vidal Sivilla n'exposarà els trets més significatius.

Per a tenir idea del seu abast cal, però, indicar les àrees de recerca en les quals l'Institut tingué una activitat més important, i quins investigadors, sota la direcció general de Pi i Sunyer, les dugueren a terme.

Una gran part dels treballs s'orientaren, sobretot inicialment, cap a la confirmació objectiva de la doctrina de la sensibilitat tròfica, donada a conèixer per Ramon Turró i assumida plenament per Pi i Sunyer. Al seu costat, una bona part dels membres de l'Institut de Fisiologia treballaren en aquestes investigacions, en la doble vessant de la sensibilitat tròfica pulmonar i els reflexos tròfics glucemiant: des del començament Jesús M. Bellido i, més tard, Rossend Carrasco i Formiguera, Josep Puche i Álvarez i Jaume Raventós i Pijoan.

Cèsar i Jaume Pi-Sunyer i Bayo, amb la col·laboració més tard de Montserrat Farran, Albert i Jordi Folch i Pi, Ferran Fernández i Bonaventura Benaiges, estudiaren diversos aspectes del metabolisme dels sucres.

Rossend Carrasco i Formiguera, a més de col·laborar amb els anteriors, efectuà un conjunt de treballs sobre l'acció de la insulina que li valgueren un reconeixement internacional. Més tard estudià altres influències hormonals sobre el metabolisme de la glucosa, en col·laboració amb Maria Cardona i Pere Camps.

Jesús M. Bellido destacà en els seus estudis sobre electrofisiologia i electrocardiografia i, en col·laboració amb Santiago Pi i Sunyer, en diversos aspectes de la funció renal.

Francesc Domènech i Alsina col·laborà amb Josep Puche, estudiant la motilitat intestinal i, més tard, els efectes hematològics i la fisiopatologia del xoc histamínic, amb la col·laboració de Jaume Raventós.

Cal assenyalar també que en l'Institut es posaren a punt o modificaren noves tècniques de treball i valoració, per exemple: August Pi i Sunyer, amb Jaume Pi-Sunyer i Bayo i Rossend Carrasco descriuen diversos nous mètodes de determinació de la glucèmia i del glucogen hepàtic i dispositius especials per a la perfusió de la sang en l'animal d'experimentació. Cèsar Pi-Sunyer i Bayo i Jordi Folch descriuen una interessant modificació del mètode de Friedemann per a la determinació de la lactacidèmia. Jaume Pi-Sunyer i Bayo, dissenya un nou model de pipeta de combustió.

Ultra aquestes realitzacions formals, cal pensar a més que, diàriament, el conjunt d'homes de l'escola de Pi havia de desenvolupar tot el seu enginy en la resolució dels petits i no tan petits problemes de laboratori, per a poder continuar endavant el seu treball amb recursos econòmics molt inferiors als de la resta de laboratoris estrangers de renom.

La funció promotora de la recerca de l'Institut de Fisiologia s'escampa per moltes àrees de la Biologia i la Medicina, ja que molts altres investigadors i metges de gran prestigi passaren per l'Institut durant el seu aprenentatge.

Realitzaren així als locals de l'Institut diverses investigacions en el camp de la Cirurgia experimental Joan Puig i Sureda, Antoni Trias i Pujol, Manuel Serès i Ibars i Emili Roviralta.

Leandre Cervera hi estudià la funció de la secretina i Manuel Dalmau, mort prematurament, hi encetà els seus estudis sobre els ferments.

No es pot deixar d'assenyalar en aquesta relació, que ni pretén ni pot ésser exhaustiva, la influència que August Pi i Sunyer havia d'exercir també sobre Francesc Duran i Reynals —que havia d'efectuar una importantíssima tasca de recerca biològica als Estats Units— durant l'època en què coincidiren ambdós en el Laboratori Municipal del Parc dirigit per Ramon Turró.

La vocació universitària i de mestratge d'August Pi i Sunyer, ben palesa, ha estat ja assenyada i serà remarcada al final d'aquest acte en el parlament del doctor Jordi Maragall.

La docència és una inquietud constant en la seva vida, que cristal·litza en l'Institut de Fisiologia, sobretot a partir de les noves possibilitats que li oferí la Universitat Autònoma.

N'és una bona mostra el curs organitzat per l'Institut l'any 1934 sobre «Bioquímica i Fisiologia de la Contracció Muscular», esdeveniment que cal qualificar d' excepcional, puix que, a més d'August Pi i Sunyer, Jesús M. Bellido i Cèsar Pi-Sunyer, compta com a conferen-

ciants amb els ja aleshores Premi Nobel Meyerhoff i Hill, i en un futur amb l'aleshores jove professor de la escola de Madrid, Severo Ochoa.

La projecció de l'Institut a la resta d'Espanya i a l'estranger ja ha estat també analitzada. Convé assenyalar, això no obstant, que ultra els nombrosos viatges dels seus membres per molts països d'Europa i Amèrica, com a estudiants primer i com a conferenciants de mèrit després, l'escola de Barcelona, en la qual cal incloure també la ingent tasca del Laboratori Municipal, s'escampa per Espanya, constituint així nous focus de recerca i docència. Santiago Pi i Sunyer fou catedràtic a Saragossa, Puche a València i Jaume Pi-Sunyer a Santiago de Compostela.

Com a conseqüència de l'exili, la projecció internacional de l'Institut de Barcelona es fa encara més notòria i Jordi Folch i Pi, per exemple, esdevindrà amb els seus treballs de recerca als Estats Units una autoritat de prestigi mundial en el seu camp d'actuació.

L'any 1939 suposa el desmantellament de l'obra de Pi i Sunyer a Catalunya i l'obligada diàspora, en molts casos definitiva, de la majoria dels membres de l'Institut i de la seva escola.

Jesús M. Bellido, l'antic sots-director, des del seu exili de Tolosa, a França, en fa, l'any 1945, l'inventari. Destriant els paràgrafs que ens interessen del seu treball, llegim: «La Facultat de Medicina bat el rècord pel nombre de professors exiliats. Dels numeraris... August Pi i Sunyer, membre de l'Institut d'Estudis Catalans, director de l'Institut de Fisiologia, animador de tots els estudiosos de Biologia i Fisiologia al nostre país, ha estat a Caracas dirigint un Institut de Medicina Experimental, creat expressament per a ell; té en premsa a Mèxic un tractat sobre Fisiologia del sistema neuro-vegetatiu, i ha deixat el seu lloc a Caracas per a professar un curs de Biologia teòrica a la Facultat de Ciències i Filosofia de la Universitat de Santiago de Xile... Dels professors agregats són a l'exili Rossend Carrasco i Formiguera, que ensenya a la Universitat de Puebla, Mèxic... Del professorat auxiliar cal esmentar Bonaventura Benaiges, de Fisiologia, que ara és a Caracas; Albert Folch, de la càtedra de Malalties de la Nutrició, director d'un servei clínic a Mèxic; Antoni Grinyó, especialitzat en Fisiologia nerviosa, ara als Estats Units estudiant Cirurgia Encefàlica... Jaume Raventós, que era a la Universitat d'Edimburg, a la secció de Farmacologia, i ara treballa en una gran fàbrica de medicaments de Manchester.

Foren agregats a la Facultat de Medicina de Barcelona i ara es troben a l'exili els doctors Jaume Pi-Sunyer, de la Facultat de Santiago, de Galícia; Santiago Pi i Sunyer, de la de Saragossa, i Josep Puche, tots tres professors de Fisiologia i deixebles de l'escola de Barcelona;

ara es troben Jaume Pi-Sunyer a Nova York, Santiago Pi i Sunyer a Cochabamba (Bolívia), i Puche a Mèxic. A Nova York hi ha també Jordi Folch, antic intern de l'Institut de Fisiologia, als laboratoris de Bioquímica de l'Institut Rockefeller... També és a l'exili Cèsar Pi-Sunyer, doctor en Farmàcia i professor assistent de Bioquímica de la Facultat de Medicina, que es troba a Mèxic...»

I el que potser és encara pitjor: tota la nova generació veurà la seva formació trasbalsada.

En el decurs de quaranta anys, moltes coses han canviat i continuaran fent-ho en l'esdevenidor; però convé, per cloure, conservar en esperit les paraules del mestre Pi i Sunyer, pronunciades l'any 1934:

«Que la generació que ens va substituïnt arribi a aquella normalitat somniada; que constitueixi per fi el professionalisme científic sense el qual Catalunya no representarà mai res en el comerç espiritual del món.»

**LA DOCTRINA I L'OBRA DE PI I SUNYER,
COM A FISIÒLEG, EN EL SEU MOMENT**

SANTIAGO VIDAL SIVILLA

Catedràtic de Fisiologia a la Universitat de Barcelona

Vaig conèixer el professor Pi i Sunyer quan jo era un simple alumne de Bioquímica i de Fisiologia, durant els cursos 1934-1935 i 1935-1936. La meva promoció fou la primera de la Universitat Autònoma, i aquells dos cursos foren els darrers que el professor Pi i Sunyer ensenyà amb normalitat a Barcelona.

Aquella promoció fou poc nombrosa —d'uns 70 alumnes— i d'un nivell intel·lectual homogeni perquè havia estat seleccionada mitjançant un seriós examen d'ingrés, el primer que es feia a Espanya a fi de garantir l'aprofitament de l'ensenyament universitari. El nostre tracte amb els professors era molt estret i continu, ja que cursàvem simultàniament sols dues assignatures, i tots els dies teníem de cada assignatura una hora de lliçó teòrica, una de seminari o demostració i una altra de pràctiques.

En aquells anys, del 1934 al 1936, els ensenyaments donats per Pi i Sunyer i els seus col·laboradors de l'Institut de Fisiologia havien assolit les màximes plenitud i perfecció. La unitat docent i investigadora creada per Pi i Sunyer no era una càtedra com s'estilava aleshores i encara avui en moltes universitats, sinó un institut on, sota la direcció de Pi i Sunyer, s'agrupaven els ensenyaments de Fisiologia General i de Fisiologia Humana amb els d'altres disciplines més o menys relacionades, com la Bioquímica, la Física Mèdica i la Farmacologia. Aquesta darrera i la Fisiologia General eren ensenyades amb dedicació admirable pel catedràtic Jesús M. Bellido, el més antic col·laborador de Pi i Sunyer.

Vull remarcar, com molt bé digué Cèsar Pi-Sunyer dimarts passat, que el seu pare fou el primer que introduí a Espanya i professà personalment l'ensenyament de la Bioquímica com una nova disciplina del curriculum de Medicina, quan tot just es començava a introduir en algunes facultats estrangeres i molts anys abans d'ésser incorporada a les altres facultats espanyoles.

Pi i Sunyer s'avançà també al seu temps i als altres països en introduir en el nostre pla d'estudis la Física Mèdica, i tingué l'encert d'encarregar-la a un distingit professor de la Facultat de Ciències, el doctor Pòlit, que la professava utilitzant els mateixos locals i mitjans de l'Institut de Fisiologia i de forma molt interessant tant per la selecció del contingut com per la manera pràctica d'ensenyar-lo, ambdues coses ben originals, ja que es tractava d'una innovació sense precedents a Espanya i a l'estranger.

Tots aquests ensenyaments estaven enquadrats en un nou pla d'estudis racional i modèlic, obra principalment de Pi i Sunyer, i eren donats no pas rutinàriament sinó d'una forma viva i amb pràctiques que reflectien les activitats investigadores de l'Institut.

Si bé els estudiants d'aquella promoció fórem veritablement uns privilegiats, nosaltres no n'érem gaire conscients i ens semblava que rebre un ensenyament tan excel·lent era quelcom natural i lògic, propi del nivell universitari que aleshores havíem assolit. No podíem reconèixer tot el valor d'aquells ensenyaments i tampoc el gran mèrit de Pi i Sunyer i els seus col·laboradors, perquè ignoràvem com s'havia ensenyat en altres èpoques i com s'ensenyava encara a altres universitats. A més, la joventut veu fàcilment els defectes però menys allò que està bé, ja que això ho considera normal i lògic, sense pensar que no sorgeix espontàniament sinó com a fruit de molts esforços i sacrificis.

De la importància de l'obra de Pi i Sunyer me'n vaig adonar alguns anys després, quan a la dècada dels quaranta vaig veure com s'ensenyava i s'investigava en els instituts i els departaments de Fisiologia a l'estranger. Amb el complex d'inferioritat que portem els espanyols quan anem fora, molt sovint ben justificat, vaig tenir la gran sorpresa de comprovar que els ensenyaments de Fisiologia que havia rebut a Barcelona, de l'any 1934 al 1936, no havien d'envejar res als que es donaven entre 1940 i 1955 en els millors centres d'Europa.

Després, en els darrers vint-i-cinc anys, el contingut i les tècniques de les Ciències Fisiològiques han evolucionat molt a tot arreu, però ja podríem sentir-nos ben satisfets a Barcelona si amb els moderns mitjans d'avui es pogués ensenyar com ho feia Pi i Sunyer en la seva època. Malauradament, a Barcelona i també a les altres facultats espanyoles, això ha estat després molt difícil o impossible, en part per la progressiva i desorbitada massificació de l'alumnat i en part per la incomprensió o la impotència dels que han regit l'ensenyament universitari. Potser un Pi i Sunyer, amb la seva personalitat extraordinària, s'hauria imposat i hauria vençut aquestes dificultats, de manera semblant a com féu el miracle de crear a Barcelona, partint del no res, la seva escola de Fisiologia.

D'aquest miracle volia parlar-vos, considerant que és l'obra més transcendental i meritòria de Pi i Sunyer com a fisiòleg. He començat pel final, tal com jo ho he viscut, donant testimoni que als anys trenta Pi i Sunyer havia aconseguit plenament i amb escreix l'objectiu que s'havia proposat a començament de segle, quan decidí dedicar-se a la tasca agosarada i difícil d'iniciar el desenvolupament de la Fisiologia i de crear a Barcelona una escola de valor internacional.

Per comprendre tota la importància d'aquesta obra de Pi i Sunyer cal ara anar enrera i recordar com estava la Fisiologia a començament del nostre segle, a l'estranger i a Espanya.

Als països més avançats d'Europa, la Fisiologia havia començat a desenvolupar-se feia uns cent cinquanta anys, a mitjan segle XVIII. Nasqué entre els anatòmics i durant molts anys, fins a la meitat del segle XIX, estigué vinculada a les càtedres d'Anatomia. L'Anatomia descrivia els òrgans com a màquines i la Fisiologia era l'explicació del seu funcionament, interpretat segons les estructures. La Fisiologia no era més que una Anatomia en moviment.

Al llarg del segle XIX es desenvoluparen en progressió creixent la Física i la Química. Els progressos d'aquestes dues ciències i llur aplicació a la interpretació de les activitats vitals, considerades com processos físics i químics, foren decisius per desvincular la Fisiologia de l'Anatomia. Aquesta desvinculació i el desenvolupament de la Fisiologia com a ciència independent s'imposà plenament a mitjan segle XIX, a partir de Johannes Müller i Claude Bernard.

Durant la segona meitat del segle XIX i en la majoria dels països europeus, la Fisiologia es constituí com una ciència experimental, amb contingut i mètodes propis. Si bé era ja independent de l'Anatomia i també de la Física i de la Química, la Fisiologia, com a ciència d'integració, no deixava d'enriquir-se amb les noves aportacions de l'Anatomia microscòpica i amb els nous descobriments dels físics i dels químics.

Si en resumir l'evolució de la Fisiologia a Europa, haguéssim esmentat els noms dels anatòmics, dels físics, dels químics i finalment dels fisiòlegs que contribuïren amb llurs descobriments al desenvolupament de la Fisiologia, només durant el segle XIX, hauríem fet una llista inacabable i plurinacional, amb nombrosos francesos, alemanys, italians, anglesos, escocesos, escandinaus, però sense ni un sol nom espanyol.

A Espanya no hi podia haver fisiòlegs ni Fisiologia perquè tampoc no hi havien hagut escoles d'Anatomia, de Física o de Química. Únicament podríem esmentar com anatòmics, però no relacionats amb la Fisiologia, Gimbernat i Virgili, que fundaren les escoles de Cirurgia a començament del segle XIX, i el cas aïllat de Cajal, que, a final del

mateix segle, ja havia fet alguns dels seus sensacionals descobriments histològics.

Si bé a final del segle XIX s'havien creat a Espanya càtedres de Fisiologia, imitant sobre el paper el que s'havia realitzat de debò als altres països europeus, cal reconèixer que entre nosaltres la investigació fisiològica no existia i que l'ensenyament d'aquelles càtedres es reduïa a disquisicions teòriques més o menys ampulloses que no arribaven a reflectir els coneixements fisiològics vigents a l'estranger.

Aquesta era la situació de la Fisiologia a Espanya l'any 1904, quan Pi i Sunyer, a l'edat de vint-i-cinc anys, fou nomenat catedràtic de Fisiologia de la Universitat de Sevilla.

Si comparem aquella trista situació, veritablement el no res, amb les magnífiques realitats de què us he parlat al principi, les que oferia l'Institut de Fisiologia als estudiants de l'any 1934, no resulta exagerat considerar com un miracle la transformació, o millor la creació, obrada per Pi i Sunyer.

De com Pi i Sunyer, al llarg de trenta anys, féu el miracle altres ho han dit ja en considerar diferents aspectes de l'obra i de la personalitat de Pi i Sunyer. Recalcaré només alguns fets que m'han semblat significatius per subratllar com fou d'admirable l'obra de Pi i Sunyer com a fisiòleg i les qualitats extraordinàries de la seva personalitat científica.

La primera cosa que cal subratllar és que Pi i Sunyer tingué el mèrit extraordinari d'emprendre la seva gran tasca amb un bagatge inicial relativament migrat, cosa que no ens ha d'estranyar si tenim en compte que a Espanya no hi havia cap escola on s'hagués pogut formar com a fisiòleg. En ésser nomenat catedràtic de Sevilla feia solament tres o quatre anys que havia acabat la llicenciatura i, si bé havia realitzat alguns treballs sota la direcció del genial Turró, aquest es podia considerar més microbiòleg que no pas fisiòleg i aquells treballs no eren pròpiament fisiològics. Tampoc no pogué aprendre Fisiologia a la càtedra de Patologia General, on s'inicià en la pràctica de la Medicina Interna.

Resulta, doncs, sorprenent i admirable que després, al cap de pocs anys, Pi i Sunyer demostrés en les seves publicacions i lliçons magistrals una tan sòlida preparació fisiològica.

Un altre fet a considerar és que Pi i Sunyer no gaudí de llargues estades a l'estranger per aprendre tècniques de laboratori i formar-se com a fisiòleg. Potser la seva estada més llarga fou la referida dimarts passat pel doctor Alsina i Bofill, l'any 1921, quan anà a Suïssa per malaltia.

Ara i sempre, i encara més en aquella època, que no hi havia cap escola de Fisiologia a Espanya, l'estada de becaris a l'estranger durant dos o més anys és indispensable per a la formació adequada de fisiòlegs i bioquímics. Els primers espanyols que sortiren com a becaris a l'estranger foren Juan Negrín i Manuel Dalmau, el primer enviat des de Madrid pel catedràtic Gómez Ocaña i el segon des de Barcelona per Pi i Sunyer. Els dos sortiren l'any 1913, Negrín estigué dos anys a Leipzig i Dalmau romangué a l'estranger quatre anys, dos a Halle i uns altres dos a Nova York i Boston.

Pi i Sunyer en tingué prou amb breus desplaçaments per tenir contacte amb els seus col·legues de fora i adonar-se del que calia fer per arribar a sincronitzar la Fisiologia espanyola amb les més desenvolupades a l'estranger.

Entre aquests desplaçaments no hi mancaren mai els dedicats a assistir als congressos internacionals de Fisiologia. El primer d'aquests congressos on assistiren representants espanyols fou el VIII, celebrat a Viena l'any 1910, i els representants foren Pi i Sunyer i Gómez Ocaña. La primera comunicació d'un treball experimental fet a Espanya fou la presentada per Pi i Sunyer i Bellido en aquell mateix Congrés, amb el títol «Variacions elèctriques del cor sota l'acció del calci».

Des d'aleshores, Pi i Sunyer no deixà d'assistir a cap dels congressos internacionals de Fisiologia, celebrats cada tres anys arreu del món. Com diu el mateix Pi i Sunyer, en fer balanç de les activitats de la Societat de Biologia, «cal remarcar d'una manera especial el viatge a Boston l'any 1929 en ocasió del XIII Congrés Internacional de Fisiologia. L'assistència dels col·laboradors de la seva escola fou molt nombrosa i lluïda i feren el paper distingit que era d'esperar».

El darrer Congrés en què participà fou el XX, celebrat a Brusselles l'any 1956, quan Pi i Sunyer encara no tenia minvades les seves facultats.

A més d'aquestes sortides a l'estranger, foren també molt nombrosos i distingits els professor estrangers que Pi i Sunyer invità a Barcelona, per prendre part en les reunions de la Societat de Biologia i per donar cursets o conferències a l'Institut de Fisiologia. Per adonar-se de la importància dels contactes científics de Pi i Sunyer amb l'estranger només cal repassar les llargues llistes de socis honoraris i corresponsals de la Societat de Biologia de Barcelona, entre els quals figuraven aleshores els dels investigadors més eminents d'aquella època i de tots els països.

He esmentat molt de passada els contactes de Pi i Sunyer amb els fisiòlegs estrangers perquè internacionalitzar l'escola catalana de Fisiologia

logia fou una de les grans preocupacions del nostre mestre. Haver assolit plenament aquesta finalitat fou d'un mèrit extraordinari, especialment si tenim en compte les circumstàncies personals i ambientals en les quals Pi i Sunyer inicià i desenvolupà la seva tasca.

Un altre fet a considerar per subratllar el mèrit extraordinari de Pi i Sunyer és l'haver imprimit a l'escola de Fisiologia creada per ell un segell propi, amb característiques originals i peculiars. La preocupació d'orientar les activitats de l'Institut de Fisiologia de cara a l'estranger i tenint en compte el que havia vist en els centres dels països més avançats, podria fer suposar que Pi i Sunyer s'havia limitat a copiar o imitar el que era de fora. Que aquesta suposició seria molt errònia ho demostren l'anàlisi de la producció científica de Pi i Sunyer i dels seus col·laboradors i les peculiaritats docents i de recerca a l'Institut de Fisiologia.

L'obra de Pi i Sunyer no es reduí a trasplantar la Fisiologia de l'estranger a Espanya sinó que fou més transcendental i consistí principalment en el conreu de la bona llavor sembrada per Turró, utilitzant el rigor i els mètodes científics vigents a l'estranger i aprofitant al màxim tots els mitjans de què podia disposar a Barcelona.

Moguts pel geni inspirador de Turró i per l'entusiasme i el talent realitzador de Pi i Sunyer, nombrosos metges, biòlegs i naturalistes, tant universitaris com extrauniversitaris, sentiren l'afany d'investigar, i en noble competència per aconseguir-ho crearen un ambient molt favorable per a despertar i estimular la vocació científica de la joventut universitària. Aquell ambient científic, semblantment al creat per Cajal amb la Histologia, no era pas efecte d'un mimetisme episòdic i passatger, sinó que tenia fesomia pròpia i una vitalitat autòctona, arrelada en les idees biològiques de Turró, un autodidacte genial que bé pot ésser comparat amb Cajal.

Pi i Sunyer, com a protagonista del moviment inspirat per Turró, fixà els objectius i donà l'impuls decisiu perquè en aquell ambient es concretés la formació d'una autèntica escola, l'Escola Catalana de Fisiologia. L'inspirador de l'escola, Turró, més interessat en les reaccions defensives de l'organisme que no pas en l'estudi dels microbis, arribà a elaborar conceptes originals i de gran rigor científic. Les seves idees biològiques trobaren un intelligent acolliment en Pi i Sunyer, el seu deixeble predilecte, que s'havia procurat unes excel·lents informació i preparació com a fisiòleg. Els fruits més immediats d'aquella llavor foren alguns treballs, realitzats per Pi i Sunyer en col·laboració amb Turró mateix, sobre diversos aspectes de les reaccions defensives, considerades com a manifestacions del funcionalisme normal de les cèl·lules.

Turró i Pi i Sunyer foren potser els primers i segurament els únics que aleshores més insistiren a postular, com explicació de llurs observacions i de llurs experiments, l'existència d'una sensibilitat tròfica dels teixits. La hipòtesi de la sensibilitat tròfica dels teixits, desenvolupada després per Pi i Sunyer en múltiples direccions i més àmpliament, fou base i punt de partida de bona part dels treballs realitzats per ell i els seus col·laboradors d'escola. Quan Hess, amb més ressonància, però no amb millors proves, formulà la intervenció de reflexos locals de sensibilitat nutritiva en la regulació de la circulació, feia ja alguns anys que Pi i Sunyer havia publicat nombrosos treballs sobre les reaccions de reflex originades en la sensibilitat de diversos òrgans, tractant de demostrar llur importància en la regulació de determinades funcions digestives, metabòliques, endocrines i respiratòries, així com també en les correlacions interorgàniques per la unitat funcional de l'organisme.

A més d'una orientació d'investigació original i ben determinada, Pi i Sunyer imprimí a la seva escola altres característiques molt en consonància amb el temperament i l'estil dels catalans. Pi i Sunyer i els seus col·laboradors no pretengueren practicar una investigació sistemàtica, en el sentit d'esbrinar parts més o menys àmplies, remouent-les segons totes les possibilitats estadístiques i amb tota classe de mitjans, com se sol fer als països més ben dotats. A l'escola de Pi i Sunyer, el plantejament de qualsevol investigació anava precedida d'un raonament molt meditat que tractava de conduir encertadament a la solució d'un problema concret fent servir mètodes senzills i mitjans ben assequibles.

Mentre la majoria dels fisiòlegs del seu temps rebutjaven les hipòtesis finalistes, Pi i Sunyer no s'avergonyia de raonar recurrent a l'argument teleològic.¹ Portat pels seus raonaments previs, arribava a la conclusió del que havia d'ésser, i aleshores tractava de demostrar-ho, tot i que era alhora rigorosament objectiu en l'observació i en la interpretació dels resultats experimentals. Amb la seva tendència discretament especulativa, ben fonamentada en una sòlida formació científica i en una excel·lent informació bibliogràfica, Pi i Sunyer sabé plantejar sempre treballs interessants, que responien a una autèntica curiositat investigadora .

Tot i que posava la seva il·lusió en treballs importants i al servei d'ideals elevats, Pi i Sunyer no fou un il·lús somiador d'utopies, sinó un home eminentment pràctic i molt realista, que sabia adaptar-se a les circumstàncies i aprofitar totes les possibilitats per a arribar a convertir en realitat tot allò que es proposava. Pi i Sunyer repetia sovint que, com més senzill és un experiment, més reduïdes són les possibilitats d'error. En els seus treballs i en els de la seva escola es troben sovint

notables improvisacions i simplificacions tècniques, que demostren com l'enginy i el sentit pràctic poden suplir a vegades amb avantatge els aparells o les instal·lacions de preu elevat.

Com a mostra de l'originalitat i de l'encert de Pi i Sunyer en les seves investigacions, mereixen d'ésser recordats els treballs que féu per demostrar la influència reflexa de receptors químics pulmonars sobre la regulació de la respiració.^{2,6} Els mitjans de què disposava no li permeteren d'arribar a la demostració evident d'aquella suposada acció reflexa, però Pi i Sunyer sostingué sempre, contra les idees aleshores dominants, que la influència directa dels gasos de la sang sobre el centre respiratori no podia tenir la importància reguladora que hom li atribuïa, i havia de considerar-se com a secundària i subsidiària.³

La part positiva de la hipòtesi de Pi i Sunyer es veié confirmada alguns anys després de les seves primeres publicacions, quan Heymans demostrà la importància funcional dels quimiorceptors aòrtics i carotidis, al descobriment dels quals havia contribuït Fernando de Castro. Però com a conseqüència també del descobriment de Heymans, semblava ja innecessari de postular la intervenció de reflexos originats en suposats quimiorceptors pulmonars. No obstant això, Pi i Sunyer continuà insistint en la part positiva de la seva hipòtesi^{6,7} perquè es resistia a acceptar que les alteracions en els gasos de la sang arterial actuessin com a factor normal de regulació. Segons Pi i Sunyer, les suposades alteracions significarien un fracàs d'adaptació de la ventilació pulmonar, i llur acció reguladora només intervindria en casos extrems, en resultar insuficients altres factors de regulació més importants i primaris, que ell havia de suposar procedents de quimiorceptors pulmonars mentre no fos demostrat el control.³

Fins ara no ha estat provat el contrari i, en canvi, ha estat descrita la presència en els vasos pulmonars d'algunes estructures glòmiques a les quals hom dóna importància en la regulació normal de la respiració, suposant que corresponen a quimiorceptors excitable per les variacions de $p\text{CO}_2$ i de $p\text{O}_2$ de la sang venosa. Pi i Sunyer no arribà a precisar la localització dels seus discutits receptors químics i assegurava únicament que s'havien de trobar en algun lloc dels pulmons.

Més modernament, gràcies al perfeccionament dels mètodes per a mesurar fines variacions de $p\text{CO}_2$ i de $p\text{O}_2$, s'han obtingut d'altres dades favorables a les idees que Pi i Sunyer sostingué des del 1918, amb insistència i contra l'opinió general dels fisiòlegs. Ha estat demostrat que en ple exercici muscular no s'eleva el valor de $p\text{CO}_2$ ni baixa el de $p\text{O}_2$ de la sang arterial; fins i tot pot succeir que disminueixi el primer i augmenti el segon dels esmentats valors. Atenint-nos a aquests

resultats, les reaccions d'adaptació respiratòria i circulatòria provocades per l'exercici muscular ja no poden ésser explicades per eventuais augmentos de $p\text{CO}_2$ o disminucions de $p\text{O}_2$ a nivell del centre respiratori i dels quimiorceptors aòrtics i carotidis, sinó que cal atribuir-les a d'altres mecanismes d'intervenció més precoç i dominant.

Finalment, altres investigacions modernes han conduït a resultats de més abast encara que els previstos per Pi i Sunyer, però en el mateix sentit de reafirmar les seves idees sobre la importància reguladora de la sensibilitat tròfica. I no únicament del pulmó, sinó també dels teixits en general. Malgrat no ésser ben conegut, sembla ara evident que el mecanisme regulador més important per a l'adaptació de la respiració i de la circulació durant l'exercici muscular, depèn de reflexos vegetatius procedents de la musculatura activa i originats en la seva sensibilitat tròfica o nutritiva.

Amb el que he dit no he pretès descriure l'obra de Pi i Sunyer com a fisiòleg, sinó subratllar solament alguns fets o dades que demostren la importància d'aquella i el mèrit extraordinari de Pi i Sunyer. Per haver creat a Barcelona, partint del no res i d'unes circumstàncies personals i ambientals ben difícils, una escola de Fisiologia de valor internacional i amb característiques autòctones, August Pi i Sunyer mereix ésser recordat com una figura eminent, digna de tots els honors i del màxim agraïment.

1. «... els fenòmens es lliguen en l'organisme com si els presidís una intenció teleològica. No és que, per això, jo afirmi la presència d'una finalitat, però cal fixar-se en la noció fecundíssima, fins i tot com a instrument de treball, de les coordinacions i les adaptacions interfuncionals» (A. Pi i Sunyer, «Treballs de la Soc. de Biol.», vol. 2, pàg. 65, 1913).

2. «Sobre la sensibilitat química de les terminacions del pneumogàstric pulmonar», A. Pi i Sunyer, «Treballs de la Soc de Biol.», vol VI, 173-89, 1918.

3. «Segona nota sobre la sensibilitat química del pneumogàstric pulmonar», A. Pi i Sunyer i J. M. Bellido, «Treballs de la Soc de Biol.», vol. VII, 311-15, 1919.

4. «Resultats de l'aplicació de l'electrovagografia a la demostració de la sensibilitat química del pneumogàstric pulmonar», A. Pi i Sunyer i J. M. Bellido, «Treballs de la Soc. de Biol.», vol. IX, 173-5, 1922.

5. «Noves investigacions sobre la sensibilitat química del pneumogàstric pulmonar», A. Pi i Sunyer, J. Puche i J. Raventós, «Treballs de la Soc. de Biol.», vol. XIII, 165-86, 1930.

6. «Noves recerques sobre la sensibilitat química respiratòria», A. Pi i Sunyer, «Treballs de la Soc. de Biol.», vol. XIII, 400-4, 1931.

**AUGUST PI I SUNYER,
PATRÓ DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA**

JORDI MARAGALL

Director General de Cultura de la Generalitat de Catalunya

Mai no serà prou recordada la tasca universitària dels professors que visqueren sota els esquemes rígids de les universitats espanyoles, regides per la llei Moyano del 1857. Les tres primeres desenes del nostre segle, a desgrat de l'esmoreïment de la vida universitària oficial marquen una fita de vitalitat, d'esperit de renovació i de projectes de futur, protagonitzada per uns pocs professors de la Universitat de Barcelona, entre els quals figura de forma remarcable August Pi i Sunyer.

No és objecte d'aquestes notes aprofundir en aquells anys de lluita tenaç i esperançada. Altres conferenciants que han estat elegits per a homenatjar August Pi i Sunyer ben segur n'han parlat o en parlaran. Voldria però assenyalar un aspecte que ens permetrà de situar la figura universitària d'August Pi i Sunyer en les coordenades del moviment universitari català des de començaments de segle fins la dissortada fi de la Universitat Autònoma de Barcelona, pel gener de 1939.

En altres notes i estudis he remarcat que la Universitat Autònoma de Barcelona de 1933 fou fruit de l'esforç de dos corrents culturals, un de català, l'altre nascut al centre d'Espanya. Aparegueren de forma paral·lela, però no coincident, a mitjan s. XIX. La del centre d'Espanya fou protagonitzada pels homes de la Institución Libre de Enseñanza, de la qual fou capdavanter Francisco Giner de los Ríos, deixeble de Julián Sanz del Río i de l'escola kraussista. Cal però assenyalar que Giner de los Ríos fou també deixeble a Barcelona de Xavier Llorens i Barba. Tota la vida en servà un record entranyable. El corrent culturalista català neix a Barcelona amb homes com Milà i Fontanals, Rubió i Ors i Martí d'Eixalà. El signe romàntic i tradicional del grup no fou obstacle perquè la tasca vitalitzadora dels estudis universitaris prengués alguna volada i deixés una empremta que fou després represa pels universitaris del segle XX. No esmento noms perquè ens cal entrar ràpidament en la temàtica estricta d'aquestes notes.

Cal però fer referència als moviments de la Renaixença, del Modernisme i del Noucentisme que, quasi amb un reglamentat torn anaren

prenent el relleu de la vida intel·lectual catalana des de mitjan s. XIX fins a finals de la tercera desena del segle XX.

El 1902 té lloc el primer Congrés Universitari Català. El 1906 el I Congrés de la Llengua Catalana. El 1907 neix l'Institut d'Estudis Catalans i tot seguit van desenvolupant-se els Estudis Universitaris Catalans. El caliu sota les orientacions de Prat de la Riba, va creixent: escoles especialitzades, Institut Psicotècnic, Acadèmia de Ciències Mèdiques i tants d'altres. Tot aquest moviment es produeix no sols al marge de la universitat oficial sinó en contra d'ella. Eugeni d'Ors encapçalava aquesta tendència i no deixava de blasmar la universitat oficial.

Imaginem doncs quina lluita sorda, aferrissada, tenaç i esperançada no sostingueren homes com Jaume Serra Húnter, Tomàs Carreras, Eduard Fontseré, Antoni Rubió i Lluch, August Pi i Sunyer, Pere Bosch-Gimpera i alguns altres que, enrolats en l'escalafó de catedràtics, visqueren l'esmoreïda vida universitària oficial i paral·lelament crearen el clima de renovació. La lluita es produïa en un doble front: contra la inèrcia inoperant del pes burocràtic centralista i contra una intel·lectualitat catalana que deliberadament marginava la universitat oficial.

Es donava però el cas que alguns d'aquells professors que maldaren per revitalitzar la universitat oficial i centralista, participaven també en el moviment culturalista català. No era la primera vegada ni fou la darrera que els catalans lluitadors i militants en la política de redreçament del país hagueren de viure aquella ambigüïtat que els obligava a viure en dos mons tan diversos i fins contradictoris. El seny català permetia a aquells homes passar la difícil maroma entre el pes mort de la inèrcia burocràtica espanyola i l'esperit vivificant del redreçament català.

En aquest clima de lluita i d'ambigüïtat es convoca el 1918 el II Congrés Universitari Català, del qual August Pi i Sunyer fou el president i Josep M. Batista i Roca el secretari. Si del I Congrés del 1902 en sorgí la instauració dels Estudis Universitaris Catalans (que tan gran servei prestaren al redreçament de Catalunya en moments difícils i adversos) del II Congrés en sorgí la Comissió que redactà el primer projecte d'Estatut d'Autonomia Universitària. Ens trobem doncs August Pi i Sunyer en primera línia del foc rupturista. Era el primer intent realitzat des de fora de la universitat oficial, però amb un home com August Pi i Sunyer que s'hi trobava a dins, per a provocar la ruptura de la vella universitat amb la nova, per a lligar la societat amb la universitat, per a integrar esforços, per a bandejar el totorresisme (el tot o res) que tantes vegades ha esterilitzat els projectes de reno-

vació a Catalunya. La vocació universitària i catalanista d'August Pi i Sunyer es posa així de relleu i va perfilant la figura universitària per excel·lència. Ara fixem-nos bé que si al començament d'aquestes notes he fet esment de dues forces culturalistes i universitàries, una catalana, una altra del centre d'Espanya, que contribuïren a promoure la cristallització de la Universitat Autònoma del 1933, cal ara puntualitzar que August Pi i Sunyer es trobava de ple, per convicció, per trajectòria política, per decidida voluntat d'inserció al seu país, en el corrent culturalista català, i ben catalanista i republicà. Aquesta militància inequívoca el conduirà després, quan fou patró de la Universitat Autònoma, a actuacions d'una perfecta coherència amb l'esperit i la política que presidiren la seva vida i els seus actes. La fermesa d'aquesta actitud política i universitària no eren obstacle perquè mantigués lligams d'amistat, amb els homes de Madrid de sector més obert i liberal (Marañón, Pittaluga, Negrín). En el ben entès que el respecte i l'admiració que aquestes homes demostraren per August Pi i Sunyer no modificaren la seva trajectòria de pensament i d'actitud humana, molt més afins a la fluïdesa i l'esperit de finesa francesos que al pensament germanitzant de l'élite del krausisme espanyol. Però els valors humans i científics tendeixen a prevaler sobre les insercions a les línies o signes polítics. I això té efectes favorables precisament en certes accions polítiques, quan aquests homes portadors de valors humans superiors actuen políticament.

Però tornem a la història: el protagonisme d'August Pi i Sunyer en el moviment integrador de valors i signes catalans a la universitat, el conduïren com era lògic a que fos nomenat patró de la Universitat Autònoma del 1933. Era un dels indiscutibles. És sabut que el Patronat es constituí per cinc representants de l'estat espanyol i cinc representants de la Generalitat. El *fair play* que presidí aquells nomenaments determinà que un dels patrons designats pel govern de Madrid fos un català, Antoni Trias i Pujol. I un dels patrons designats per la Generalitat fos una persona del grup de Madrid, Domingo Barnés. Els altres foren: per Madrid, Marañón, Cándido Bolívar, Américo Castro i García Barnús. Per la Generalitat, Pompeu Fabra, Josep Xirau, Joaquim Balcells i August Pi i Sunyer. El Patronat tingué l'encert, acompanyat de la gentilesa dels representants del govern espanyol, de nomenar president Pompeu Fabra i secretari Joaquim Balcells. Això, juntament amb el fet que el rector de la Universitat s'integrés al Patronat (al començament Jaume Serra Húnter i després per dimissió d'aquest i per elecció del claustre Pere Bosch-Gimpera) determinà que el signe català del Patronat fos evident.

No cal ara estendre's massa en el període de discussió de l'estatut universitari. Les tensions que es produïren al Parlament foren dures. Bona part de la intel·lectualitat espanyola de dretes i d'esquerres, des de Rojo Vilanova fins a Ortega y Gasset o Miguel de Unamuno jugaren la carta de l'oposició i defensaren l'establiment a Catalunya de dues universitats: una catalana, una altra castellana. Sortosament prevalgué la tesi de la universitat única, bilingüe.

El Patronat funcionà i funcionà bé. La universitat canvià d'aspecte. S'incorporaren intel·lectuals i científics catalans i es mantingueren bones relacions amb els universitaris de Madrid. Mai com aleshores la presència dels professors de la resta de l'estat espanyol fou tan desitjada i portada a la realitat. Les Facultats de Filosofia i Lletres i Pedagogia i la de Medicina es distingiren en aquest moviment d'obertura i acollida. Però al Patronat les tensions que s'havien iniciat quan la discussió del projecte perduraren. I perduraren, sobretot per la intervenció gairebé obsessiva d'Américo Castro en l'afer del bilingüisme. I en aquest aspecte cal assenyalar que l'interlocutor més freqüent d'Américo Castro fou August Pi i Sunyer. Per a nosaltres, avui, commou llegir les actes de les sessions del Patronat i constatar que els termes de les discussions són del tot semblants als que mantindríem avui, i de fet mantenim a diversos nivells, quan el tema del bilingüisme es posa a debat.

Ja al gener de 1934 Américo Castro inicià els debats. A la sessió del dia 4, sosté que la Universitat Autònoma és positiva quant als aspectes científics i pedagògics. Però ataca el bilingüisme: la força del castellà prevaldrà sobre la moda del català; calen professors castellans perquè els alumnes no s'hi oposin, diu que no hi ha cap criteri de selecció de profesorat per a salvaguardar el bilingüisme (de fet es mira més la qualitat científica que no pas la lingüística), creu que el castellà és imprescindible de dominar-lo en acabar la carrera, altrament l'alumne només hauria de poder exercir en terres catalanes; usar només el català és restringir. Cal una doble direcció: a dues llengües equivalen dues cultures.

August Pi i Sunyer respon amb habilitat i respecte. La tàctica de «sí, però» no exclou la fermesa del seu criteri.

Està d'acord amb el senyor Castro. La redacció de l'Estatut li sembla però, liberal, clara i respectuosa (vegeu article 3er.). Creu que aquest article no s'ha de modificar i que la fórmula de «convivència» (de les dues llengües) no és pas insuficient, com diria el senyor Castro.

Creu que «la nostra realitat imposa el bilingüisme a la nostra Universitat i que en el fons de la proposta del Sr. Castro hi ha alguna cosa en contra d'aquella llibertat: es tracta d'imposar l'ús del cas-

tellà, cosa que és contrària a l'esperit de l'Estatut i que la simple realitat actual a Espanya farà comprendre a tothom el castellà».

L'endemà, 5 de gener de 1934, es reprèn el debat. El Sr. Castro diu que «li sap greu el fet que molts estudiants han hagut d'anar a estudiar a Madrid. No vol que el nucli de l'ensenyament sigui català, el vol castellà. Suposa, però, que per a estudiar a Barcelona cal saber el català».

La resposta d'August Pi i Sunyer no es fa esperar. Diu que moltes classes es fan en castellà (ell mateix en fa una). Cita el cas d'uns hon-garesos que van venir a Barcelona sense saber res més que castellà i que al cap de pocs dies eren capaços de seguir classes en català (Fisiologia, Bioquímica i d'altres).

Opina, a més, el Sr. Pi i Sunyer, que el català és del tot necessari ja que la Universitat és bilingüe. A les proves d'ingrés s'exigeix de conèixer el castellà però també el català, encara que es dóna un termini d'un o dos anys per aprendre'l. Creu que cal saber les dues llengües, però que si se n'ha de triar una, renuncia al castellà.

Pel març del mateix 1934 el Patronat torna a plantejar-se el problema de la validesa dels títols emesos per la Universitat Autònoma, fora del territori català. Nous enfrontaments, perquè Américo Castro insisteix que per a exercir la professió fora de Catalunya cal que el professional acreditat un perfecte bilingüisme. Però August Pi i Sunyer respon amb fermesa: «El bilingüisme ve garantit per l'ensenyament primari i secundari i per les proves d'ingrés a la Universitat.» Argumenta que l'exigència proposada per Américo Castro podria provocar, com a contrapartida, l'exigència del coneixement del català als funcionaris i professionals liberals radicats a Catalunya.

Tot això demostra que en les sessions del Patronat August Pi i Sunyer intervingué amb freqüència i fermesa i defensà el bilingüisme i, en definitiva, el català, d'una forma inequívoca, coherent i decisiva. Notícies verbals que posseïm de testimonis presencials, demostren que en aquest debat, ultra els membres catalans del Patronat, també feia costat a la posició catalana Domingo Barnés.

Però les intervencions d'August Pi i Sunyer no acaben aquí. Des del 1933 trobem a les actes de les sessions paraules concernents a pressupostos, a la seva preocupació perquè les lliçons teòriques no quedin marginades en benefici de les pràctiques, a la formació física dels estudiants. En aquest sentit proposa la creació d'una fitxa fisiològica dels atletes universitaris. Intervé així mateix en la creació d'una editorial universitària, i exposa el risc, de cara al pressupost, de la contractació d'un excés de professorat. Aquest punt assenyalava un dels moments diff-

cils de la seva permanència en el Patronat. La provisió de places de professors podia fer-se per designació del Patronat, a proposta de les Facultats, o per concurs. August Pi i Sunyer és fervent partidari del concurs. Cal no oblidar que aquí hi jugaven factors d'honestedat humana i professional. El germà més jove d'August Pi i Sunyer, Santiago, sortosament avui entre nosaltres, presidint aquest acte, va romandre com a subsecretari del Ministeri durant tota la gestació de l'Estatut Universitari. Àdhuc va redactar el preàmbul. Els fills d'August Pi i Sunyer eren ja universitaris investigadors amb possibilitats d'accedir al professorat. Però August Pi i Sunyer preferia el concurs a la designació directa, perquè així es feia possible el nomenament per mèrits i no per altres motius familiars o d'equip. És a dir fugia de tot vestigi de nepotisme. Tan a la valenta s'ho va prendre que consta en l'acta del 23 de maig de 1934 la seva decisió de dimitir si no s'accepta la modalitat del concurs. «D'altra forma —diu— es barra el pas als seus germans i fills.» Però els companys de Patronat no accepten la seva tesi i anuncien també la dimissió si ho fa August Pi i Sunyer.

Encara el 1938, en ocasió d'una absència del rector Bosch Gimpera, amb dificultat de retorn, August Pi i Sunyer va ésser nomenat rector de la Universitat Autònoma. Potser fou en aquests moments que intervingué prop del president del consell de ministres, Negrín, perquè fossin alliberats uns professors de la Universitat que havien estat detinguts per motivacions polítiques. Sabem que Negrín sentia uns gran respecte i admiració per August Pi i Sunyer. Però no deixava d'ésser una valentia en aquells moments intervenir en favor de qualsevol persona suspecte de no adhesió a la República.

Fins aquí la referència concreta a les intervencions d'August Pi i Sunyer. Cal recordar que el Patronat pogué actuar des del 1933 fins els fets d'octubre de 1934. Després s'interromperen les seves tasques fins el febrer de 1936, amb el triomf de les esquerres a les eleccions generals. Durant l'any i tres o quatre mesos de suspensió la universitat no deixà d'ésser autònoma, però, suspès el Patronat, fou regida per un comissari del govern de Madrid, Prieto Bances, qui es comportà amb dignitat. Això vol dir que de l'actuació del Patronat, entre el 1933 i part del 1934 i després, des del febrer de 1936, fou curta, interrompuda per l'anomenat bienni negre i alterada durant la guerra per absència quasi total de membres no catalans. La tasca però fou immensa. El canvi registrat a la Universitat de Barcelona, fou extraordinari. Pedagògicament, administrativament i fins físicament, la renovació universitària fou d'una espectacularitat aparatosa. La presència d'intel·lectuals i científics catalans, castellans i estrangers, que fins aleshores havien quedat marginats, es féu notòria. La dinàmica universitària adquirí una

intensitat i una força que transcendeix la universitat mateixa i inicià aquella desitjada relació universitat-societat. En poc temps fou possible aquella transformació gràcies, sobretot, als qui com August Pi i Sunyer duïen la imatge de la renovació des de feia quinze o vint anys. Gràcies també als qui com Joaquim Xirau i Pere Bosch-Gimpera havien rebut l'alè del grup de la Institución Libre de Enseñanza de Madrid i sentien la influència de Manuel Bartolomé Cossío, successor de Francisco Giner de los Ríos. Però ara és moment de recordar els qui des de Catalunya anaren gestant la nova universitat i la feren possible amb llurs projectes primer, i amb llurs actuacions després. Entre aquests la figura d'August Pi i Sunyer adquireix un relleu singular per la seva intel·ligència, per la seva tenacitat, per la solidesa de les seves intervencions i per l'aurèola de prestigi de la seva personalitat humana i científica. Al costat dels més joves i més actius Antoni Trias i Pujol, Pere Bosch Gimpera, Joaquim Balcells, la figura d'August Pi i Sunyer recorda la dels *venerables* que no sols ho són per la veterania i el prestigi adquirit sinó per la seguretat d'uns criteris i per la irradiació d'una influència que recolza en la seriositat i solvència d'una actitud intel·ligent i digna. Per descomptat August Pi i Sunyer ha deixat una empremta inesborrable en la història de la universitat catalana. I com que la universitat és un dels signes de maduresa i de dinàmica constructiva d'un poble, el seu nom cal situar-lo en primera línia sempre que calgui enaltir els homes que contribuïren al redreçament de Catalunya. Una vegada més, que el seu record ens acompanyi.

**Sessió celebrada el dia 13 de novembre de
1979 a l'Auditori de la Reial Acadèmia de
Medicina i Cirurgia de Barcelona.**

AUGUST PI I SUNYER (1879-1965).
LA SEVA BIOGRAFIA

JACINT CORBELLA

Degà de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona

1. LES ARRELS DE LA FAMÍLIA

August Pi i Sunyer fou un metge conegut i una personalitat destacada de la vida catalana, però no sortí del no-res. No és fill del poble desconegut sinó que ja duia una forta empenta de família. Ell mateix i el seu germà Carles s'han encarregat de recordar-nos-ho. I cal tenir-ho en compte. Té un pare catedràtic de medicina; un avi ministre de la Primera República; i metges, gairebé seguits, en quatre generacions anteriors. Ens hi fixarem breument. La branca materna dels Sunyer és més rica en detalls coneguts que els Pi, la branca del pare.

El primer, Francesc Sunyer, fou metge a Roses cap a l'any 1800. En queda alguna comunicació enviada a aquesta Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, i un escrit seu es publicà en el primer volum de memòries de l'any 1798. El seu fill, Tomàs Sunyer i Lloveres, fou també metge a Roses i morí als 85 anys durant una epidèmia de còlera. L'August els ha estudiat en un llibre seu: «Sunyer metges, pare i fill», publicat el 1957 a Mèxic.

El fill gran d'aquest, Francesc Sunyer i Pagès, no fou metge, però és el pont entre les dues generacions anteriors i les tres que vindran fins arribar a l'August. Aquest l'ha estudiat també en el seu llibre «La novella del besavi». Diu d'ell un altre besnét, Carles, que no fou home d'estudis ni de carrera i que fou home de poca sort.

Tingué dos fills que foren metges, i els dos es digueren el mateix nom: Francesc Sunyer i Capdevila. Els dos actuaren amb força i decisió en el camp de la política. Foren republicans abrandats i en el curt interval de la Primera República foren diputats del Parlament. Se'ls diferenciava amb els noms de «gran» i «petit». El més gran fou ministre d'ultramar del govern Pi i Margall, durant vint dies, del 28 de juny al 18 de juliol de 1873. Federal, català aferrissat, fou, juntament amb Ildefons Cerdà un dels dos vice-presidents que feren costat

a Bartomeu Lostau, quan des de la Diputació va proclamar, el 7 de març de 1873, l'Estat Català. Acabada la República el gran se'n tornà cap a Figueres i Roses, on morí l'agost del 1896. Havia nascut el 1826. El petit marxà, immediatament després del cop de Pavia, cap a Amèrica, sembla que en el primer vaixell que sortí i el seu destí el dugué a Montevideo, on s'arrelà, fou professor de fisiologia a la Facultat de Medicina, de la qual fou també degà, i assolí un gran prestigi. Hi havia encara una germana, Maria, que s'havia casat amb un navegant, Josep Pi.

Aquest Francesc, el gran, que és l'avi de l'August, tingué dues filles, que es deien Carolina i Júlia Sunyer i Quintana. Es casaren amb dos germans, Jaume i Francesc Pi i Sunyer, que eren fills d'aquesta Maria Sunyer i Capdevila, que acabem d'esmentar.

Jaume Pi i Sunyer, el pare de l'August, es casà doncs amb Carolina Sunyer i tingueren sis fills, el més gran, l'August, nat el 1879. El pare fou catedràtic de Patologia General de la Facultat de Medicina de Barcelona de 1883 al 1897, i morí jove encara, als 46 anys, un dijous sant a Roses, per causa de la tuberculosi, que havia de delmar cruelment tota la seva família moltes vegades.

2. ELS ANYS D'INFANTESA (1879-1897)

August Pi i Sunyer nasqué a Barcelona el dia 12 d'agost de 1879. Els seus pares vivien aleshores al carrer de Canvis nous i allí va néixer. Fou el segon pis que tingueren els pares a Barcelona, després d'una curta estada al carrer de la Carbassa. El pare era aleshores professor auxiliar de la Facultat, començava a fer-se una clientela i el lloc era adient. Diu un altre fill, Carles: «En Jaume i la Carolina sempre guardaren un record agraït d'aquella casa on l'esforç d'ells dos començà a madurar.» El 1883, quan el noi feia 4 anys, el pare guanyà les oposicions per a catedràtic de la Facultat de Medicina. Aleshores el seu prestigi social augmentà, la clientela també, i anaren a un segon pis del Pla de la Boqueria, cantonada al carrer de l'Hospital, molt a prop de la Facultat i l'Hospital de la Santa Creu. El 1884 nasqué el segon fill, una noia, Maria, que es portava de fet cinc anys amb el gran. I aviat dos germans, Santiago, el 1886, que havia de morir molt petit; i Carles el 1888. Aquest es portava nou anys amb August i és el qui ens ha deixat més dades sobre aquest període de la família.

L'any 1893 nasqué Santiago, que avui ens acompanya —venturosament— en aquests Actes.

Aleshores el Pla de la Boqueria era un dels petits centres de la ciutat, ple d'animació, com també ho és ara, i era una zona d'hàbitat de gran prestigi i nivell social. Era un bon lloc per a un metge. En Carles ha dedicat algunes pàgines a comentar quina vida feien i com jugaven i es distreien els nois Pi. Mentrestant, havien canviat de pis, però no de casa, baixant del segon pis al primer. Aquest descens en alçària, en un temps en què no hi havia ascensors, representava un ascens social. Podia ésser aleshores una etapa feliç de la família, però aviat un dels nois, el tercer, Santiago, morí ràpidament d'una meningitis. Diu el germà més petit molts anys després: «Per bon metge que fos tota la cura i els remeis del pare no podien salvar-lo i el petit Santiago morí.» Començava una altra ronda de la dansa de la mort a la família.

En aquests anys l'August estudiava. De tant en tant anaven a veure el seu avi Josep —el pare del seu pare—, que vivia retirat i tornat a casar a Barcelona. L'àvia Maria havia mort feia molts anys, amb els fills petits, ofegada en un aiguat. L'avi matern, Francesc, vivia a Roses retirat i fent de metge.

En Carles ens ha recordat l'impacte que féu sobre la família l'arribada dels parents d'Amèrica, el germà del pare i la germana de la mare (Francesc Pi i Sunyer i Júlia Sunyer i Quintana), que estaven casats i tenien tres fills. Havien viscut a l'Argentina i poc abans de la fi de segle van tornar. Diu Carles: «Eren cosins germans per totes dues bandes, que ve a ésser com germans (...) L'arribada dels germans i cosins d'Amèrica fou, per als pares i els fills, un dels esdeveniments més importants d'aquell temps.»

Però aquest quadre feliç s'estroncava aviat. El pare que treballava molt, tenia un prestigi científic i molts clients —i es vivia dels clients i no pas de la Facultat— però es posà malalt. Estava cansat, tenia febre a estones, no es trobava bé. El diagnòstic fou clar i molt temut aleshores: tuberculosi. Era tísic. Canviaren de pis, cap a una casa més airejada del carrer del Consell de Cent, entre el passeig de Gràcia i Claris. Allí va néixer una altra nena, la Pilar, que tampoc duraria. La davallada del pare fou dramàtica. L'August acabava el seu batxillerat i començava a estudiar medicina. Els últims temps anaren a Roses, prop de l'avi Francesc, a cercar un bon clima. No hi havia res a fer i el dijous sant del 1897, el 16 d'abril, quan l'August tenia disset anys, moria el seu pare. Quedava la mare amb cinc fills, i la més petita encara no tenia un any.

3. LA MADURACIÓ. L'HOME I EL METGE JOVES (1897-1916)

Calia reorganitzar la família. Un dels nois, Carles, el tercer, es quedà a Roses amb l'avi. La mare tornà a Barcelona per a aguantar el cop. Canviaren de pis. El panorama s'enfosquí. Un any després l'agost del 1898, morí l'avi als setanta-dos anys. La germana gran, la Maria, havia escupit sang; la petita tampoc no estava bé. Aleshores cercaren un clima de muntanya. Vallvidrera fou el lloc escollit. Allí esperava la mare que les filles es refessin. Ho aconseguí en part. La Maria es posà bé. Vivien a la plaça de Vallvidrera, en una casa «vella, baixa, sòlida i pintada de color de rosa».

En Carles ens ha explicat com en aquest temps l'August, que tenia gairebé vint anys i estava acabant medicina, i ell, que anava a l'Institut, baixaven junts per la drecera, fins a l'estació del tren de Sarrià, parlant entre ells, cantant i fent versos. I al vespre «tornaven a trobar-se per a pujar junts». Allí era lluny i no tenien gaires visites: només els oncles i els cosins. A Vallvidrera morí la nena petita, també per la meningitis.

Poc després baixaren altra vegada a Barcelona i llogaren un pis a la rambla de Catalunya entre els carrers de la Diputació i el Consell de Cent. Amb això l'August acabà la carrera. Féu l'últim examen de grau el 27 de juny de 1899. Estava promès amb la Carme Bayo i Puig. Aquesta era una noia empordanesa, ben arrelada per la banda de la mare. El seu pare, que era d'Extremadura, havia estat farmacèutic a Aranjuez, que era aleshores una vila important perquè a l'estiu hi anaven els reis. Quan les vacances reials es decantaren cap a les platges del nord hi hagué una baixa. El farmacèutic féu oposicions a aduanes i fou destinat a Roses. Allí es casà i allí la seva filla conegué a l'August.

En els seus últims anys d'estudiant s'havia posat a treballar amb finalitat científica amb en Ramon Turró, que era un dels grans amics del seu pare i que sovint anava a fer companyia a la família al pis de la rambla de Catalunya. Amb ell féu els primers experiments.

Tenia també un interès literari i musical molt grans. Estava relacionat amb una revista que tingué una certa volada aleshores, «Joven-tut», i feia alguna incursió literària i «estava conjuminant un drama "Màrtirs", d'empenta ibseniana».

Com a metge tenia l'ambició d'encarrilar les seves activitats professionals en tres camps distints: el de l'ensenyament, la pràctica mèdica i la investigació científica.

Es casà l'any 1901. Fou una època de casaments familiars. Poc després es casava la seva germana Maria, amb un cosí de lluny, Lluís Sunyer, i encara un altre cosí, Enric Pi i Morell amb una germana de Carles Calleja, el professor d'histologia. L'August, en Lluís Sunyer i l'Enric Pi eren tots ells amics, parents i companys a la Facultat. Entre els seus companys d'estudis tenia una particular amistat amb en Pere Nubiola, que era del seu mateix curs i amb en Jaume Peyrí, que també ho era; també amb Jesús Bellido, que era més jove però fou potser l'amic de més confiança.

Casat el 1901, el 1903 neix el seu primer fill, en Jaume, que havia de seguir molt directament les petjades científiques del pare. Per l'estiu del 1905 el segon, Cèsar, aquest nat a Roses. Però al costat d'això la tuberculosi encara havia de fer estralls a la família. El seu cunyat, Lluís Sunyer, moriria aviat, quan començava a surar com a metge, a començaments del 1906. La mateixa Maria, la seva germana, duraria pocs anys més. Aquest any 1906 fou dur. La seva mare, Carolina, cau també pel mateix flagell familiar. No se n'havia fet net encara. Passà temporada a Luchon, a la Puda, al Vernet del Conflent, però no aguantà i el mateix any moria.

En l'aspecte professional l'August tenia una empenta gran, i començà a fer-se una clientela. I va fer oposicions a càtedra. En féu dues. De la primera no se'n sortí. Era el 1903. Hi havia dues vacants i tres candidats. La primera fou per Leonardo Rodrigo Lavín, que fou professor a Cadis. La segona quedà deserta, amb dos vots per a l'August. L'altre candidat era Torremocha, que anys després fou catedràtic de Valladolid.

L'any 1904 es repetí l'oposició i aquesta vegada August Pi i Sunyer fou nomenat catedràtic de Fisiologia de Sevilla. Amb Lavín féu una gran amistat i feren un llibre junts. Amb Torremocha quedà un tracte cordial.

Aquest any 1904, feliç per a la carrera científica, tingué un caire ambivalent. El 31 de desembre de 1903 li havia nascut el primer nebot, fill de la seva germana. Però pel febrer de 1904 hi hagué un crac econòmic que arruïna moltes famílies de Barcelona. Si la causa fou la guerra ruso-japonesa o bé altres motius, el fet fou que la borsa baixà ràpidament i intensa. Fou un daltabaix. Tota la família hi perdé. En Carles ho explica bé a la biografia de la seva germana: «Aquell dissabte dia 8 de febrer el pànic s'emparà de la borsa... l'ensulsiada arrossegà tota la família... En un parell de dies la situació familiar canvià d'arrel...»

L'August feia, però, de metge amb èxit. Era catedràtic, però hagué d'ajudar la mare. El fill gran li feia de puntal. Li cercà traduccions que

feia ella ajudada per en Carles. Aquest ens recorda com el primer llibre que trobaren per a traduir, per mediació de l'August, fou un d'italià sobre anàlisis clíniques. També en el text de Fisiologia de 1909, amb Lavín, Carles hi féu els dibuixos.

També li arribà l'estrall de la tuberculosi. Sortosament el superà però no pas d'una sola vegada. Encara vivia la mare i «sofrí un dels primers atacs de la malaltia de tots». Hagué d'anar a fer repòs a Montserrat. Anys més tard, ja catedràtic de Barcelona, hagué d'anar a Davos, Suïssa. Diu el germà: «Sortosament el repòs i l'aire d'altura feren miracles.»

A Sevilla fou catedràtic poc temps i no pas de manera continuada. Sembla que no arribà a tenir la idea decidida d'anar-hi, i no era fàcil pensar en venir a Barcelona, on hi havia, encara per deu anys, el Dr. Coll i Pujol. El 1906 es féu el Congrés d'Higiene de Catalunya en el qual hi tingué un paper important, dirigint la comissió executiva. Fou el primer congrés mèdic en llengua catalana. Seguí de fet a Barcelona, fent de metge, treballant amb en Turró al Laboratori Municipal, on se li creà una càtedra, a títol personal, però sense validesa acadèmica.

Quan la mare morí August tenia dos fills, en Jaume que tindria uns tres anys i en Cèsar d'un any. Aviat arribà la filla que il·lusionava, que es digué Carolina com l'àvia, però —diu Carles— «dissortadament la il·lusió durà poc: dos mesos després de nascuda la petita moria. Els seus pares no van consolar-se mai d'aquesta pèrdua; ja de vells com la recordaven encara!»

Aquesta fou una de les últimes urpades greus d'aquesta pesta blanca que l'afectà de manera directa. En pocs anys el pare, l'avi —l'únic que era vell—; una germana petita; el cunyat i cosí; la mare; ara una filla. I encara una mica més lluny n'hi haurà dos més, el 1911 el seu cosí, també metge, Enric Pi i el 1912 la germana Maria, ja vídua i que deixà dos fills petits.

En els anys d'aquest període, molt densos en preocupacions familiars, la seva personalitat científica es va construir i es cristallitza. Passa d'ésser un estudiant avançat de medicina a catedràtic de la Facultat de Barcelona. Hem vist com a Sevilla no hi volia estar. Demanà l'excedència i es posà a treballar al Laboratori Municipal. Allí hi féu el seu treball ben conegut sobre l'antitòxia renal. Féu el llibre de text, molt bonic, juntament amb Rodrigo Lavín, que es publicà el 1909. El 1907 començà la seva habitud d'assistir als congressos internacionals de Fisiologia, el primer en el qual participà fou el de Heidelberg.

El 27 de febrer de 1910 va ingressar com a membre d'aquesta Reial Acadèmia amb un discurs sobre «El problema clínic». Succé en

la butaca núm. 36 a Josep Góngora i Tuñon. Ja s'ha comentat com el 1912 es fundà la Societat Catalana de Biologia —que ha estat molt recordada aquestes setmanes. Aleshores ocupà interinament la càtedra de Fisiologia quan el 1914 es jubilà Coll i Pujol, de la qual seria nomenat professor titular el 1916. Mentrestant es preocupà d'estar al dia de la seva assignatura i des de l'any 1907, ja ho hem dit, anà de manera habitual als congressos de Fisiologia que es feien cada tres anys. El primer és el de Heidelberg de 1907; després el de Viena de 1910 i el de Gröningen de 1913.

4. ANYS DE PLENITUD. L'ENTRADA A LA VIDA PÚBLICA (1916-1931)

El 1916 és un any clau en la seva biografia. Dos fets l'han de marcar de manera molt clara: la càtedra de Barcelona i l'entrada al Parlament com a diputat.

El primer fet és que obté, per concurs, la càtedra de Fisiologia de la Universitat de Barcelona, quan té 36 anys. Queden ja lluny, dotze anys enrere, les seves oposicions d'ingrés a la càtedra de Sevilla. Ara començarà a fer de catedràtic de veritat i farà escola. Quan entra a la càtedra troba com a professor auxiliar el Dr. Lluís Sayé, home de gran vàlua que després destacarà pel seu esforç per a dur a terme la lluita antituberculosa a Catalunya. El bidell, desde feia anys, era l'Urgell. Pocs anys després hi arriba en Jofre, que durarà toda la seva estada de 22 anys de catedràtic i molts més encara.

A la càtedra hi deixa petjada molt sòlida. De primer en puja el nivell i la situa al que tenen les d'altres ciutats d'Europa. Col·labora amb Bellido, molt amic seu, catedràtic de Terapèutica a Saragossa, que aviat vindrà a Barcelona, el 1923, per a succeir el marquès de Carulla.

Però el seu adjunt de molt anys serà el Dr. Josep Puche, jove més aleshores (tenia 20 anys quan Pi arribà a la càtedra), el qual el 1929, als 33 anys, obté la càtedra de Fisiologia de Salamanca, passa l'any següent a la de València, d'on serà rector i hi estarà fins a la guerra.

També estigué a la càtedra el seu germà Santiago, que fins i tot s'encarregà del curs quan l'August hagué d'anar a descansar, per la lesió pulmonar, a Davos, Suïssa. El Dr. Alsina Bofill ens ho va recordar. Santiago fou catedràtic de Saragossa el 1923.

El tercer catedràtic de l'escola fou el seu fill Jaume, que ho fou de Santiago el 1936. Veiem com doncs, potser per casualitat, cada sis - set anys surt una fornada amb un catedràtic de l'escola de Barcelona, el 1923, el 1929, el 1936.

Pi fou un dels primers professors que es dedicaren intensament a la càtedra. Això vol dir que hi anava algunes tardes i tot. El sou de professor era petit i tots es dedicaven a la clientela privada. Pi ho féu, naturalment, però amb els anys baixà aquesta dedicació particular i incrementà el treball a la Facultat. Tenia la classe cap a última hora del matí i solia tornar a la Facultat tres tardes a la setmana. Aleshores es preocupava dels treballs d'investigació. De primer visitava cada tarda. Pel 1918 ho deixà a tres dies per setmana i els altres a la Facultat. La seva visita s'aguantava bé i tingué un bon èxit com a metge de capçalera. De mica en mica la seva visita de metge general es va transformar en una certa tendència a especialitzar-se en malalties de la nutrició i a ésser cridat com a consultor. Per la República ja treballava molt menys perquè hi podia dedicar menys temps. En el moment de plenitud vivia i tenia el despatx al carrer de Cameros, núm. 3, tocant a l'Orfeó Català.

La càtedra la transformà en part en Institut de Fisiologia, des del 1920, en el qual es feren, com ens ha recordat l'altre dia el Dr. Barbany, més de 250 treballs. No és ara el moment de recordar el nom dels seus col·laboradors, perquè ja s'han esmentat prou vegades.

Un altre punt que cal esmentar d'aquest període és la seva tasca com a diputat. Ho fou tres vegades, els 1916, 1918 i 1920. Pi era una home liberal, progressista, catalanista, amb una tradició familiar ben marcada. Tenia un gran prestigi personal a Roses i de fet a tot l'Empordà. A Figueres hi havia un diputat gairebé fix, que era en Salvatella. Però les eleccions de 1914 les va perdre. Poc després passà al partit liberal de Romanones i fou ministre. La candidatura republicano-federal quedava buida. I Pi, que no era militant, fou instat a presentar-se. Guanyà les dues primeres eleccions i la tercera ja fou candidat únic i fou proclamat electe per l'article 29. Després no volgué seguir.

Els viatges a Madrid, en aquests sis anys de les tres legislatures —gairebé cap arribava al final— degueren sovintejar, però de totes maneres el fet no requeria una dedicació exclusiva. Sembla que el govern reunia el Parlament només de tant en tant i la seva absència de Barcelona no fou excessiva. Al Parlament féu amistat, entre altres, amb Francesc Macià, diputat també aleshores. La seva intervenció més coneguda fou la que provocà la retirada dels diputats catalans. L'any 1917 fou dur per als parlamentaris catalans. Marcellí Domingo fou jutjat en consell de guerra, i Macià hagué d'exiliar-se. Pi fou membre del directori del partit Republicà Català.

Durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera, aquest volgué nomenar directament una assemblea i hi posà, sense consultar-los,

alguns intel·lectuals, entre ells Pi i Ortega. Pi refusà immediatament el nomenament com ho feren alguns altres dels intel·lectuals nomenats.

Per aquests anys també tingué algunes dificultats per qüestions de catalanisme, com per exemple, per una bandera catalana que hissava en una embarcació seva al golf de Roses.

Gran viatger, en un moment en que la gent es movia poc, assistent com hem dit a molts congressos, el primer gran viatge de família el féu l'estiu de 1919, quan fou invitat a fer un curs, que fou llarg, a Buenos Aires, del qual en sortí un llibre: «Los mecanismos de correlación fisiológica». Féu també conferències a Rosario i Córdoba, i un altre curs, el mes d'agost, a Montevideo. Col·laborà amb ell en aquestes tasques Leandre Cervera. Els viatges els féu en dos vaixells de la Transatlàntica (l'Infanta Isabel de Borbón i el Victoria Eugenia) y duraren uns vint dies cada un d'ells. El text de les conferències de Montevideo havia de servir per a fer un llibre —anunciat a les pàgines interiors del que recull les conferències de Buenos Aires— sobre la sensibilitat tròfica. No es publicà, però la idea persistí i més de vint anys més tard, ja a l'exili, Pi publicà un llibre sobre els mateix tema. S'hi reflectia la influència de Turró.

El 1927 fou elegit vice-president de la Reial Acadèmia de Medicina, i havent mort aviat el president, Manuel Ribas i Perdigó —que era l'adjunt del Dr. Robert, amic del seu pare— en fou president des de l'any 1927 fins el 1935, en què el succeí el seu vice-president, i company de curs i de la Facultat, Jaume Peyrí.

El 1926 havia mort Ramon Turró, potser l'home que havia influït més en la seva vocació i orientació científiques.

El 1929 és un any fèrtil per a la seva càtedra. Puche guanya la de Salamanca, i el seu fill Jaume llegeix la seva tesi doctoral sobre els mecanismes d'oxido-reducció en els teixits, i Cèsar va a Berlín. El 1929 és l'any del Congrés de Boston.

Havia estat nomenat Doctor Honoris Causa de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, i després de la de Halle. Mantingué un nombre important de contactes amb els professors de la seva assignatura a altres llocs, començant per la seva amistat, ja esmentada, amb Rodrigo Lavín de Cadis, i amb Juan Negrín, el professor de Madrid. A la seva pròpia càtedra hi vingueren molts professors estrangers, alguns de primer nivell mundial. Així Meyerhoff i Hill, ambdós premis Nobel ja; Cannon, Houssay, Foà, Marañón, entre molts. I els seus deixebles anaren també, amb beca o sense, a viatjar fora; així Dalmau als EUA, Carrasco a Harvard, Reventós a Anglaterra, Cervera a Buenos Aires, Puche a Lovaina, el seu fill Jaume als EUA, i després com a professor a Xile; Cèsar a Berlín. La llista és llarga.

El 1930 fou president del VI Congrés de Metges de Llengua Catalana, com el 1919 ho havia estat del II Congrés Universitari Català. No comentarem aquests fets, però, aquí.

5. ELS ANYS DE LA REPÚBLICA (1931-1939)

Durant la República Pi és una de les personalitats locals més sòlides. És, sense cap discussió, el professor de més nivell científic de la nostra Facultat, i un dels de més prestigi a tot el país. És l'únic que aquí ha creat una escola universitària ben definida. És el president de la Reial Acadèmia. Té prestigi com a metge de visita i consultor.

Políticament té els antecedents d'haver estat diputat republicà federal. És amic personal de Francesc Macià. Ha dut la lluita per la autonomia universitària des de dintre, i de fet ben clarament en el Segon Congrés Universitari Català de l'any 1919.

Molt poc després de la vinguda de la República, a la mateixa primavera del 1931, s'encarrega ja un estudi sobre l'autonomia de la Universitat. Pi hi és, i forma part del grup impulsor.

Quan es crea la Universitat Autònoma i es nomena el Patronat, Pi és un dels membres d'aquest, i la seva intervenció en les juntes del Patronat, i sobretot les de to polèmic amb Américo Castro, són interessants i han estat recordades ara fa vuit dies per Jordi Maragall. Cap a la fi exerceix transitòriament, fins i tot les funcions de rector, en absència de Bosch Gimpera.

El 1934 portà una ponència important, sobre el xoc, en el VIII Congrés de Metges de Llengua Catalana.

Per amistat amb Marcellí Domingo —del mateix partit i diputat en els anys de la postguerra mundial del 1918— fou nomenat president del Comitè Olímpic Espanyol, càrrec dependent del ministeri d'Instrucció Pública, i en el qual degué influir també la seva dedicació professional. Tenia un interès per l'esport i també havia estat relacionat amb càrrecs directius del rugby local. Sembla que li creà alguns mals de cap en ocasió de la olímpada popular que s'havia de fer a Barcelona el juliol del 1936.

Els anys de la guerra foren difícils. La universitat sobrevivia durament. Ell mateix hagué de marxar del seu pis a la part baixa de la ciutat —tan bombardejada— cap al carrer de Muntaner. Es feien, però, algunes reunions científiques. Així es commemorà el 25è. aniversari de la Societat Catalana de Biologia, el desembre de 1937, com ens ha recordat Oriol Casassas, en una reunió que fou presidida pel mateix

cap de govern, fisiòleg ell mateix i en la qual es reberen adhesions d'arreu del món.

L'últim hivern de la guerra, tan dur, hagué de sortir a l'exili amb tota la família.

6. L'EXILI (1939-1965)

Per a nosaltres és l'última etapa i podria ser-ho. Se'n va quan té ben complerts els 59 anys, gairebé 60. I ha fet una obra molt ben definida. Podia no haver fet res més i la seva obra hauria quedat com una tasca de primera línia. Però en feu molta més, que per a nosaltres, malgrat tot, és encara poc coneguda. Se n'ha parlat aquestes setmanes, aquí mateix, per diverses veus. Ha estat recordat a Veneçuela de manera important i amb més reconeixement oficial que aquí mateix. I això cal recordar-ho encara que sigui breument.

La primera via de l'exili dels nostres republicans fou la de França; allà es quedaren la majoria. Allí estava Pi. I a París el van anar a cercar per a oferir-li una activitat científica i docent a Veneçuela. Marxaren tots, amb els fills i néts, pel maig de 1939, tots junts cap a Nova York. Allí se separaren. Els dos fills gran anaren a Mèxic, on arribaren el dia 1 de juny de 1939. Ell anà a Caracas i s'hi instal·là. El 1940 ja es creava l'Institut de Medicina Experimental. El 1941 es publicava el llibre «La sensibilidad trófica», influït pel pensament de Turró i recollint la idea que ja havia tingut en el viatge a Buenos Aires i Montevideo del 1919. Allí recull el nom dels seus col·laboradors, ara escampats.

S'enyora lluny de Catalunya i escriu llibres de records. Així «La novella del besavi», pel qual li es donat un premi el 1945, el Fastenrath, dels Jocs Florals de la Llengua Catalana de Bogotà. En els Jocs, a part d'aquest premi hi tingué una intervenció en els de 1953 a Caracas, que presidí. En els de 1957 a Mèxic féu la seva darrera aparició en un acte públic solemne.

No parlarem de l'escola que creà a Caracas. No perquè no sigui important sinó perquè ja ha estat comentada aquests dies. Gran viatger, continuava viatjant. Gairebé cada any anava a Mèxic, a veure els fills, de primer els dos grans, i després només el segon, perquè el gran se n'anà als EUA.

També anava als congressos de Fisiologia, així com el del 1947 a Oxford, el del 1953 a Montreal, el del 1956 a Brussel·les, que fou l'últim al que assistí. En el del 1959 a Buenos Aires ja no hi assistí, però hi fou objecte d'un homenatge.

Mentrestant a Veneçuela hi havia hagut un període de dictadura, del 1952 al 1958. Començà quan Pi, que tenia 72 anys, ja estava de fet retirat de la universitat. Els seus deixebles foren perseguits i alguns empresonats. García Arocha ho va recordar.

El 1955 li fou atorgat el premi Kalinga per la UNESCO. No ens cal repetir aquí el fet que el seu país fou representat en la cerimònia pel president de la Generalitat a l'exili.

El 1956 féu un viatge a Europa. El vaixell en què anava passà per Barcelona. No baixà. Però alguns amics el van anar a veure. Un d'ells, el seu íntim de molts anys i company de curs, Pere Nubiola, que havia de morir pocs dies després, el mateix gener de 1956. La seva estada a Europa fou llarga. El 1958 cau la dictadura a Veneçuela. El 1959 torna a Catalunya i fa una estada curta a Roses, que es repetirà encara l'any 1960. El Dr. Alsina i Bofill ens va recordar fins i tot com va anar a una sessió d'aquesta Reial Acadèmia i el seu president d'aleshores li cedí el lloc. (La sala estava distribuïda d'una manera diferent de com és ara.)

Ara ve la davallada. El 1961 la seva muller fou víctima d'una lesió vascular cerebral, que la féu patir més d'un any, fins a la seva mort, el novembre de 1962. Ell mateix, amb motiu d'una intervenció quirúrgica, va sofrir un accident operatori, per manca de sang per a una transfusió, que provocà una isquèmia cerebral massa llarga, de la qual ja no es referà del tot. Morta la seva dona a finals de desembre de 1962 va a Mèxic, amb el seu fill Cèsar, que ens ho ha recordat. Es referà una mica; cap a mitjan 1964 empitjora i mor el 12 de gener de 1965, mentre dormia.

Aquesta ha estat, resumida breument, i remarcant de manera molt diferent uns aspectes o altres, la vida de la persona que creiem que ha influït de manera més decisiva en el plantejament, l'organització i el nivell científic de la medicina catalana en el primer terç del segle xx a casa nostra.

**AUGUST PI I SUNYER
I LA GESTACIÓ DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA**

MOISÈS BROGGI

Membre Numerari de la Reial Acadèmia de Medicina

En aquesta celebració de l'homenatge a August Pi i Sunyer amb motiu del centenari de la seva naixença ens pertoca a nosaltres parlar sobre la seva gran labor en pro de la renovació universitària, així com sobre la seva actuació incessant contra el marasme que imperava a la vella Universitat i contra les seves estructures desfasades. Ens referirem també a com fou assolida la nova Universitat, que brillà amb gran esclat en el negre cel del nostre firmament, just el temps per a demostrar el molt que es podia aconseguir.

August Pi i Sunyer forma part d'una família molt arrelada per tots costats al nostre país, molt lligada sobretot a les terres altes del vell Empordà i que presenta la característica d'un alt nivell mental dels seus components, que es va mantenint a través de les generacions, la qual cosa, si bé es veu alguna vegada, no és fet d'observació freqüent.

Els seus oncles materns foren els germans Sunyer i Capdevila, metges cèlebres, publicistes famosos, polítics avançats i col·laboradors assidus d'aquesta Reial Acadèmia; un d'ells fou fundador de la Universitat de Montevideo.

El seu pare, Jaume Pi i Sunyer —tenia els mateixos cognoms, puix que es maridà amb una cosina germana— fou catedràtic de Patologia General i desenvolupà com a professor una tasca extraordinària, creant una escola que té molta transcendència en la vida cultural del nostre país. Amb els migrats mitjans de què disposava organitzà un petit laboratori annex a la càtedra, situat a les golfes d'aquest mateix edifici, on practicà la recerca i l'experimentació, seguint de molt a prop les petjades dels grans investigadors francesos. Allí s'estudiaven els bacteris al microscopi i es cercaven nous mitjans de conreu per a poder-les estudiar i classificar millor, ja que moltes d'elles acabaven de ser descobertes. En ell s'acollí Ramon Turró, que aviat es convertí en col·laborador íntim de gran eficiència. Quan Cajal vingué a Barcelona s'aplegà també en aquest petit oasi per a realitzar els seus estudis

histològics, que arribaren a la descoberta de la neurona. Com podem veure, tant des del punt de vista científic com docent, la talla de Jaume Pi fou realment extraordinària; malauradament morí aviat, quan August iniciava tot just els estudis de medicina. La seva influència fou, però, decisiva, puix que li transmeté íntegra a través de Turró, que dirigí els seus passos durant força temps, talment com si fos un segon pare.

D'altra banda, els seus fills han sobresortit notòriament en llur camp d'acció —la biologia i la química—; el més jove és l'actual Conseller de Cultura de la nova Generalitat. Pel que fa als germans, Santiago ha estat un fisiòleg eminent, professor de cinc universitats. Carles, un dels batlles de més digna memòria que ha tingut Barcelona i així mateix els col·laterals; la llista és inacabable de personalitats destacades en les ciències, les lletres, la política, etc., que formen una vertadera nisaga en el món de la cultura.

A August Pi les coses no li foren fàcils. Perdé el pare als setze anys i la mare als vint-i-sis i topà amb grans dificultats i contratemps, sobretot econòmics i de salut; la tuberculosi feia estralls a la seva família i ell mateix es trobà aviat afectat per aquesta malaltia. Cursà els estudis ràpidament: als vint anys era metge, als vint-i-un doctor i als vint-i-cinc catedràtic. Influït com estava pel record del seu pare i els seus contactes amb la Facultat, coneixia molt bé els problemes universitaris i sabia també que les causes de l'estat llastimós en què és trobava la Universitat derivaven del mateix bastiment o estructura amb què se l'havia forjat.

En efecte, quan el 1842 quedà reconeguda la Universitat de Barcelona, després d'haver estat clausurada des del 1714, depengué exclusivament del govern de Madrid, passant a ser una de les nou universitats de segona categoria d'Espanya, completament separada de tot focus de cultura local i supeditada en tot al govern central, que imposava sempre la seva pròpia concepció universitària. Es creà l'escalafó i es considerà el catedràtic funcionari de l'estat, amb tots els drets actius i passius. Aquesta Universitat «amb professors rutinaris, aules grises i textos anacrònics» no era evidentment la que necessitava el nostre país. Era feta amb tots els atributs i defectes per a mantenir-la al nivell de les altres universitats provincianes, limitada a vegetar i condemnada a no brillar amb llum pròpia.

Això no obstant, a la Universitat de Barcelona hi havia inquietud, ja que alguns dels professors que s'hi havien incorporat —malgrat trobar-s'hi forasters— pugnaven per crear centres d'estudi i d'investigació, si bé sempre topaven amb la mateixa estructura legal, que en nom de l'uniformisme feia impossible tota iniciativa i condemnava la Universitat a no adaptar-se als avenços pedagògics moderns, amb gran descon-

tent per part dels alumnes i dels dits professors, entre els quals cal esmentar, a més de Jaume Pi, Giner i Partegàs, Bartomeu Robert, Miquel Fargas i també al mateix professor de fisiologia Coll i Pujol.

Quan August Pi acabà els estudis, al tombant entre les dues centúries, s'està produint al nostre país un d'aquells fenòmens històrics difícils d'explicar, però que representen un desig col·lectiu d'avenç i de superació, manifestat en tots els ordres; hom cerca i troba noves formes d'expressió en les més diverses manifestacions espirituals; tant en pintura com en música, literatura i arquitectura sorgeixen grans personalitats que encapçalen el moviment de «la renaixença o del modernisme català». Al costat d'això, o més ben dit per sobre de tot, perquè ho abraça tot, es crea un incontenible moviment de masses que en nom del catalanisme repercuteix en polítics i en tots els altres aspectes. Això penetra també en el recinte tancat de la Universitat i hi produeix fortes ressonàncies, sobretot entre els estudiants, que es revoltent sovint i per motius de vegades trivials. «Jo recordo —ens conta Pi i Sunyer— que, quan estudiava, els estudiants varen fer una magna manifestació que partí de la Universitat, passà pel carrer de Corts i baixà per la Rambla. Els estudiants cobrien els caps amb barretines.» Aquí veiem la nota de catalanitat que esdevindrà l'exponent inseparable de tots aquests moviments en pro del millorament de la Universitat i de tota la vida catalana. August Pi hi participà entusiàsticament i quan encara no havia finit els estudis el veiem col·laborant en el periòdic «Joventut», òrgan de la joventut intel·lectual catalana de l'època. En un article titulat «La investigació científica a Catalunya» diu: «Cal en aquestes condicions crear esperits forts que emprenguin amb empena la tan necessària revolució, així com crear entusiastes, que amb la suficient potència cerebral i volitiva puguin alçar l'ànima de tot un poble.» En una conferència pronunciada posteriorment a l'Ateneu s'expressa de la manera següent: «Si la Universitat de Catalunya no és catalana es fa un òrgan d'assimilació. I això ho veié clar aquell rei polític, Felip V, que creà una Universitat a la seva imatge —la Universitat de Cervera—, que també fracassà, perquè no s'assentava sobre l'esperit d'un poble, però que amb tot tingué una mort difícil.»

«Una Universitat aliena a l'esperit d'un poble té més força que cap exèrcit d'ocupació. Encara que no es vulgui, encara que els homes que hi vinguin no ho volguessin, serà sempre un òrgan de conquesta i d'opressió. Els nostres amics de la resta d'Espanya, els que hi veuen clar i els que se senten generosos no han de voler que la Universitat de Barcelona sigui un instrument de coacció; això seria una vergonya per a la Universitat espanyola.»

«És segur que l'esterilitat de la nostra Universitat, ultra les causes generals d'esterilitat de la Universitat espanyola, té per causa específica el seu esperit no català. Tinguem en compte que durant molts anys la llengua catalana ha estat curosament proscribida de la nostra Universitat.»

A l'any 1903, en aquest ambient i impulsat per aquestes idees, es reunia el primer Congrés Universitari Català, organitzat i realitzat pels mateixos estudiants enmig d'un gran entusiasme. L'Ajuntament els cedí el palau de Belles Arts per celebrar les sessions. En el llibre d'actes hi ha un prefaci que diu: «La grandor i esplendor d'un poble està en proporció del seu nivell intel·lectual. Els pobles basats en conquestes, hegemonia comercial i manteniment d'exèrcits són pobles transitoris, que cauen al més petit trontollament, mentre que els que es fonamenten en el cabal de llur saber i en la cultura de llurs conciutadans duren i romanen. Per això, quan un poble vol renéixer, deu atendre abans de tot a la vida del seu esperit, assolint una veritable cultura intel·lectual, i això cal aconseguir-ho per mitjà de la Universitat.» Insisteix després sobre la necessitat de deslliurar les universitats de la tutela centralista que sofreixen i acaba amb una frase de Torras i Bages: «Lo dia que la Universitat sigui catalana començarà la renaixença de Catalunya.»

Les conclusions més interessants es refereixen, a més del règim d'autonomia i la llengua, a les modificacions dels plans d'estudi a criteri de les Facultats, a la provisió de professors per nomenament i votació, així com a la conveniència de nomenar també els agregats per nominació directa, mentre que aconsellen l'oposició per proveir les places d'ajudants, com a primer graó de la docència.

Entre altres nombrosos punts creiem dignes de menció el tema cinquè sobre «Divisió territorial universitària», en el qual el ponent, Joaquim Sans i Oliveras, alumne de l'Escola d'Enginyers, president del Centre Escolar Catalanista, propugna una universitat oberta a totes les forces culturals vives del país. Segons ell, s'haurien de crear centres comarcals dependents directament de la universitat, que exercirien un cert control o assessorament sobre l'ensenyament primari, a càrrec dels municipis, i que a més haurien de sostenir escoles destinades a desenvolupar estudis relacionats amb les riqueses naturals de les contrades (agrícoles, ramaderes, industrials o mineres) amb l'objecte d'incrementar el nivell tècnic, així com l'explotació racional de les dites riqueses naturals.

Aquest primer Congrés universitari, que fou vist amb menyspreu per molts i qualificat de pueril i d'ingenu, fou el vertader punt de partença de tot el moviment que condueix a la reforma universitària, que culminarà en l'obra del Patronat.

En aquest Congrés August Pi i Sunyer no hi pogué intervenir d'una manera directa. Tenia aleshores 24 anys, havia acabat els estudis, presentat la memòria doctoral i es preparava per les oposicions a càtedra quan presentà una hemoptisi que l'obligà a apartar-se temporalment de la vida activa. A l'any següent, obtenia la càtedra de fisiologia de Sevilla, on començà la seva labor docent. Tres anys després, el 1907, retorna a Barcelona i treballa al Laboratori Municipal al costat de Ramon Turró, on publica els primers treballs sobre immunitat, que es fan ràpidament famosos. Les descobertes es van succeint i el seu nom esdevé internacional. Es crea en el Laboratori del Parc un curs permanent de fisiologia general en el qual es porta a cap un ensenyament pràctic que complementa el de la Facultat i al qual s'hi avenen el degà i el mateix professor de fisiologia, doctor Coll i Pujol. El 1914 entra a la Facultat com a professor auxiliar i a l'any següent com a titular per jubilació de Coll i Pujol. Poc després, el 1916, aconsegueix una subvenció de la Mancomunitat catalana per sostenir un Institut de Fisiologia annex a la càtedra, on podria prosseguir la tan necessària labor experimental i de recerca. Així és com Pi i Sunyer pogué regentar una càtedra en condicions òptimes; al costat de l'ensenyament teòric podia realitzar el pràctic i l'experimental, amb mitjans suficients i amb una biblioteca especialitzada, que s'anava enriquint en el curs del temps.

Cal reconèixer que si tot hagués funcionat com la càtedra de fisiologia no calien gaires reformes universitàries, ja que era difícil superar els seus funcionament i eficàcia. Però es tractava d'un fet totalment excepcional d'ingerència d'un altre centre de cultura —en aquest cas la Mancomunitat— dins el recinte hermètic de la Universitat. Fet insòlit, que anava contra el mateix esperit de la vella Universitat, però que en aquest cas va ésser estranyament tolerat i la cosa pogué marxar, si bé amb gran esforç per part dels dirigents, que hagueren de salvar moments crítics importants, derivats sobretot dels canvis polítics.

Així és com durant molts anys la càtedra de fisiologia es convertí en exemple viu davant de tothom del que podia esdevenir la Facultat i tota la Universitat si es trencava amb les normes inhibidores del centralisme i s'obrien les portes a l'exterior. Això era un exemple i un estímul constant per a tots aquells que desitjaven de debò una transformació del clima universitari. Aquesta fou la gran tasca que portà a cap August Pi i Sunyer en aquella època, producte de la seva poderosa voluntat al servei de la docència.

En acabar la Primera Guerra Mundial es produí arreu un moviment d'esperança i de renovació, que cristallitzà a la Universitat amb el Segon Congrés Universitari. Aquesta vegada no se'l podia qualificar de manifestació romàntica i pueril d'uns estudiants inquiets puix que hi parti-

cipaven, al costat dels estudiants, una selecta representació del professorat universitari i d'altres intel·lectuals extrauniversitaris.

En aquest Congrés es treballà de debò i s'emprengué en detall la redacció d'un estatut d'autonomia universitària en tota la seva extensió i complexitat. Els nombrosos problemes foren plantejats i discutits en forma de temes dividits en tres seccions. La primera versava sobre el sentit de l'autonomia, amb especial referència a la seva part econòmica, sobre les autoritats acadèmiques i el govern de la Universitat. La segona sobre ensenyament; comprenia vint-i-sis temes en els quals s'estudiava l'organització dels estudis en les diferents Facultats i Escoles, el nomenament de professors, exàmens i organització de clíniques, laboratoris, seminaris, tallers i biblioteques. La tercera comprenia quatre temes, tots ells sobre estudiants: drets, beques, deures i casa d'estudiants.

En les conclusions d'aquest important Congrés, a més de les referents a la unitat de la cultura catalana i a la necessitat que cessés el divorci entre les institucions extra i intrauniversitàries, hi trobem molts punts que queden perfectament definits, com són les proves de conjunt en lloc dels exàmens per assignatures, l'establiment de proves d'ingrés amb selectivitat a l'entrada, restriccions en els trasllats de matrícula, increment de l'ensenyament pràctic i la necessitat d'augmentar el nombre d'ajudants, fins arribar a un professor per un màxim de quaranta alumnes. Múltiple jerarquia del personal docent, amb nomenament directe en uns casos i per concurs en altres, amb o sense oposició. En principi, la selecció es faria cridant a la Universitat aquells homes de prestigi consagrats per llur història i llur obra, deixant les proves per proveir els primers graus o quan es presentessin dubtes. En resultà per tant un veritable pla ordenador de la Universitat, en el qual August Pi i Sunyer intervingué molt activament, sobretot en l'elaboració de les conclusions, que constitueixen un vertader reglament que comprèn gairebé tota la problemàtica universitària, incloent-hi molts detalls sobre el funcionament.

Després del Congrés, August Pi llegí un missatge davant l'Assemblea de la Mancomunitat, presidida per Puig i Cadafalch, en el qual es demanava, d'una banda, auxili material i, d'una altra, el suport polític necessari per activar l'autonomia.

El projecte d'Estatut es va distribuir profusament entre els professors universitaris, els intel·lectuals i els que exercien professions liberals. L'ambient s'havia remogut i a Catalunya s'havia plantejat de fet el problema universitari en tota la seva amplitud. La Universitat deixà de ser el tranquil reducte burocràtic d'abans i començaren al seu interior les discussions, s'organitzaren curssets, seminaris, conferències i tre-

balls d'investigació, que es feien al marge dels cursos oficials, i sobretot es dibuixava una marcada divisió dels components del claustre, entre un grup actiu i un altre tendent a la immobilitat.

A l'any següent —1919— el moviment autonomista es comunicava amb la resta d'Espanya, on es parlava també de reforma universitària. Aquest estat d'opinió fou recollit pel ministre César Silió, que el concretà en un decret d'autonomia general dirigit a les diferents universitats espanyoles. Cada universitat havia de presentar un Estatut i el Ministeri havia d'aprovar-lo. A Barcelona, a la sessió del 17 d'abril de 1919, August Pi va presentar personalment el mateix projecte elaborat en el Segon Congrés. «Vaig tenir l'honor de presentar —diu ell mateix— davant del claustre, com a vot particular, l'estatut del Segon Congrés Universitari Català, firmat per tots els demés professors que hi havien pres part. Aquest vot particular no va tenir la fortuna de prosperar i va ser rebutjat per una gran majoria.»

En aquesta ocasió es revela clarament el gran enemic de totes les reformes universitàries, que no es més que la inèrcia i l'esperit de rutina de la majoria dels components dels claustres. Després d'inacabables i fútils discussions i d'injustificats ajornaments es va produir un canvi de ministeri i el successor, un tal Prado Palacios, va suspendre radicalment el camí de l'autonomia i tot tornà més o menys a l'estat anterior.

No es pot negar que el projecte de Silió era ampli, ambiciós i ben intencionat, però com sempre el millor és enemic del bo. En realitat aquí, a Catalunya, la reforma universitària interessava a tothom, a tothom menys a una majoria del claustre universitari. A Madrid també hi havia una minoria de professors que maldaven per millorar l'ensenyament a través d'un règim d'autonomia, però res més; a la resta del país ni això, la indiferència era total i no hi havia el més petit interès que es produïssin canvis, cosa que no ens ha d'estranyar donades les característiques del sistema sota el qual funcionava la universitat des que fou instaurada. Segons aquesta reglamentació, els professors, que havien estat nomenats pel sistema de les oposicions, eren inamovibles i posseïen totes les prerrogatives. Molts d'ells havien efectuat les dites oposicions poc després d'acabats els estudis i és natural que no veiessin amb bons ulls el que aquelles places, que tant d'esforç havien costat, haguessin de ser compartides amb altres persones nomenades directament pels seus mèrits. Era realment difícil que la majoria entenguessin que la millora de la Universitat requeria un canvi total del dit sistema.

Així és com fracassà el projecte de Silió i es malbaratà l'avinentesa que se'ns presentava de posar en pràctica immediata les conclusions del Segon Congrés Universitari Català.

Poc després, a l'any 1923, s'instaurava la dictadura militar i la Universitat tornava a submergir-se en la vida latent d'antany. August Pi a la seva càtedra i a l'Institut de Fisiologia seguia impartint l'ensenyament pràctic, fomentant la investigació i l'experimentació i donant exemple d'eficàcia docent als altres professors, que veien en ell un model a seguir dins les circumstàncies adverses imperants.

En plena dictadura es formulà per part del rectorat una denúncia de catalanisme contra alguns dels millors professors de la Facultat, especialment contra Pi i Sunyer i la seva escola. De Madrid fou enviat un inspector, amb l'objecte d'informar al poder sobre la veracitat de les acusacions; cal dir que en aquell moment tots els professors, catalans i no catalans, llevat de molt rares excepcions, es posaren incondicionalment al costat de Pi i Sunyer. L'inspector, que es comportà molt noblement, desvirtuà l'acusació i quedà vertaderament impressionat per l'organització i la tasca que es portava a terme a l'Institut de Fisiologia. Del seu informe en resultà la destitució del rector i la seva substitució per Eusebio Díaz Morera, d'actuació ponderada i senyorrívola.

Durant aquells anys s'incorporaren a la Universitat Antoni Trias, els germans Xirau i Joaquim Balcells, elements molt actius que jugaren un gran paper en la implantació de la reforma.

En caure la dictadura i proclamar la República es nomenà tot seguit per part de la Generalitat un Comissariat que havia de regir la Universitat, en el qual, al costat d'August Pi, s'hi trobaven Enric Soler i Batlle, Eduard Fontserè, Jaume Serra Húnter i Josep Xirau, que redactaren un projecte d'Estatut derivat d'aquell del Segon Congrés. Marcellí Domingo, aleshores ministre d'Instrucció, autoritzava l'ensenyament en català i confirmava els nomenaments fets per la Generalitat.

Aquest va ser el primer pas vers la reorganització universitària i mentre a Madrid es debatia l'Estatut de Catalunya, en el qual es demanava el traspàs total dels serveis de cultura, aquí ja es transformava l'esperit dels estudis i els mètodes d'ensenyament. El català era adoptat com a llengua normal en moltes classes i sobretot s'incorporaren a les càtedres de nova creació nombrosos valors de la ciència catalana, la majoria dels quals es trobaven allunyats de la Universitat. Tot quedà preparat de tal manera que quan arribà el desitjat Estatut i es nomenà el Patronat que havia de regir la Universitat, aquesta funcionà immediatament d'una manera admirable i August Pi i Sunyer, ara des del Patronat, continuà ocupant-se intensament d'aplicar la reforma.

Aquesta Universitat modèlica, sobre la qual no insistirem perquè serà objecte d'un altre estudi que tindrà lloc a la mateixa Universitat,

tingué —com hem dit al començ— una vida efímera però suficient per a demostrar plenament que l'entusiasme i la voluntat d'uns pocs poden realitzar el miracle de transformar una universitat arcaica i gairebé morta en molts aspectes en un organisme ple de vida i d'immenses possibilitats.

Aquesta fou la gesta que efectuà August Pi i Sunyer, al costat del grup que l'acompanyà. Fou una lluita sense treva, a la qual dedicà un gran esforç i una gran part de la seva vida, i que després d'haver assolit el resultat en rebé com a premi la persecució i l'exili. Després, malgrat que tingué la sort de ser acollit generosament a Venècia, on foren reconeguts els seus mèrits i se li reteren els honors que aquí se li havien negat, les seves despulles estan soterrades en una terra llunyana que no és aquella dels seus avantpassats que ell tant havia estimat. El record de la seva obra, però, el sobreviu i romandrà per sempre entre nosaltres com una guia en la llarga lluita pel millorament de la Universitat i sobretot en la lluita inacabable contra la incomprensió i la rutina.

AUGUST PI I SUNYER, ACADEMIC

BELARMÍ RODRÍGUEZ ARIAS

Secretari de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona

Evocar reverencialment la figura acadèmica del mestre August Pi i Sunyer —assegut davant la taula de dissecció d'en Gimbernat, que tant dignifica aquest palau on treballem— és a la vegada un honor i un cert atreviment.

Perquè tot i havent estat deixeble, col·laborador després i amic entranyable sempre del nostre president desaparegut, fixar una trajectòria assenyalada no resulta gens ni mica fàcil.

Universitari d'excel·lent vàlua, investigador no aplicat (a tall de clínic), imatge d'un civisme autèntic i a més home de lletres, tractar de fer l'exègesi d'un patriarca de la medicina, aleshores, sense concurrència vertadera, obliga a una reflexió analítica i a una síntesi interfe­rides amb seny, i amb gràcia.

Sóc potser el comentarista o el petit historiador que clou unes sessions científiques memorables. Els altres col·legues han reeixit força bé, admirablement diria jo, llur comès. Els felicito amb modèstia per bé que així mateix cordialment, pels discursos o peces oratòries llegits. Plens de contingut, tinc por de no estar jo prou encertat.

Aquesta cosa, però, simbolitza una gesta substancial per l'August, pronunciant el nom festosament i com si fos el del pare, mai prou enlairat.

Senyor per antonomàsia, l'estimat professor Lluís Celis deia sovint: «en obrir-se la porta, primer entra el senyor, de seguida l'August», omplia majestàticament passejant, col·locat a la mesa presidencial o ocupant una poltrona.

Des del senzill estatge del carrer dels Banys nous (l'Acadèmia antiga), des de les aules d'aquest edifici a l'època tal vegada romàntica de la Facultat de Medicina on cursà els estudis professionals de metge, fins als moments actuals de la postguerra i de l'exili d'un percentatge crescut de membres, el nostre ex-president fou successivament alumne de llicenciatura, acadèmic corresponent, acadèmic numerari, president i visitant egregi tornant d'Amèrica, pocs anys abans de morir.

El seu pare, professor Jaume Pi i Sunyer i un altre professor i acadèmic, en Ramon Turró, contribuïren bàsicament a la seva formació escolar i de novell investigador biòleg. Mort encara jove (1897) el progenitor de l'August, cursava medicina i l'infant Santiago (tercer dels catedràtics de la família) gairebé acabava de néixer.

En una altra cerimònia acadèmica (Societat Catalana de Biologia) en Jacint Vilardell i jo diguérem del segon dels Pi i Sunyer metges, que tenia les maneres i l'elegància naturals d'un *lord* anglès de finals del segle XVIII. Amb una veu ben timbrada i sonora, una dicció perfecta i una seguretat de conceptes i de vocabulari, vestit de frac (el frac acadèmic), penjant del coll una gloriosa medalla de la corporació ja tricentenària, l'estampa física patriarcal de l'August imposava, enternia i captivava l'auditori de membres, convidats i públic.

Encara el recordo aquí, el 4 d'octubre de 1930, presidint amb sa Majestat el rei Alfons XIII i imposant-li la medalla que fou d'en Salvador Cardenal (com obsequi venerat). La monarquia volgué distingir-nos molt especialment, reinaugurant la seu actual que tant ens honora. Cal que faci constar tot seguit, però, que l'August Pi i Sunyer, el nostre president d'*élite*, realçà a l'ensem la majestat del cap de l'estat. No tothom hauria aconseguit fer-ho així amb l'espontaneïtat i sapiència d'un professor *vera efigies*.

Francesc Esquerdo i Rodoreda, Víctor Conill i Montobbio i l'incommensurable August havien format una Comissió prototipus del senyoriu que fins ara, per boca i desig d'en Conill, preguem que sigui una de las «circumstàncies» dels aspirants a una vacant de soci titular.

Mèrits a dojo sí, i altres circumstàncies també, la del senyoriu encapçalant la llista, ahir, avui i demà el progrés científic i tècnic, el món present de la cosmonàutica i la cibernètica i la democràcia dels pobles continentals, etc., no han d'ésser mai, creiem nosaltres, l'antítesi o bé la supressió de l'auster protocol corporatiu vuitcentista.

A Barcelona, tanmateix, a la Reial Acadèmia de Medicina, l'August Pi i Sunyer, veu llunyana dels ideals i costums teoaristoplutocràtics d'una societat discutida, ens ensenyà a mantenir el binomi ritual de devoció i civilització tècnica ben avançada.

Fent avinent això (premissa), desitjo citar treballs, categories *inter nos*, pensaments, realitzacions i nostàlgies, almenys en els següents capítols.

I. PERÍODE D'ACADÈMIC CORRESPONENT

Als 21 anys, el 15 de juny de 1901, una comunicació titulada «*Peligros inmediatos de la inyección analgesiante intra-raquídea*» i presen-

tada amb l'Antoni Raventós, cridà l'atenció especial dels acadèmics Salvador Cardenal, Valentí Carulla i Ramon Turró, els quals, el 15 d'octubre del mateix any, demanaren a la sessió de Govern la concessió del títol d'Acadèmic Corresponent Nacional, guardó obtingut excepcionalment tot just acabats els seus estudis universitaris de medicina.

Inspirat i dirigit a les tasques de jove investigador per en Ramon Turró, el qual reemplaçà la tutoria del pare, aspirà al Premi F. Garí Boix tan desitjat per tothom durant lustres i més lustres i vigent encara avui, al 1979.

A la Memòria denominada «*Influencia del extracto glicérico de riñón sobre la depuración urinaria*» i signada amb el seu deixeble Emili Ardèvol, li fou atorgat el premi esmentat, a la sessió inaugural del curs 1905.

Com que ja era acadèmic corresponent, aquesta distinció no pogué ésser repetida. De totes formes, en els escalafons de l'època hi figurava com a acadèmic designat per premi.

Els efectes de la sang urèmica sobre les pertorbacions de la funció renal el portaren a una sèrie d'investigacions remarcables en el capítol molt important ja de l'antitòxia renal.

Fins el 1910, havent guanyat ja mitjançant les oposicions ineludibles per els funcionaris espanyols la Càtedra de Fisiologia Humana de la Universitat de Sevilla i treballant amb en Turró al Laboratori Municipal de Barcelona, sia prosseguint les investigacions començades, sia ensenyant lliurement l'assignatura de Fisiologia, el venerat August resultà elegit Acadèmic Numerari per cobrir la vacant d'en Josep Góngora i Tuñon.

A la documentació arxivada per secretaria, en Góngora té el número 165 de l'escalafó únic iniciat al 1770, i el subsegüent 171 pertany a l'August, amb la medalla número 36.

El preceptiu discurs de recepció intítulat: «*El problema clínico*», el llegí amb el cerimonial habitual el 21 de febrer de 1910. Féu la resposta obligada el seu mestre i protector, en Ramon Turró.

Parlava amb decisió dels fenòmens d'observació clínica, i aconsellava l'actitud d'humilitat i caràcter objectiu en la visita als malalts, tal com havia après de llavis del seu pare, el magnífic catedràtic de Patologia General de la Universitat de Barcelona. Lliçó d'una extraordinària vàlua pràctica i conceptual que avui encara subscriuríem molts de nosaltres i potser més aferrissadament jo.

A partir d'aquesta data, a la pre-guerra europea i mundial del 1914, s'iniciava una segona etapa.

II. LAPSE O INTERREGNE D'ACADÈMIC NUMERARI

A la dècada tan conflictiva per moltes raons, de 1910-1920, la dècada de la guerra del 1914, de les campanyes al Marroc, de les lluites socials a Barcelona, de l'epidèmia de febre tifoide local (1914), i de la terrible pandèmia gripal (1918), entre altres coses, amb dues víctimes prou sobresortints (crec jo), com foren la del secretari perpetu de l'Acadèmia, insigne Lluís Suñé i Molist (1914), i Manuel Dalmau (1918), l'August, fisiòleg i clínic mancomunadament després de tot, analitzà i glossà magistralment les dues epidèmies mortíferes i llur repercussió sanitària, alguns problemes mèdico-legals i part de les comunicacions ofertes a la corporació per membres destacats.

Alliçona moltíssim fer la història, la limitada història corporativa, de la vida científica d'aleshores. Intervenia relativament sovint a les discussions el jove mestre que tant enaltim amb justícia.

De vegades l'agudització transitòria d'una infecció específica freqüent a la parentela, l'obligà a seguir una terapèutica sanatorial a Suïssa. Malalt o convalescent, vigilat per un dels més íntims col·laboradors seus, tan rememorat aquí, el professor Lluís Sayé, ocupà la tribuna (rigorós torn d'antiguitat), a la sessió inaugural del curs 1922. Una dissertació molt adient sobre «*El hambre de los pueblos*» marcà una fita, per a mi doctrinària i exemplar. Les consideracions aportades es referien a una problemàtica mundial, humana i omnicompreensiva, també nacional i internacional, que els metges i les acadèmies de l'estat no han d'ignorar, menysprear o passar per alt frívolament o antipolíticament; interpretar-la, doncs, hauria d'ésser un veritable deure o una justificació *sensu strictiore* de les missions estatutàries que tenim assignades pel legislador.

Oblidades o no oblidades les qüestions d'humanística i de sanitat o d'assistència social dels pobles, les acadèmies, la nostra de Barcelona almenys, no haurien de desentendre's mai —ho vaticinava, ho advertia Pi i Sunyer el 1922— dels principis que terminada la guerra del 1939-1944 pertoquen a l'OMS.

Idealistes per definició, o tocant una miqueta de peus a terra, dues inclinacions o sendes, les que venim rubricant, constitueixen una raó d'ésser (la magna o cabdal, entenc jo) de trobar-nos reunits ací.

Les malalties de la nutrició, singularment la diabetis, representaren per a Pi i Sunyer un esforç dins els dominis de la investigació clínica, de l'ensenyament universitari i postuniversitari, de la taxonomia, de la divulgació pràctica, etc., d'una nova especialitat mèdica professional, sancionada el 1933 per la Facultat de Medicina Autònoma de Barcelona.

Els conceptes de pre-diabetis, diabetis i paradiabetis els definí bé, en el terreny una mica confós de la nosologia o nosografia del primer terç del segle XX; unes comunicacions que tenien per objecte exposar la situació present, es a dir, de la «*carbonuria disoxidativa*», la «*distrofia de los glúcidos*», etc., centraren molt l'atenció dels membres de l'Acadèmia.

En Pi i Sunyer va fer desfilair per l'enveuable tribuna nostra notables personalitats estrangeres, com les de Ludwig Aschoff, Eliseo Cantón o C. Levaditi i C. Kopaczewski.

Una de les comeses més honroses per a tots nosaltres és la de respondre en nom de l'Acadèmia un discurs d'ingrés per al gran mestre. Heus ací les set importantíssimes oracions rituals que voldria destacar per la transcendència que els fou atribuïda anys enrera i, perquè no afirmar-ho sincerament, en la commemoració del centenari de la naixença.

Pere Nubiola i Espinós (1916), Antoni Salvat Navarro (1920), Jesús M. Bellido i Golferichs (1925), Àngel A. Ferrer i Cagigal (1928), Joan Puig Sureda, Lluís Sayé i Sempere (1930) i Joan Freixas i Freixas (1932), formaren l'estol de personalitats il·lustres que el professor Pi i Sunyer apadrinà en ingressar a l'Acadèmia.

Nubiola, l'insigne entre els més insignes dels tocòlegs barcelonins, catedràtic de medicina, parlà de «*Los primeros signos de la gestación*».

Salvat Navarro, també catedràtic de medicina, intel·ligent i un xic extravagant per l'anecdòtic recollit, el títol del seu discurs d'ingrés, llarg i complicat, tractà de «*Los antígenos no específicos en relación de la profilaxis y terapéutica de las enfermedades infecciosas*».

Bellido, el més lleial dels lleials col·laboradors de l'amic que home-natgem avui, dissertà sobre «*Las glándulas morfológicas y la vejez*».

Ferrer i Cagigal, l'organitzador de la necròpsia sistemàtica de la Facultat de Medicina, mentre era degà ens oferí una «*Contribución al estudio de los aneurismas*».

Puig i Sureda, el més innovador i hàbil dels cirurgians de principis del segle que vivim, escriví sobre «*Perforación aguda del duodeno*».

Sayé, admirable i admirat, sia investigant patològica i clínicament, sia ensenyant alumnes i metges, sia fent de sanitari privat i públic, pronuncià la lliçó preceptiva «*Las fases iniciales de la tuberculosis pulmonar en el adolescente y en el adulto*».

A tall de cloenda d'aquesta notable sèrie per la força brutal dels esdeveniments polítics, Freixas i Freixas, l'original i impetuós o discutidor clínic pràctic de l'hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, desenvolupà el concepte tan seu, «*Èxit perennal*».

Quatre catedràtics de l'*Alma Mater* (dos de la terra i dos de regions peninsulars no catalanes), dos vells, distingits i famosos professors auxiliars numeraris i un cap de servei del multiseccular Hospital de la Santa Creu, palesaren llur vàlua universitària, assistencial i cultural, que fou glossada bella i encertadament pel consoci amic i directiu August.

Temàtica gens ni mica similar de matèries fonamentals de vegades, d'estricta sapiència clínica d'altres, pròpia de científics i de pràctics que el mestre Pi i Sunyer discutia relacionant-la o no amb la biografia de l'orador.

Mestratge inigualable, senyoriu natural i eficàcia político-cultural no freqüents ni a la mida de tots, entre nosaltres.

Els treballs privatis o reglamentaris a l'Acadèmia no deslluïren mai els ofrendats simultàniament a la Facultat de Medicina, a la Societat de Biologia de Barcelona i a l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya.

La diabetis i les metabolopaties instituïren pluridimensionalment variant l'aplicació de conceptes patogènics i l'experiència clínica el zenit d'una prolífica vida docent i corporativa de tutor i de professional mèdic especialitzat.

Resta, però, una altra gestió destacada, la de president del Conclave, que tant ens realcen pedagògicament els avis, pares, fills i successors *in pectore*.

Plena d'entrebancs o més aviat compromesa perquè fou iniciada el juliol de 1927, en morir l'anterior president doctor Manuel Ribas i Perdigó, i terminada per dimissió el desembre de 1934.

Vice-president a la Junta directiva de l'esmentat Ribas i Perdigó, resultà majoritàriament elegit complint aleshores la funció delicada de vice-president, el més diligent i addicte dels seus col·laboradors professor Enric Soler i Batlle, nomenat al 1930 rector de la Universitat de Barcelona.

Un «trinomi» acadèmic més que simbòlic, integrat pels professors August Pi i Sunyer, Enric Soler i Batlle i Jaume Peyrí i Rocamora marcà la trajectòria canviant des de la dictadura Primo de Rivera, al govern del general Berenguer i la República del 14 d'abril.

El 20 de juliol de 1928 una ordre reial atribuïa aquest edifici, gloriós, desvinculat de la classe mèdica a partir de 1907 a la nostra Acadèmia. Victòria d'en Pi i Sunyer i d'en Soler i Batlle complementada per l'interès de tres autoritats d'aquell temps: el capità general, el comte

del Montseny i el baró de Viver. Una làpida de marbre col·locada actualment al primer pis de la casa commemora el triomf aconseguit.

Els governants de la dictadura monàrquica i el monarca mateix volgueren retornar-nos una mansió patriarcal ben nostra i ens obsequiaren amb subvencions extraordinàries i instal·lacions que la liberalitat o esperit generós de tots, inclosos els col·legues sanitaris, produïren el miracle no extingit per fortuna de poder habitar un edifici històric enyorat.

Els diners recaptats generosament per Pi i Sunyer, Esquerdo i Conill es veuen ben esmerçats avui, mig segle després.

Disposar d'una estructura arquitectònica, tal volta vanitosa en certs moments, requeria paral·lelament una dinàmica corporativa més vigilada o progressista.

Una visita corporativa a Cambrils, per tal d'exaltar la figura memorable d'Antoni de Gimbernat amb l'obsequi a l'ajuntament de la vila d'una làpida, fou impulsada substancialment pel president.

Així mateix, l'intercanvi Montpeller-Barcelona, que la història mèdica de Catalunya considera poc menys que lògic.

Ja promulgat l'Estatut català del 1932, la Conselleria de Cultura del Govern de la Generalitat reorganitzà l'Acadèmia de Medicina i al Patronat de la Universitat de Barcelona els nous estudis de la llicenciatura de Medicina.

Pi i Sunyer, científic de prestigi universal, professor ultraeficient a les aules, ciutadà de talla singular i patriota per damunt de tot, mantingué una tasca acadèmica extraordinària reconeguda entre nosaltres i sens dubte a l'estranger.

La figura de president restà doncs un exemple i una promesa per a la història nacional i internacional, llegat o deixa que en commemorar una vida de profit i de conquestes de tot ordre, val la pena de subratllar amb èmfasi.

Així ho faig per reconeixement d'una herència corporativa vigent i per contribuir a no oblidar mai l'esforç i els avenços peculiars dels homes de gesta.

Cal recordar novament que la diplomàcia, les nobles conviccions mantingudes, la tenacitat d'en Jaume Peyrí i Rocamora, el nostre president des de 1934-1945, evità la pertorbadora i iniqua depuració polític-administrativa de tots els socis de la Corporació.

Aquesta decisió i la victòria exemplars d'en Peyrí foren observades així mateix per en Frederic Coromines i Pedemonte, president elegit després.

Els membres exiliats i els perseguits o tinguts per sospitosos a casa nostra, no foren donats de baixa governativament, conservant doncs llurs places i no modificant els escalafons any darrera any.

En Pi i Sunyer, com en Benet Oliver i Rodés, pogueren celebrar les noces d'or, solemnement el segon (25-xi-58) i familiarment, a Amèrica el 27 de febrer de 1960 el primer, acabat gairebé el viatge del post-exili, a Veneçuela per consegüent.

Malalt ja, amb una involució arterioscleròtica i senil mixta d'aparició postanestèsica (causa ocasional), l'August em demanà la meua opinió clínic i els meus serveis professionals. Qui hauria de dir-me, el setembre de 1916 quan jo, sofrint una pleuritis aguda, visitat clínicament pel mestre, fets els exercicis d'oposició al premi extraordinari de la llicenciatura, que vaig guanyar, i convertit en pacient seu devotíssim i agraït, havia de tenir-ne cura a tall de neuròleg, retornat com a visitant il·lustre d'Amèrica! Coincidències de la vida per una relació afectuosa i sostinguda, dècada rera dècada, tal com he expressat abans d'alumne, col·laborador i amic.

La comissió ja esmentada, dirigida admirablement per en Pi i Sunyer —no em cansaré mai de proclamar-ho i de remarcar-ho força— ens permet gaudir d'un edifici ben equipat i magnífic que els visitants del país i els forans, de la gran i estupenda Barcelona, de la resta dels pobles d'Espanya i de l'estranger continental i més llunyà, honoren perpètuament, elogiant sempre l'antiguitat majestuosa, la conservació pulcra i l'ús que en fem, tradicional i actualitzat, de les instal·lacions renovades amb encert i estima singulars.

L'agraïment ha d'ésser a judici gairebé unànime repetit cada dia. Vivim d'una herència prodigiosa i enaltidora.

En Pi mateix s'adonà de la perennitat de l'obra galvanitzada per l'esmentada Comissió recurrent i visitant amb mi la casa en 1959.

Una emoció càlida —la d'un besavi preclar— era evident. La meua dura encara rememorant la visita, per dissort la postrera.

El saló de les butaques roges el destinà a acollir les juntes de govern, guardar olis d'uns quants presidents tan sols per ara. El d'en Pi, pintat per en Víctor Moya, és dels millors.

Ho contemplem tot sovint amb la gratitud, l'afecte i l'honor que té ben merescuts. L'acadèmic numerari i el president August Pi i Sunyer ha estat un excellent home de ciència, un treballador i un organitzador infatigables i un director a més a més d'autenticitat històrica.

Espero confiadament que les generacions futures, les del segle XXI i els següents, no podran desmentir l'eficàcia d'una gesta cultural difícil.

Moltes gràcies, senyores i senyors, per haver escoltat aquestes paraules d'exaltació justa i cordial d'un mestre bo i patriota.

**Parlament pronunciat el dia 26 de desembre de
1979 al Palau de la Música Catalana durant
l'intermedi del concert de l'Orfeó Català.**

AUGUST PI I SUNYER I LA MÚSICA

MONTSERRAT ALBET

Membre de la Junta Directiva de l'Orfeó Català

Unes paraules per presentar la personalitat del doctor August Pi i Sunyer en l'aspecte musical. Al llarg d'una sèrie d'actes celebrats aquesta passada tardor a Barcelona, i un a Figueres, diferents conferencians han enaltit la seva figura amb motiu del centenari del seu naixement. Avui el protagonista d'aquest acte en record i homenatge a August Pi i Sunyer és l'Orfeó Català i tot allò que significa en la nostra vida musical.

Potser algú de vosaltres es preguntarà perquè tot un concert dedicar a un científic, cas que jo recordi pràcticament únic; i no un concert més sinó el més entranyable dels actes que anualment celebra l'Orfeó, el tradicional concert de Sant Esteve.

Ho explicaré tot seguit. August Pi i Sunyer fou un home de ciència profundament enamorat de la música, que treballà per a perfeccionar l'activitat musical de la seva ciutat, que fou un gran amic dels músics i que enriqueix la seva vida interior amb un contacte constant amb l'art dels sons.

La vinculació de Pi i Sunyer amb l'Orfeó Català és en primer lloc d'ordre cronològic. Quan l'Orfeó fou fundat per Lluís Millet i Amadeu Vives, Pi i Sunyer era un adolescent que no restà insensible a la labor realitzada per l'Orfeó en el camp conjunt de la música popular i culta. Quan aquest Palau de la Música Catalana fou inaugurat l'any 1908, August Pi i Sunyer era ja un jove catedràtic vinculat en l'aspecte literari al moviment modernista. Havia publicat «La ciència experimental a Catalunya», 1901, a «Joventut», l'òrgan del modernisme. Com devia vibrar davant aquest edifici, la construcció més allucinant d'aquest corrent artístic, en el qual es plasmà en pedres el culte a Wagner, músic que tant August com d'altres membres de la família admiraven tant!

A la dècada dels vint i fins a la guerra, els vincles amb la seu de l'Orfeó foren de caràcter físic. August Pi i Sunyer i la seva família es traslladaren al carrer Amadeu Vives, núm. 3 (just al costat del Palau), la qual cosa permetia que si arribava molt fatigat a casa i no es veia amb cor de venir a ocupar la llotja que habitualment tenia al Palau,

des del terrat del propi domicili, aprofitant les ocasions en què s'obria la cúpula, podia escoltar ja en roba de casa el concert que l'ajudava a construir-se de nou després d'un dia esgotador.

He dit que Pi i Sunyer se sentí lligat al modernisme, però més encara en la seva jove maduresa s'identificà amb el noucentisme i el seu desig que la vida del país es normalitzés i s'acostés a Europa.

L'ideal de l'obra ben feta, preconitzat per Eugeni d'Ors, era el mateix motor que impulsava l'activitat d'August Pi i Sunyer i així aquest aspecte està documentat en la seva col·laboració a l'«Almanach dels noucentistes» (titulada «De la morfologia», 1911). Era el període d'efervescència cívica de la Mancomunitat i en el camp musical sens dubte l'expressió més característica fou la fundació l'any 1913 de l'Associació de Música da Camera que August Pi i Sunyer presidí amb tanta delicadesa i intel·ligència.

Res millor que la música de cambra era capaç d'aproximar-nos a aquesta pràctica tan europea dels petits conjunts (vocals i/o instrumentals). ¿I és una simple coincidència que l'Associació de Música da Camera fos estrictament contemporània de la promulgació de les normes fotogràfiques de Pompeu Fabra? Crec que ambdues iniciatives tingueren una notable funció normativa: la vida concertística de Barcelona era, com la llengua, mancada d'estructura. Algun dia caldrà investigar l'obra realitzada fins l'any 1936 per l'Associació de Música da Camera: l'originalitat dels seus concerts monogràfics: Pergolesi (1922), Ravel (1924), Schönberg (1925), Falla (1925), etc. Quin esforç i quina incomprensió: Ravel, primer rebut amb indiferència i Schönberg amb discussions, però qui avui dia discutiria l'audàcia i l'encert de la programació?

Des del primer moment l'Orfeó cedí la seva sala a l'Associació en molt bones condicions. M'agradaria ara esmentar, i penso que a August Pi i Sunyer també li hagués agradat que ho fes així, el nom de Manuel Clausells, secretari de l'Associació, l'home al qual la Barcelona musical deu tant, assassinat els primers dies de la revolta de 1936, acte que causà un disgust terrible a August Pi i Sunyer i als seus amics.

I ara un intermedi sentimental. Granados donà el seu últim concert barceloní a l'Associació de Música da Camera el 14 de novembre de 1915, l'any anterior a la seva mort. L'amistat de Granados amb Pi i Sunyer venia de lluny. Aquest assistia a la tertúlia de Granados, formada per Pau Casals, Carles Pellicer, Josep M. Roviralta, Rafael Moragas (Moraguetes) i el gran escriptor alacantí Gabriel Miró, acompanyat sovint per Òscar Esplà, el jove músic també d'Alacant. Però aquesta amistat entre Granados i Pi s'enfortí en traslladar-se l'Acadèmia de Música Granados al carrer Girona, núm. 20, on vivien en aquells anys

els Pi i Sunyer i aquesta amistat es féu extensiva a les dues famílies. Quan esclatà l'epidèmia de tifus a Barcelona l'any 1914 dos dels fills de Granados varen caure malalts i August Pi i Sunyer fou el seu metge. Durant la convalescència Granados llogà una torre a Vallcarca. Gabriel Miró, que continuà visitant-los, tingué la idea d'escriure alguna cosa en acció de gràcies pel restabliment. Així nasqué una petita representació teatral sobre «*La ciegucecita de Betlehem*», a la qual Granados adaptà la música d'una *suite* nadalenca seva dedicada als infants. Els actors principals foren els dos fills de Granados ja restablerts, Solita i Víctor, que feien els papers de Mare de Déu i de Sant Josep, mentre el cant de l'àngel era confiat a Conxita Badia, la deixeblla de Granados que millor havia de difondre al llarg de la seva extraordinària trajectòria de cantant l'obra del seu mestre. Les figures del pessebre foren representades per les filles de Gabriel Miró, per dos fills de Granados, Natàlia i Paco, una neboda de Pi i Sunyer, Mercè, i els seus tres fills, Jaume, Cèsar i Pere. Malauradament, el text s'ha perdut i de la música només en resta algun fragment. Després de la tràgica mort del matrimoni Granados, els Pi i Sunyer, August i Carme, acolliren els orfes i els ajudaren espiritualment i material i August formà part del consell de família. (Dec aquestes aportacions a un membre de la família Granados, el doctor Antoni Carreras.)

A diferència de molts d'aquells que han parlat en aquests actes commemoratius, els seus fills, els altres col·laboradors o deixebles que varen tenir la sort de conèixer aquest home excepcional, jo només el vaig veure una sola vegada. Fou durant el seu exili a Caracas l'any 1955, a la Biblioteca Nacional de la capital veneçolana, en ocasió d'un concert en el qual col·laborà la meua germana Maria Albet. El concert fou organitzat pel patronat cultural del Centre Català Terra Ferma, presidit per Pere Pi-Sunyer.

D'aquesta trobada me'n queden dues impressions: la presència física, encara imponent, d'August Pi i Sunyer i una veu molt musical, potser de baríton, així com una profunda enyorança de la seva ciutat i de l'Associació de Música da Camera, de la qual em parlà. L'allunyament de les activitats musicals junt amb el dolor de l'expatriació el portaren a aprofundir encara més en el fet musical.

Això es manifestà en el discurs que amb motiu del doctorat *honoris causa* de Pau Casals a la Universitat Central de Veneçuela va pronunciar Pi i Sunyer. Diu per exemple: «La música ens omple d'emoció i ens eleva a esferes superiors... Ens porta a aquelles altíssimes esferes del ritme, de la figura musical, de l'harmonia i finalment de la il·lusió...»; ens parla de «la comunicació del nostre esperit amb l'infinit», de la comunicació sense paraules amb un món ultraterrenal, la descripció

del qual no és possible. «Com explicar per mitjà de la ciència el sentit de la música? Mai no fou possible!» I conclou: «El moviment dels astres podria generar un murmur universal tal vegada perceptible. Temps i harmonia en l'espai: temps i harmonia és la música.»

(O bé, més enllà la música és regida per lleis d'un ordre estricte que són precisament les lleis de la lògica. Ordre i harmonia en el món i també en el pensament.)

O bé: «La música que desperta en nosaltres l'emoció. Un músic revestit de físic o de fisiòleg ens descobrirà potser les qualitats matemàtiques de la música però cap físic ni cap fisiòleg ens podrà explicar l'emoció que aquella música desperta en nosaltres i això és precisament perquè la música ens ve del cel... La música ve del cel i al cel ens retorna.»

Emociona pensar en aquest retrobament de dos catalans universals, Casals i Pi i Sunyer, lluny de la terra i honorats per aquest país hospitalari que és Veneçuela. Casals i Pi i Sunyer havien entrelaçat les seves vides en moltes ocasions. Casals, del patronat de l'Associació, amb l'Orquestra Pau Casals i a partir de 1920 ell mateix com a solista o formant part del tercet, hi havia actuat algunes vegades.

Un altre fet ben significatiu: August Pi i Sunyer, com a president de l'Associació de Música da Camera, prengué la iniciativa que la ciutat de Barcelona en nomenés ciutadà Pau Casals. La concessió del pergamí i de la medalla fou feta per Carles Pi i Sunyer, germà d'August i un dels millors alcaldes de la ciutat. I com explica aquest en les seves memòries, era tanta la intimitat dels tres protagonistes que tot quedà en família.

I per acabar voldria subratllar el fet que August Pi i Sunyer fou un home de les dues cultures, cas que continua essent insòlit i no únicament al nostre país. En aquest aspecte, donà una lliçó a la nostra collectivitat que encara no ha après.

Catedràtic, investigador de nom internacional, literat, reformador universitari, diputat, recuperador per a la ciutat i restaurador d'edificis com el de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, trobà temps no solament per assistir de manera assídua als concerts sinó per a promoure entitats i iniciatives musicals. La seva figura és també en aquest aspecte modèlica.

Podem imaginar-nos allò que fóra la vida musical entre nosaltres si els científics, els polítics, els universitaris, els cultivadors de lletres, les personalitats cíviques seguissin l'exemple d'August Pi i Sunyer. Això donaria nova saba a moltes agrupacions musicals, a l'activitat dels intèrprets i dels creadors, i Barcelona tornaria a estar en l'aspecte musical al punt màs alt de la tradició europea.

TAULA

Convocatòria	7
Carta del President de la Generalitat de Catalunya	9
Programa d'Actes	11
Sessió del 23 d'octubre de 1979	13
La creació i l'activitat de la Societat de Biologia de Barcelona, per ORIOL CASASSAS	15
L'Escola de Pi i Sunyer, ací i a Venèçuela, per JAUME PI-SUNYER I BAYO	35
El Instituto de Medicina Experimental de Caracas, per HUMBERTO GARCÍA AROCHA	47
Sessió del 30 d'octubre de 1979	61
L'obra científica d'August Pi i Sunyer, per PERE DOMINGO I SANJUAN	63
August Pi i Sunyer: els darrers anys, per CÈSAR PI-SUNYER I BAYO	73
August Pi i Sunyer, universitari, humanista, ciutadà, per JOSEP ALSINA I BOFILL	85
Sessió de 6 de novembre de 1979	101
L'Institut de Fisiologia, promoció de la recerca, per JOAN R. BARBANY I CAIRÓ	103
La doctrina i l'obra de Pi i Sunyer, com a fisiòleg, en el seu moment, per SANTIAGO VIDAL SIVILLA	113
August Pi i Sunyer, patró de la Universitat Autònoma, per JORDI MARAGALL	125
	183

Sessió del 13 de novembre de 1979	135
August Pi i Sunyer (1879-1965). La seva biografia, per JACINT CORBELLÀ	137
August Pi i Sunyer. La gestació de la Universitat Autònoma, per MOISÈS BROGGI	151
August Pi i Sunyer, acadèmic, per BELARMI RODRÍGUEZ ARIAS	163
Sessió del 26 de desembre de 1979	173
August Pi i Sunyer i la música, per MONTSERRAT ALBET .	175

